

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

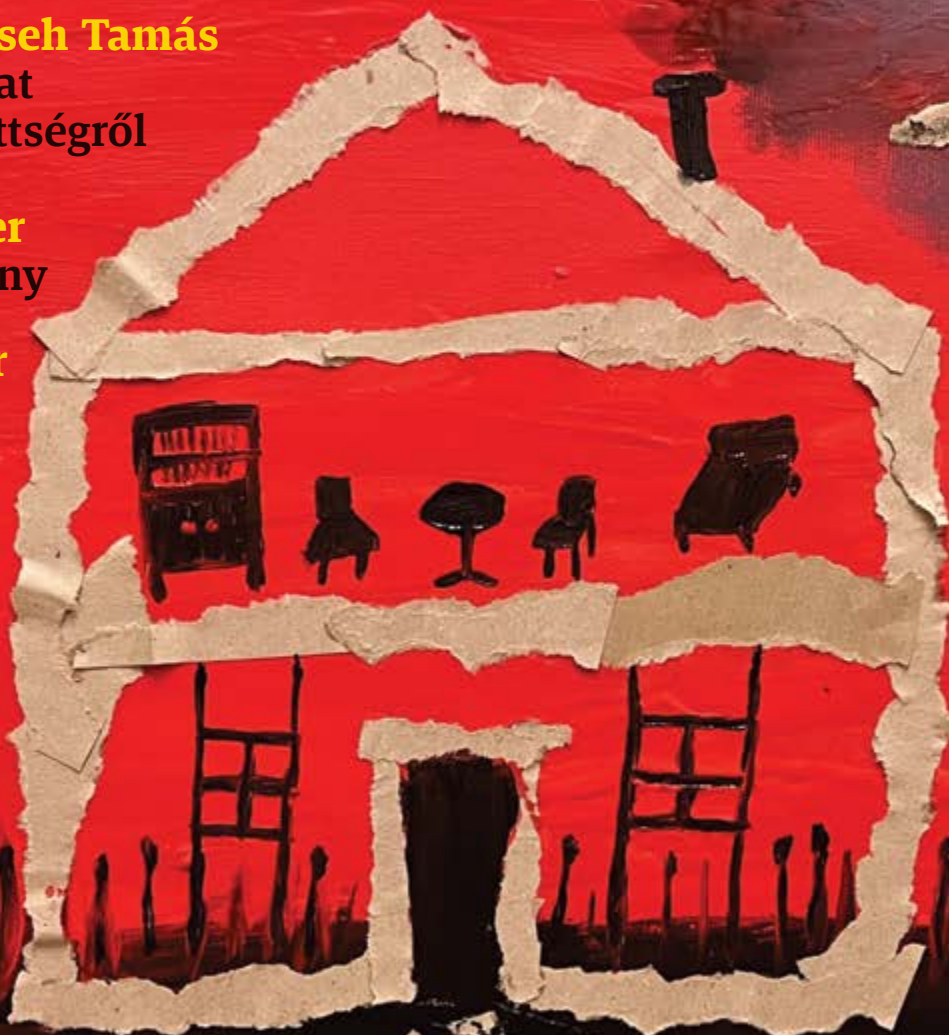
IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Nagy Miklós Kund
Vetró-művek dzsungelében

Lovassy Cseh Tamás
Egy mondat
az alávetettségről

Imre Eszter
Tarot-regény

Vass Tibor
Semplény
a Léva yn

2026
Február-március

Irodalom

- 4 **Vass Tibor**
Semplény a Léwayn (*vers*)
- 6 **Le Julianna Phuonglinh**
Földnedves (*vers*)
- 7 **Imre Eszter**
Tarot-regény (*regényrészlet*)
- 12 **Horváth Florencia**
Negyvenegy szem (*vers*)

Esszé

- 16 **Lovassy Cseh Tamás**
Egy mondat az alávetettségről

Galéria

- 16 **Balázs Zoltán**
A szabadság fonákja – Ozsváth Zsuzsa Fonák című kiállításáról
- 20 **Vadas László**
Séta őszinte önarcképek között

- 22 **Nagy Miklós Kund**
Vetró-művek dzsungelében

Re-Loaded

- 30 **Magyari Sára, Szűcs László**
Újrakezdések újra kezdés nélkül

Kultúra

- 32 **Az élményt keresik a könyvekben**

Podcast

- 36 **Nem azt, nem ott, s nem úgy,
de ma is olvasnak**

Publicisztika

- 45 **Forgács Áron**
Az Epstein-ügy, avagy a Nyugat alkonya

Tárdadalom

- 46 **Sall László**
„Járt az eszük a vizen” avagy a történelmi idő szívrohama

Kultúra

- 53 **Radics Viktória – Tamás Dénes**
Vad nézés IV. – műalkotások két hangra

Kritika

- 57 **Ferencz Johanna**
A fények, a hangok, az (emlék) árnyak és az ízek (*könyv*)

- 59 **Moravszki Orsolya Ágnes**
Elmondani az elmondhatatlant (*könyv*)

- 61 **Bozsódi-Nagy Orsolya**
Mit ér a papír? – Park Chan-wook: No Other Choice (*film*)

Előhívás

- 63 **Farkas Antal**
Az emlékeink néhol össze(f)érnek – Olvasói levél Markó Bélának

Anziksusz

- 66 **Tőtös Áron**
„Csókolja a kezét” – egy képeslap, ami új korszakot nyitott

A CÍMLAPON: Ozsváth Zsuzsa: *My home is your home 2* című festménye

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Részlet Vetró András kézdívsárhelyi műterméből, a kép előterében a művész barátságos, öreg kutyája

Olvasni jó szokás dolga

Nem azt, nem úgy és nem annyit olvas a Z generáció, mint amit az ábécé egyéb betűinek nemzedékei elvárnak a mai tizen-, huszonéves fiataloktól. Mégis, jelentős részük olvasott és tájékozott, legalábbis azok a tinédzserek és tventédzserek, akik egy, a mostani számunkban ismertetett nagyváradi kutatásban szerepeltek, továbbá akikről az Újvárad induló podcast sorozatában beszélgettünk. Ezekből az is kiderül, hogy az elemi osztályokban írni-olvasni ügyesen megtanított gyerekek többsége később szinte kizárólag a közösségi média hatására választja ki, mit olvasson, mit hallgasson, mit nézzen. Ezzel a jelenséggel szemben a közoktatás ma még meglehetősen tehetetlen (más országokban is), legfeljebb kreatív, igényes pedagógusok tudnak enyhíteni a tananyaggal szembeni ellenállás mértékén, oldani a kötelező (ajánlott) olvasmányokkal szembeni idegenkedést, vagy ezek mellé alternatívákat kínálni. Keményebb dió, hogy az is, aki ma fiatalként rendszeresen olvas, ezt egyre inkább angolul teszi. Ugyan erről a jelenségről nem készült uniós szintű felmérés, több tagállamban, például Finnországban is felfigyeltek már rá. Ugyan kongathatjuk az anyanyelvi kultúra vészhangját, de talán hasznosabb lenne azokat a csatornákat jobban megismerni és használni, amelyeket a fiatalok ma otthonosan kezelnek. Amúgy a trendek nem mindenütt elszomorítóak, az Eurostat felmérése szerint az uniós országokban a legfiatalabb korosztály (16–29 évesek) olvas a legtöbbit, e tekintetben Dánia, Luxemburg és Észtország van az élen, sajnos Románia a lista másik végén. Vannak európai programok (ReadTwining), amelyek kifejezetten a fiatalok olvasási kedvét hivatottak fokozni. Nem mellékesen, s nem meglepően a nők valamennyi korosztályban többen s többit olvasnak. Amibe még lehet kapaszkodni, egy másik, Young Europeans felmérés is azt erősíti meg ugyan, hogy a diákok elsődleges információforrása a social media, ám közben erős bennük a félelem az álhírek és a dezinformáció miatt. Ez a tudatosság, ez az aggodalom szolgálhat ösvényként az értékkel bíró olvasmányok felé, ami bizony anyanyelven is elérhető, ami ugyan kevésbé trendi, mint az angol, de a sokéves tapasztalat alapján azzal egyenértékű.

A SZERK.

Újvárad 2020/2-3

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

VI. évfolyam, 2–3. (58–59.) szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette

SZERKESZTŐK: Gálfalvi Ágnes (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Szabó Anna Mária (művészet)

FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Fazakas Márta, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Traian Ștef, Ujvárossy László

MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva

KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:

Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.

Telefon: +40/725-944-956

E-mail: ujvarad@gmail.com

Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:

Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)

ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)

FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök

E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.

FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 30 lej (2500 Ft postaköltséggel),

6 hónapra 55 lej (4500 Ft), 12 hónapra 95 lej (7500 Ft).

Online-előfizetés: 12 hónapra 50 lej (4200 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással

(RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes,

RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával

(Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes

utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve,

címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés

feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea,

str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI RO34356348; továbbá személyesen

a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

MINISZTERELNÖKSÉG
NEMZETPOLITIKAI ÁLLAMTITKÁRSÁG

BETHLEN GÁBOR
Alap

iskola
alapítvány

VARADINUM
KULTURÁLIS ALAPÍTVÁNY

Vass Tibor

Semlény a Léwayn

Kért lelek.
Találom a kér szót
legszebben mondani,
kőelefántot és kősast bámulászni menjünk,
kérem, amíg meg nem érkezik a doktor bácsi.

Kérlelem anyámat, kőelefántot és kősast bámulásszunk
a Léway egyik kerítésoszlopán,
nem arról beszélek, hogy mi legyünk az oszlopon,
kérdem, miután azt mondja a nővérke, elnézést,
a doktor úr a műtőben még, elhúzódik a beavatkozás,
legkevesebb egy óráig,
csak aztán tud magukkal beszélni az ellenanyagról.
Foglaljanak helyet, fogok szólni,
ha a doktor úr kijön a műtőből, vagy megléphetnek
egy órára, de ne messzire, ajánlom a Léwayt,
annak a végén bámulászni lehet a vasúti kocsikat,
az biztos érdekli a gyereket,
a Tiszaira mennek, a Tiszairól jönnek,
tehervonatokat osztanak szét vagy raknak össze.
Tudjuk, mondja anyám, érdekli a gyereket, *mi itt szülünk*,
minket beengednek a Léway végén, a nagy kapun.

A doktor úrra jó párszor várakozunk, nála születünk,
hozzá kell visszajárni ellenanyag ügyében is.
A nővérke elküld meglépni,
számolhatjuk közlőről a vagonokat, olvashatjuk felirataikat,
színből, szagból, alakból igyekszünk kispékelni,
mit szállíthatnak, harckocsi-alkatrészt, ágyúcsövet,
ellenanyagot, haleleséget, preparált sást, elefántcsontot,
iskolatáskát, takarékbélyeget, másodpercmutatót,
és odafelé menet, meg visszafelé jövet is bámulászhadjuk
a kőelefántot és a kősast a Léway egyik kerítésoszlopán.
Nem arról beszélek tehát, hogy mi ülünk ott.

A Léway utca kőelefántja és kósasa híven mutatja
a bonyolult részleteket, megragadják a sajátos bőrt,
ormányt, szárnyat, tollakat. Természetüknél fogva
állnak ellent az időjárás viszontagságainak,
ellenanyag híján nincsenek, ám egy-egy darabka
idővel törik belőlük, egy kicsike innen-onnan,
rövidül ormány, kissül szárny, kisül a forróságban belőlük
kavicska, vagy hólé szivárog résmélyeikbe,
szétfeszít ormányt, szárnyat, ahogy bent esz idő
preparált sást, fakít elefántcsontot, takarékbélyeget,
csattanít iskolatáskát, felfal ellenanyagot,
porlaszt másodpercmutatót, szárít haleleséget,
rozsdít harckocsi-alkatrészt, ágyúcsövet. Anyám mondja,

VASS TIBOR (1968,
Miskolc) költő,
képzőművész,
a *Spanyolnátha*
művészeti folyóirat
alapító
főszerkesztője.
Hernádkakon
és Berekfürdőn él.
Legutóbbi kötete:
*Mondanom sem kell:
húsz év Berekfürdő*
(versek,
Spanyolnátha-Bereki
Irodalmi Társaság,
2023).

ezek itt lesznek, ha én már nem leszek, sőt lehet, akkor is,
ha te már nem leszel, elfogy ellenanyagod.
Nézd azt az orrszarvúbogarat, mondja anyám,
ott a kősas alatt, milyen ép a teteme, hozd haza a bátyád
gyűjteményébe, majd felírjuk, a Lévayról van, a kősas alól.
Orrszavúnak értem, annak is írom. Az első szó,
amit le tudok írni a Lévay után. Magyarán a második.

Orrszavúbogár a Lévay utcán, a kősas alól.

Aztán jön a harckocsi-alkatrész, anyám imádja
a kötőjele miatt, Hernádkakot is Hernád-kakozza,
s megtanít velem ágyúcsövet, ellenanyagot, haleleséget,
preparált sast, elefántcsontot, iskolatáskát,
takarékbélyeget, másodpercmutatót. És hol van még az iskola.
Hagyja, hogy az orrvadász orrvadász legyen,
ráérek megtudni az igazságot.

A doktor bácsi végez a műtőben, a nővérke viccelődik velünk,
nem kell menni újból a Lévay végére. Mutatom büszkén
az orrszavút, elmondom, honnan, mire a doktor bácsi
Lévayt kezd szavalni jó hangosan, bennem ettől fogva
minden Lévay-szóra nőttön nő az ellenanyag.

Anyám kifigyeli ezt a mérhető, jótékony hatást.
Reggel Petőfit, délben Aranyat, este Tompát olvas hangosan.
Később milyen jól jön ez Dobos tanár úr óráin, megjegyzek
pár sort, gombnyomásra idézek. A Lévay-fennhangot apámra
bízva, véletlenszerű napszakokban érzékletesen szólaltat meg
Shakespeare-fordításaiából. Igaz ugyan, hogy se kukkot, se
Kakot nem értek belőle, nem az értés, hanem az éltés, éltetés
a lényeg, és ahogy taglejt közben, kézfejen egyensúlyozza
az orrszarvúbogarat. Apám Lévayn és jóval később Stephen
Hawkingon kívül mást nem olvas nekem hangosan.

Vérvételre menet ma a szül.hely közvetlen közelében
ott a doktor. De nem, az nem lehet, a bácsinak nem lehet
annyi ellenanyaga, hogy az idáig kitartson, hasonlóságról
lehet szó csupán, a szem.szám nem egyezhet. Vagy csodáról.
Készülök a laborra. Orra et laborra.

Ért lelek.

Találom az ér szót
legszebben mondani,
kőelefánt- és kősas-elmondást érlelek,
hogy a *Semlény a Lévaynban* el tudjam szavalni érzékletesen,
az orrszavú itt orrul, itt szavul előttem, nagyjából épségben,
egy-egy darabka törik idővel belőle, egy kicsike innen-onnan,
de nem rövidül ormány, nem kissül szárny.
Lám, van, akit holtában is éltet ellenanyag.

A Lévay végén a nagykapu egy szavamra megnyílik,
az ór kedves, mehetek a sínekig. Miért is bámulászok ott,
végighallgatja, érti Semlényt, a máig ép orrszavút, a kősast,
a kőelefántot. Előadom, milyen vicces anyám, itt közel,
ahol mi szülünk, a kórtermet klórteremnek hívja a szag miatt,

és hogy milyen vicces apám, úgy egyensúlyoz kézfejen
az orrszávával, mintha azon múlna életünk,
hogy az alázuhan-e, vagy marad a taglejtések közben is
épségben a helyén, mint egy szép Shakespeare-tag,
pl. az orr, a szó vagy a szarv egy Lévay-fordításban.

Le Julianna Phuonglinh

Földnedves

Meztelenül, tompán, kigyomlálatlan erőszakkal
kúszik végig rajtam.
Pontosan ismerem ezt, tudom meddig tart,
hol kanyarodik, mikor párhuzamos.
A kőlapokat számolom, minden égető,
kénszagú betonhólyag után újrakezdem.
Váratlan mozdulatainál nyelni próbálok,
szájpaplásom ráncait hordom ki neki.
Panellakások alá gyűrt zsibbadt osztályharcokon át,
foglalatóban őrzöng.
Dohányszagú pórusain keresztül verejtékeznek,
szomjas vagyok.

Zsibbadó nyelvvel ismétlem nevét,
nem fér el gyomromban.
Túlcsordul, csuklom, torkomat marja,
ahogyan két kézzel szorítom azt.
Érzéketlen nyelvcsövem szétrepedezik.
Addig rágom, míg csak mássalhangzók maradnak belőle.
Hellyel kínáltam, görnyedt gerincét nem mozdította,
csuklóját egyenesíti,
úgy marad.

LE JULIANNA
PHUONGLINH
(2003, Budapest)
szabad bölcsész,
joghallgató, a Bibó
István Szakkollégium
tagja. Verseket
és slam poetry
szövegeket ír,
publikál és ad elő.
Szabadidejében
a szövegalkotás más
formáival
ismerkedik.

Imre Eszter

Tarot-regény

(regényrészlet)

IMRE ESZTER (1990) író, fordító.
Marosvásárhelyen született, tíz évet élt
Budapesten, jelenleg újra szülővárosában él.
Legutóbbi kötete: *Lélegzik a föld* (Fekete Sas
Könyvkiadó Bt., 2025). Regényt, esszét és mesét ír.

X. A Szerencsekerék

– Gondoljatok arra, hogy ha NEKEM sikerült, akkor nektek is fog! Higgyétek el, senki nem volt még olyan mélyen, mint én. Senki nem élt olyan aljasan, mint én. És ma mégis itt állok, ezen a színpadon. Irgalmatlan nagy munka volt, minden egyes pillanatát megizzadtam, de itt vagyok. Semmi más nem múlik, csak az elszántságon! Erősek vagytok, sokkal erősebbek, mint gondolnátok! Én is meglepődtem, amikor rájöttem, hogy micsoda erő lakozik bennem!

Újra meg újra visszajátszotta magában az aznap esti beszédét, mint egy mentális videót. De inkább a hangra figyelt. Imádta újrhallgatni magát, és a legtöbb esti fellépése után úgy aludt el, hogy az álom és ébrenlét között hosszasan hallgatta az elmondott beszéde dallamát – a szavak értelme egy idő után tompulni kezdett, mígnem teljesen eltűnt, és csak a beszéd dübörgése, a csillapíthatatlan izgatottság lüktetése maradt végtelen dallamként. Imádta az életét. És minden alkalommal, amikor ebbe belegondolt, az eufória még tovább dagadt benne, mert programszerűen követte az a gondolat, hogy micsoda mélységből, milyen lehetetlen, kilátástalan és kétségbeesett helyzetből vezetett idáig az útja. Az elmúlt években nem tudott annyiszor belegondolni ebbe a változásba, hogy kicsit is kopjon az ereje. Feltüzeltte, elárasztotta energiával és legyőzhetetlennek érezte magát, valahányszor újrjátszotta magában. Euforikusan imádta ezt a gondolatkört. Azzal pedig, hogy estéről estére hango-

san is végigmondta, lealjasulásának és hősi felemelkedésének minden apró, de igen jelentékeny részletével, nemcsak magában termelte újra a legyőzhetetlenség energiáját, hanem ezreknek, tízezreknek adott belőle! Mérheterlenül hálás volt az útért, amit bejárt. Hálás az életnek, a segítőinek, a körülményeknek, de legfőképp önmagának, amiért a legkönnyörtelenebb erőkkel szemben is megőrizte az életigenlését, és igen, kimászott a gödörből!

– Ma a többség csak panaszkodik! Mindenki annyira el van foglalva a lelkével, annak minden rezdülésével, hogy nem is csoda, hogy a legtöbben elfelejtenek élni! Emberek, igenis van olyan, hogy túlérzékenység! Ma már minden trauma, minden fájdalom, minden béklyó... embereljétek meg magatokat! Arról nem is beszélve, hogy senki nem vállal felelősséget semmiért! Mindenki, vagy legalábbis a többség próbálja a lehető legtovább halogatni az életet. Könnyű úgy ítélkezni, hogy nem tudod, mit jelent kidolgozni a beled valamiért. Az emberek lusták, aljasak és hazugok. Bármit elkövetnek, hogy kibújjanak a felelősség alól. Így ne csodálkozz, hogy nem vagy boldog! A boldogság folyamatos munka! Vérrrel-veritékkel, minden sejteddel dolgoznod kell! Én tudom, mit jelent dolgozni. Testtel-lélekkel. Szellemmel. Mindenért megdolgoztam, amim van. Mindenért, értitek? Semmit nem kaptam ingyen. Ezért nem is fogom engedni senkinek, hogy elvegye tőlem azt, amiért végigküzdöttem egy fél életet. Senkinek!

Ilyenkor szétáradt benne a gyűlölet. A sok kikapukat kereső, mellébeszélő gazemberrel szemben, akik mindig másban keresik a boldogtalanságuk okát. És akik soha semmit nem adtak, csak elvettek, és közben mások fölött ítélkeztek. Akik sosem vitték vásárra a bőrüket, de arról, aki igen, sosem felejtettek el ítéletet alkotni. Epeízú, sárga gyűlölettel utálta őket. Ah, megint nem bírt elaludni. Az eufória és a gyűlölet ereje úgy zakatolt benne, mint régen a szer. Letörölte a nyakáról az izzadságot – ilyenkor mindig a nyaka és a válla izzadt, csatakosra, és felült az ágyban. Ha már alvás nem lesz, legalább jól érezhető magát a kényszeréberség alatt, gondolta, és a telefonjáért nyúlt.

Tudta, hogy nem fog nemet mondani. Lunát bármikor hívhatta, az éjszaka közepén is, és egy szavába került, hogy a nő félórán belül a lakásán legyen. Rajongott érte, ő pedig... eltúrta. Néhány havonta pedig jókat szeretkeztek. Utána mindig undorodott a nőtől, de néhány hónap elteltével újra megkívánta, és amikor átment hozzá, már akkor merev volt, amikor megszólalt a kapucsengő. Ilyenkor minden alkalommal az volt az érzése, hogy úgy kívánja őt, mint nőt még soha. Perceken belül benne volt, néhány lökés után belelőtte magát, és attól a pillanattól kezdve újra undorodott tőle. Sosem értette, hogy mi vonzza ebben a nőben. Nem volt szép, és meglehetősen közönséges is volt, semmi vonzót nem talált benne. Leszámítva azt az évi néhány alkalmat, amikor azt érezte, hogy megzavarodik, ha nem kapja meg azonnal. Luna ilyenkor elégedetten feküdt mellette, és csodálattal nézett rá. Néha ugyan kínosnak érezte ezt a felállást, az átlátzóságát, de azért a legtöbbször gond nélkül beengedte magát, és boldogan lubickolt a nő rajongásában. – Tényleg egy buszmegállóban laktál? – kérdezte áhítattal.

– A legsötétebb időkben ilyen is volt, igen. És voltak napok, amikor biztos voltam benne, hogy ennyi az élet – felelte, és beleborzongott a múlt idő örömeibe. – Emberfeletti teljesítmény, hogy most itt vagy – mondta Luna, és széles gesztust tett, mintegy az egész lakásra mutatva. – És a bátorság, a történeted felvállalása! Rendkívüli ember vagy. Azzal szorosabban befészkelte magát a férfi ölelésébe, és révetegen hallgatta a történetét. Ő pedig sokadjára is elmesélte a felemelkedését. A néhányhavi szeretkezésük utáni kötelező elem volt. Nem kellett különösebben gondolkodnia, hogy hogyan adja elő ugyanazt a történetet, hogy ne váljon unalmassá. Hisz ő maga sem unta, akárhányszor mesélte, és mindig más részletre, más hangsúlyra élezte ki, annak függvényében, hogy a mesélés pillanatában ő maga éppen mire volt fogékonyabb. – Valójában már kamaszkoromban voltak jelei, ha azokra valaki odafigyelt volna, akkor talán az egész megelőzhető lett volna. De semmi értelme ezen gondolkodni, és véletlenül sem szeretném azt a benyomást kelteni, hogy mást teszek felelőssé a történetekért! Csakis én tehetek róla. – Komolyan gondolod azt, amit az előadásaidon mondasz? Csak és kizárólag az egyén a felelős mindenért, ami vele történik? – Ki más lenne? – Nem úgy értem... nem szeretném, hogy félreérts, hisz tudod, hogy imádlak! Csak néha... néha túl szigorúan ítélsz.

Meglepődött. Luna eddig soha, egyetlen szóval sem utalt rá, hogy esetleg bármi kifogása lenne az estjeivel, vagy akár vele kapcsolatban. – Szigorúan?

Kit? Mit? – Az embereket. Persze, teljesen igazad van, az embernek feltétlenül vállalnia kell a felelősséget az életéért, csak... nem is tudom, honnan fogjam meg a dolgot. Szóval elfelejted, hogy mindenkinek másak a körülményei. – Egy buszmegállóban laktam, sokszor a saját vizeletemben fetrengtem. Nem éppen a legfényesebb körülmények. – Igen, persze, és ezért mondom, hogy nem szeretném, hogy félreérts! Mondtam már, emberfeletti teljesítménynek tartom... – Nem emberfeletti! Pontosan ez a lényeg! EMBERI! Azzal, hogy emberfelettiné nevezted, máris arra utalsz, hogy az a normális, az az elvárható, ha az ember egy ilyen helyzetből már nem áll fel. – Nem azt mondom. Hanem azt, hogy óriási munka. De ne feledkezz meg róla, hogy voltak segítőd! – Akiknek minden egyes előadásomban köszönetet mondok, és akiket személyesen is biztosítok a hálámról, amikor csak lehet! De ne felejtjük el, hogy segíteni csak azon lehet, aki hajlandó a változásra. – De nem működhet mindenki ugyanúgy, mint te. Meg eleve mindenkinek más a ritmusa. Arra nem gondoltál, hogy akiket most akaratgyengének, felelőtlennek, aljasnak nevezel, azok esetleg MÉG nem jutottak el oda, ahova te már igen? Te is voltál olyan állapotban, amikor hiába mondták volna neked azt, amit te most ezreknek, tízezreknek mondasz. Egyre jobban dühítette a beszélgetés. Mit akar egyáltalán? Honnan ez a hirtelen kedv az árnyalásra? Megvetette az árnyalást, az egyrészt-másrészt logikát. Helyes út egy van, és az egyén felelőssége felismerni, majd végigmenni rajta.

Az volt az előadásai egyik legkényelmetlenebb része, hogy el kellett játszania, hogy nem az ént tartja az origónak. Szánalmas, ahogy ezek a kis segítségáldások ájtatoskodnak: az én nem minden, az ént alá kell rendelni valami magasabb rendűnek, szeretet, megértés és lehetne folytatni a sort, amíg az embert kiüti a hányinger. A megértést rühellte a legjobban. Mindenkit megérteni. Minden aljas, semmirevaló gazembert. Az én szerepét illetően nem kéne finomkodni. Az én választ, dönt és lép. Minden más háritás. De ezt így mégsem mondhatta ki, ha nem akarta, hogy elkönyveljék pszichopátának. Semmi kedve nem volt folytatni a beszélgetést, de szeretkezni sem akart már. Az alvás még mindig lehetetlennek tűnt, Lunával az ágyban végképp. Még mindig pörgött. Ez most lehet megint egy olyan időszak, néhány nap álmatlanság, zakatolás. Ilyenkor a testet kell teljesen kimeríteni, és akkor lekapcsolt majd az agy is. – Van kedved kimenni? – kérdezte a nőt. – Ki? Éjfél elmúlt. Mire gondolsz? – Szórakozni. Még csak most ébred a város. Hm? – Végülis, miért ne? Voltál már ezen az új helyen? – Melyikre gondolsz? – Tudod, az az új klub, ahol az óriáskerék van. Az Arcanum. – Ja, hogy az! Mekkora az a kerék, te jó

ég, és aki kitalálta... a város közepén! Szürreális. De menjünk? Jó hely? – Kétszer voltam, nagyon menő. Frenetikus volt mindkét buli! – Hát akkor ez eldőlt! Irány az Arcanum!

A város ugyanazzal a zsongással válaszolt a kétségbeesésére, ami benne is dolgozott. Kihangosítva, neonfények villódzásával élesítve fogadta odakint a belső zaklatottsága. Feltüzelt az összhang, és átadta magát a városi éjszaka dübörgésének. Az Arcanum a városközpontban volt, és fényei az egész város egén szétszóródtak, hangjai bejárták a város legtávolabbi pontját is. Az eredetileg fehér épület homlokzatát éjszakára fényfestéssel keltették életre: kétoldalt egész éjszaka érmék, kelyhek, kardok és botok sorjáztak, középen pedig szabályos időközönként változott a kép. Vörös bársonytrónon ülő nőt váltott daliás császár, majd, amikor a kép fakulni kezdett, pompás lovaskocsi jelent meg a színekavalkádban, és az utcáról úgy tűnt, mintha a lovak bármelyik pillanatban kiszakíthatnák a kocsit az épület falából. A láthatatlan festő következő műve egy oroszlán volt – a rettenetes állat akkorára nyitotta veszedelmes száját, mintha az egész várost készült volna elnyelni, majd a fogak mögötti végtelen sötétségből egy akasztott ember alakja sejlett fel. Az épület mintha az odabent dübörgő zene ritmusára lélegzett volna, és delejes mozgása megbabonázta az utcán lézengőket. – Kiprobáljuk az óriáskereket? – kérdezte Luna, akibe szemmel láthatóan beköltözött az Arcanum lüktetése. – Milyen óriáskereket? Luna először felnevetett, mert meg volt győződve, hogy a férfi viccel, de értetlen arkifejezése láttán rádöbbsent, hogy márpedig komolyan beszél. – Hogyhogy milyen óriáskereket? Komolyan kérdezed? – Jaaa, hogy ez! – kiáltott fel meglepetten, és jóízűen felnevetett. – Nem vettem észre! Az Arcanum épülete mögött hatalmas óriáskerék róta köreit az égben. Olyan magas volt, hogy a szó-rakozóhely épülete eltörpült előtte, és hozzá képest az összes épület gyufásdoboz benyomását keltette. Számára is érthetetlen volt, hogy nem vette észre, de nem törődött túl sokat az ügyel. – Próbáljuk! Te sem ültél még rajta? – Nem, mindkétszer, amikor voltam, óriási volt a sor, és inkább buliztunk. – Hát akkor menjünk, ha túl hosszú a sor, majd megoldom - felelte, és rákacsintott Lunára. Egész túrhető lett a kedve, már nem volt dühös a nő felvetései miatt, de különben sem foglalkozott semmivel, csak élvezte az éjszakai város hipnózisát.

A keréknek nem a mérete volt a legszembeötlőbb. És nem is a tetején pihenő hatalmas sárkány, amit már távolról is láttak, és teljesen beleillett az Arcanum szürreális, delejes világába. Hanem az, ami az alján volt, és ami az egész szerkezetet mozgásban

Nem volt szép, és meglehetősen közönséges is volt, semmi vonzót nem talált benne. Leszámítva azt az évi néhány alkalmat, amikor azt érezte, hogy megzavarodik, ha nem kapja meg azonnal. Luna ilyenkor elégedetten feküdt mellette, és csodálattal nézett rá.

tartotta. Ezt csak akkor vették észre, amikor odaértek a kerékhez. A hatalmas szerkezetet egy majom tartotta a hátán. Meggörnyedt, vén állat volt. Fáradt lihegése betöltötte a kerék körüli teret. Nagyon hörgött, és lendített egyet a keréken, majd amíg forgott, kifújt. Utána újabb hörgés, újabb lendítés, és így forgott a kerék, egyenletesen, szünet nélkül. Pillanatokon belül sorra kerültek. A kerék forgott, és a kis függőkabin kilengett, amikor felléptek rá. Egymással szemben ültek le a kis padokra, és leengedték a biztosító rácsot. Noha a kerék sebessége nem változott, úgy érezte, hogy egyre gyorsabban emelkednek. Hamarosan felülről látta az Arcanumot, és a fényörvényben zsongó teret. Jól érezte magát, fékezhetetlen erő tombolt benne. Luna megbabonázva nézte az egyre kisebb teret, és az eget bevilágító fényeket. Ahogy emelkedtek, a majom lihegése egyre távolodott, és egy másik hangra lettek figyelmesek. Fentről nehéz, érdes szuszogás szűrődött le. Mintha egy hatalmas kő kétségbeesett lélegzését hallgatták volna. A gigászi sárkány a légzésével, mágneses erővel húzta őket felfele, maga felé. A tér hangjai teljesen eltompultak, és egy idő után már nem maradt más, csak a fényörvény az égen, és a nyers, követelőző szuszogás. Emelkedtek a sárkány felé. Tovább duzzadt benne az eufória. Úgy érezte, hogy a világ egyszerre szivárog be minden pórusán, és pereg le róla. Dübörgött benne az élet, miközben azt is érezte, hogy a történések, az ingerek, az élet eseményei nem tudnak rá hatni, immunis mindenrel és mindenkivel szemben. Megtörhetetlen volt. A sárkány nagyon szívott a neonfényes éjszakából, és ők megérkeztek a csúcsra. A következő pillanatban reflektorfény vakította el. Amikor a szeme hozzászokott az éles fényhez, a kerék, a sárkány, a tér és a színes égbolt nem volt sehol. Csak egy színpadot látott, és rajta saját magát. Határtalan örömet érzett, és a testét majd szétvetette az energia. A legutóbbi beszédét mondta épp. Végighallgatta magát, majd a beszéd végén, amikor a közönségkérdések következtek volna, a kép hirtelen megszakadt, mint egy régi

mozifilmen. A színpad eltűnt, és egy hipermodern irodaház jelent meg a helyén. Meghökken a látványtól. Körülnézett, remélve, hogy megpillantja Lunát, vagy bárkit, akihez hozzászólhatna, de bármerre nézett, az irodaház üvegfalai vették körül. Nagyon régen látta utoljára ezeket az üvegfalakat. Bele sem akart gondolni, hogy milyen rég. És látta magát, ahogy belép az üvegajtón. Tudta, hogy a keréken ül, de lélekben ott volt, az irodaházban. A világ urának érezte magát, azonban ez az érzés nem sokáig maradt vegytiszta. Gyomorszorító rémülettel vette tudomásul, hogy mit érez, ugyanis felismerte a pillanatot: az élete vélt csúcspont volt. Ott, ahonnan a lejtmenet, majd a feltartóztatathatlan zuhanás indult. Ott, ahonnan egészen a buszmegállóig, a vizelettől csatakos ruhákig, és a saját hányásában fetrengésig nem volt megállás. A sárkány fűjt, és ő érezte, hogy a kerék lefele tart. Az üvegfalak fakulni kezdtek, és amikor teljesen kikoptak, egy lakás belseje jelent meg a helyükön. Dohos szag terjengett, és minden zugából igénytelenség bugyogott fel. Nem akarta látni. Körbefordult a kis padon, de mindenhol a rendetlenség és a kosz nézett vissza rá. Ismerte a lakás minden négyzetcentiméterét. Betéve tudta a repedéseket a mennyezeten, és csukott szemmel is látta, hogy melyik bútor hol van lekopva, honnan hiányzik a festék, és hol van felkarcolva a padló. Ez volt az a lakás, ahol testközelből megismerte a magányt, és ahol fokozatosan mindenét elvesztette. Itt élte fel az utolsó anyagi és szellemi tartalékait, itt köpte szembe magát minden nap újra meg újra, és itt szívárgott el belőle az életigenlésnek a csírája is. Kegyetlenebb volt ez a lakás, mint bármely börtön lett volna. Nem akarta látni, és nem akarta újraélni, amit ott megélt. A kerék húzta, húzta lefele, és őt egyre mélyebben elnyelte a kétségbeesés, amit abban a lakásban megélt. Érezte, hogy szétroncsolódik körülötte minden. Süllyedt a gyomra, a kerék megállíthatatlanul haladt lefele. A lakás falai lassan elkoptak, és szürke, önmaga farkába harapó kígyóra emlékeztető utcává nyílt a tér. A kerék erőteljesen húzta lefele. Nem akarta látni az utcát. Becsukta a szemét. De pontosan tudta, hogy mi történik. Csukott szemmel is látta maga előtt a teljes lealjasodását. Amikor a kín már elviselhetetlen volt, nyomasztó hörgésre lett figyelmes. Kinyitotta a szemét, és megpillantotta a kerék kabinjának a padlóját. Felnézett, Luna ült vele szemben. A kabin alatt a majom nyögött, hörgött, lihegett, és lendített egyet a keréken. Minden sejtjében érezte a rándulást, és érzékelte, hogy elindultak felfelé.

A kerék ismét eltűnt, és újra megjelent az utca. De most már nem telepedett rá az a rettenetes, nyomasztó érzés. Könnyebben kapott levegőt, és nem érezte bezárva magát. A kerék lassan haladt felfelé,

és ő végignézte a felemelkedését. Ismerte a történetet, és számtalanszor elmondta már a közönségének. Minél feljebb járt a kerék, annál erősebbnek érezte magát, és büszkén nézte újra a történetét. Minden részletét látni akarta, minél közelebből. Semmiről nem akart lemaradni. A kör végén, amikor újra felért a csúcspont, egy pillanatra mintha megállt volna a kerék. Ő pedig büszkén nézte önmagát, amint a keréken ül, és büszkén nézi önmagát. A sárkány ekkor nagyot fűjt, és a kerék elindult lefele. Az égen egy gyönyörű nő arca jelent meg. Sosem látta még őt, de valószínű, hogy nem is ember volt, ahhoz túl éteri, túl finom volt a szépsége. Ahogy a sárkány szuszogása elcsendesedett, a nő beszélni kezdett. Eleinte lágy hangon szólt hozzá, dicsérte. De ezután elkezdett kérdéseket feltenni neki. A kérdések egyre kellemetlenebbek voltak. Miért és miért nemek változottak egymást, ideje sem volt végighallgatni az egyiket, máris jött a következő. Nyugtalanította, és szorongást ébresztett benne. A kerék lefelé tartott, és az eget vádló szavak, számonkérő kérdések szeltek át: erő, akarat, miért csak az én?, mások, együttérzés, ítélet, miért miért miért, alázat, miért? – Szeretett volna válaszolni szépséges vádlójának, de a szavak ellenálltak: azt sem tudta megragadni, amit a nő mondott, és azt sem, amit ő mondani akart volna. Egyetlen gondolatot sem tudott artikulálni, és a nő szavai értelmetlen dallammá sűrűsödtek a rettenetes éjszakában, a kerék pedig róttá tovább lefelé vezető útját. A majom hörgése jelezte, hogy megérkeztek a kerék útjának legalsó pontjára. Mielőtt újra emelkedni kezdtek volna, egy pillanatra önmagát látta, a jelenlegi lakásában. Egyedül volt, és némán, könnyek nélkül sírt a földön. Ebben a pillanatban olyan borzasztó érzés tört fel a zsigerei legmélyéről, amit korábban elképzelni sem tudott volna. Rosszabb volt, mint bármi, amit az utcán, nincstelenségként megélt. A teljes, mindent elnyelő, fullasztó magány és önutálat szakadt fel belőle, amihez a sziklaszilárd bizonyosság csatlakozott: ez vár rá. Onnan, ahol most tart az életében, ide vezet az út, és ez elől nincs menekvés. Érezte, hogy megfullad, mire a majom újra nagyot nyögött, és a kerék elindult felfelé. Megjelentek a segítők, és fokozatosan kezdett megkönnyebbülni. Egyre több ember vette körül. A kerék emelkedett, és a magánya szertefoszlott. Beszélgetett az emberekkel, és meghallgatta őket. Együtt nevetett velük. Mint rianás a folyó jegén, úgy harsant fel benne az együttérzés. Különös boldogság áradt szét benne: csordogált, hömpölygött, de nem zakatolt. A kerék húzta felfelé, és ő boldogan dobálta a mélybe önzése zálogait. A sárkány érdesen felzúszant, nagyot szívva az éjszakából, és ő boldogan vette tudomásul, hogy végre könnyűnek érzi magát. Hát ez a boldogság! gondolta. Amit ezelőtt érzett, csak illúzió volt. A boldogság könnyű, és nem

Egyetlen gondolatot sem tudott artikulálni, és a nő szavai értelmetlen dallammá sűrűsödtek a rettenetes éjszakában, a kerék pedig rötta tovább lefelé vezető útját. A majom hörgése jelezte, hogy megérkeztek a kerék útjának legelső pontjára.

dübörög. Mérhetetlen büszkeség lobbant benne: végre megértett valami nagyon fontosat! A sárkány dühösen fújt, és a kerék megrándult. Elindultak lefele. Láta maga körül a rengeteg embert, akikkel a felfele úton együtt sírt és együtt nevetett. Ott voltak körülötte mindannyian, ugyanúgy sírtak és nevettek, de szájuk némán tátogott. Mintha láthatatlan üvegfal mögött lettek volna, ami mögül nem lehetett őket hallani, és a látványon kívül semmiféle kapcsolatot nem tudott teremteni velük. Szeretett volna ott lenni közöttük, de neki sem volt hangja, és mozdulni sem tudott. A tehetetlenség hullámokat vetett a néma, fekete éjszakában. A majom felnyögött, és a kerék elindult felfelé. Az arcok újra meglevenedtek, átszakadt a némaság. Együtt sírt és nevetett az emberekkel, és visszatért a könnyedség. Feltűnt, hogy egyre kevesebb gondolata támad, és a legtöbbet kineveti, azzal elillannak. És megszabadult a büszkeség bélyegétől. Az ég egy nagy nevetéssé harsant körülötte. A kerék repítette felfelé, és ő a sötétség nevetését hallgatta, ami lassan elnyelte körülötte az arcokat. A sárkány teleszívta érdes tüdejét, és megérkeztek a legmagasabb pontra. Hangosan, torkaszakadtából nevetett. Sosem érezte még ennyire szabadnak magát. A büszkeség súlya nélkül a boldogság ekstázissá tágult benne, és abban a pillanatban, amikor ez megtörtént, valami megrepesztette ezt a féktelen örömet, és a résen beszivárgott a bűntudat. A sárkány fújt, és a kerék elindult lefelé. A feketeség besűrűsödött, és ahogy húzta lefelé a kerék, az ég annyira beszűkült, hogy hamarosan egy tűhegynyi fekete csőben látta magát. Nyirkos falai között az önutálat dohogott. Egyre mélyebben volt a csőben, és bensőjét marta, rágta a bűntudat, a szégyen és az önmagára irányuló, pusztító harag. De attól vált igazán borzasztóvá ez a kör, hogy tisztán tudta: bármelyik pil-

lanatban kiszállhatna a csőből, és ott lenne az összes arc, sírva-nevetve, szabadon, és ő is egy lehetne közülük. Pontosan tudta, hogy senki nem zárta be a csőbe, és tulajdonképpen szabad, ha nem akarja, nincs is cső. De valami állati ragaszkodás nem engedte, hogy ne akarja a csövet. És a nyirkos öngyűlölet egyre szűkebb lett, míg már lassan a tüdejét nyomta. Ekkor meghallotta a majom nyögését. A cső megremegett, és érezte, hogy elindulnak felfele. Lassan haladtak. A hangok fokozatosan tértek vissza. Eleinte nem látott semmit, csak a cső nyirkos falait, de ahogy egyre tisztábban hallotta az embereket, a kép fakulni kezdett, és lassan szertefoszlott. De nem jelentek meg az arcok. Először Lunát pillantotta meg, majd ahogy a szeme lassan hozzászokott a szabad ég látványához, észrevette az eget elborító fényfürdőt. Lenézett, és a talpa alatt megpillantotta a kabin padlóját. Alattuk frenetikusán dübörgött az Arcanum, hullámozott a tér. Az elméje ködös volt, de ahogy emelkedtek, lassan tisztulni kezdett. Most döbrent rá, hogy mennyire álmos. Megszűnt benne a kényszeres zakatolás, és végre szétáradt benne a fáradtság kegyelme, ami meleg, nyugodt hálát szült benne. – Istenem, mennyire szeretnék aludni! – szólt meg, és Luna csak egy mosollyal válaszolt. A kabin lágyan ringott, ahogy egyre magasabbra emelkedtek, és ő sírni tudott volna örömeiben. Nem érzett büszkeséget, sem bűntudatot. Az alvás előtti nyugalom és tisztaság áramlott benne. A sárkány nagyot szívott a karneváli éjszakából, és megérkeztek a legmagasabb pontra. Ekkor a hatalmas állat rettenetesre nyitotta a száját, és kifújt. Ebben a pillanatban jött rá, hogy eddig keze-lába hozzá volt kötve a kabinhoz. Tisztán látta a csuklóján és a bokáján szoruló láncokat. De abban a pillanatban, amikor észrevette őket, a láncok eloldódtak, és a kerék elindult lefele. Békés, nyugodt út volt. Egyre közelebb volt az Arcanum épülete, már látta a fényjátékot. A homlokzaton éppen az óriáskerék pontos fénymása forgott. A tér továbbra is dübörgött, hangok és színek vásári örvénye. Egyre közelebből látta az embereket. Sokan voltak, és nagyon sokfélék. Mindenki mozgásban volt, a legtöbben beszéltek vagy hangosan nevettek, mások énekeltek. Elbűvölte a látvány. Mély, meleg csodálatot érzett. Reggelig tudta volna nézni őket, ha nem lett volna annyira álmos... Meghallotta a majom hörgését. Lent voltak. Leemelte bokájáról és csuklójáról a láncokat, és kilépett a kabinból. Hátrafordult, hogy segítsen Lunának kiszállni, de a nő már nem volt ott. Mintha megpillantotta volna az Arcanum előtti tömegben, de nem volt biztos benne, hogy ő az. Ő pedig végtelenül álmos volt.

Horváth Florencia

Negyvenegy szem

Nagyböjt utolsó vasárnapján
negyvenegy szem nyugtatót tettem
asztalomra. Mint amerikai filmek
WC-deszkáin a port,
húztam a csíkot hossziránt.
Esténként vettem be egyet,
nyomták másnap a fejem.
Mire végigérek, elfelejtelek.
Mevontam a kávé,
a placebo miatt százforintos
energitalokat ittam.

Hirtelen döntésből Tamás-miséen kötöttem ki.
Felolvastam az *Elállási záradékot*,
visszhangot a zsoldárból minden *akard*,
azt csak én gondoltam hozzá, Uram.
Legkedvesebb ajándék a pazarlás,
mondták új testvéreim.
Odaalónak éreztem tőle magam,
pedig a pápisták közül is kilógtam,
ahol lehetett.

Hét hetet adtam fél kézzel el,
homlokomra olajjal kentek keresztet.
Lobogtattam a megszentelt ágat,
márciusban a második fréziát.

A biobolt kisokosa alapján:
ártatlanság, figyelem,
a Google-keresés szerint:
mindig számíthatsz rám.
Vázában álltak,
szinte szétpattantak a kelyhek,
száradásukat füzetlapok vigyázták.
Ez később, ha a megőrzés jön,
itt nyílnak épp:
sárgák, rózsaszínek.

Hétfőn függönyfrufut vágattam,
háromszín rúzszt vettem,
és megfogadtam, semmit sem
forgatok ki a négy sarkából.
Jegyzeteket írtam,
ajándékokat magamnak:
elmúlsz majd te is, emlék leszel.
Titkos fiókba teszek, vagy oda sem.
Az én böjtöm egy ötödik
érzékszerv, az álom.

HORVÁTH
FLORENCIA
(2002, Celldömölk)
verseket, slam
poetry-szövegeket
és prózát ír. Írásait
számos folyóirat
közli.
Kötete: *Hiátus* (Pesti
Kalligram Kft., 2025).

Kedden krumplit pucoltam,
frankfurti levest főztem,
tudtam, ha elhagy, nem azért,
mert virslit eszem.
Nem hagyott, türelmet tanultam.
Agyam, a kikapcsolhatatlan
vetítévásznon, jeleneteket mutatott.
Mikor először jártam nálad.
A sötét lakásban kérdezted,
eltalálok-e oda, ahol fekszel.
Üres térben indultál értem.
Mondtad, nevessek megint,
tudd, merre keress.

Szerdán úgy ébredtem,
mint kivert kutyák.
Aztán üzenet jött,
adjam meg a számom.
Fél óra múlva legfrissebb
szövegeimet szedegtettem,
mondandómat a költőgenerációkról.
Elképzeltem, ahogy olvasom,
kopog a sok gubancos mondat.
A közönség belezavarodik
a személyközi viszonyokba,
Csiszolatlan volt és nem tudhattam,
visszajössz-e még ebbe a versbe.

Könyvvásárra hívtak a Hargitára,
ott lakik úgyis, azt mondják.
Két óra múlva újabb üzenet jött,
Adjak le színopszist, mutatóványt,
nyerjük meg a támogatást.
Megjött a harmadik is.
Beszámoltam neki a maiakról,
a barátnőm szerint máris
áramlanak az energiák,
el kellett engedni
ezt a negatív szálat.

Valami buliban tűntél fel.
Két szám között, pisilés
közben jól hangzó sort
írtam jegyzeteimbe.
Addigra összeboronáltam
fél társaságom ismerősökkel,
és legalább hárman voltak
biztosak benne, hogy hazavisznek,
de miután kirajzolódtál
a terem túlsó sarkában,
kihúztam tenyereik közül a karom.
Máskáltam a szórakozóhelyen,
zsebemben a félmondattal,
minél többször mentél
mellettem el, annál jobban
idegesített, nálam van.

Végül utánam jöttél,
taxiba ültünk.

Hosszan fürödtem,
a két szemöldököm
fölötti részt nem érte víz,
nehogy lemossam az áldást,
el ne múljon a langyos kábulat.
Hol volt már, amit hittem,
írok majd: combom belsején
csorgott a fáradt olaj.
Az idő vánszorgott,
rohant egyszerre,
viaskodtam határidőimmal,
és egész nap az utazás
járt a fejemben.
Megszaporodtak, mióta ismerlek,
pedig elmenni úgy szeretek,
ha van kire gondolni, visszavár.
Miként mutassam be és kinek,
aki megtalálni úgy akar: nevesse?
Euridiké hátra nézne-e,
ha helyet kéne cserélnie Orpheusszal?

Nem volt csatlakozás,
a kijelző repülő üzemmódot mutatott
és a napfényben hat órát üldögéltem
a budai lakásban. Hátam görnyedt volt –
gépeléstől, vagy mert két leereszkedő
vállam a mellkasomat védte, mindegy –,
mint aki világosban sötét útnak indult,
nehéz terepen, elvárások szavára,
kötelességei elől, mégis szembe velük.
Közben érzi, ha távolról is, nyomában
lopódzó ellenségeit, a gondolatokat.
Az ablakon túl autón jártak, gyalog.
Gyorsan bealkonyult,
valami réglátott oldalon
újabb bizonyítékát találtam árulásodnak.
Szerettem volna néhány szót váltani,
veled nem lehetett, hát a többiekkel.
De E. aludt, D. aludt, S. aludt,
A. aludt és mind aludtak.
Betördeltem
az eddigieket,
és
én
is
elaludtam.

Nagypénteken táncolni mentem
oda, ahol először láttalak.
Tudtam, ha elhagy, nem azért van,
mert rövid a szoknyám, fröccsöt iszom.
De nem hagyott, megmutatta, vannak,
akiknek egyetlen szavam többet ér mindnél,

amit valaha neked mondtam.
És persze hidegen hagyott az egész.

Hazafelé dúdoltam az elsőáldozási dalt,
meghívtál, Jézusom, látod, itt vagyok.
És akkor végre itt voltál te is, gondoltam,
ezt írom majd, meg hogy miénk volt
a szombat és miénk a vasárnap.

Ha kimondtam valamit, általában úgy lett.
Annyit ravaszkodtam, mégsem jöttél el.
Az én böjtöm az ünnep lecsengése,
a hülyeség kiheverése.
Amíg elhiszem, van hova tovább.

Most kéne lefagyni, belehalni,
úgy tenni, mint aki nem vette észre,
min megy keresztül épp.
Nem szedtem be a negyvenegy szemet,
eljött a húsvét, elmúlt a pünkösöd.

Végig terveztem a befejezést.
Minden *tudtam, ha elhagy*-ot
azért találtam ki, ide illeszthessem
a félsort, ami a taxizós estén
a fülkébe zárkózva eszembe jutott.
Áldozataimat, mondd, szereted-e, Isten?
De már nem kérdezhettem meg,
mert biztos volt, nem szereti.

Mellékdal:
Rosszul, rosszkor próbáltam,
és megértenem igazából
nem az ő szándékát kell.
Ismerni a tiéd, az enyémet
vele egyformának hazudni,
vagy elérni, ne legyen sajátom.

Lovassy Cseh Tamás

Egy mondat az alávetettségről

De hiszen, hol alávetettség van, ott alávetettség van, gondolom, pedig mondanom kéne, de mégsem mondom, *csak* gondolom, és jobb is lesz így mindkettőnknek, nekem legalábbis minden bizonnal, és talán neki is, a kollégának, aki egy darabot próbálva egyszerre megszakítja amúgy is szaggatott és ezért igencsak zaklatottnak tűnő gondolatmenetét, hogy rám nézzen, és valódi kétségbeesésében – merthogy egy ilyet egy színész színlelni, esetleg *megjátszani* tudjon, legyen bármilyen tehetséges *játékos* is, képtelenségnek gondolok – egy kérdéssel álljon elő, mely nem valódi kérdés, sokkal inkább nevezném felismerésnek, a kétségbeesett eszmélés megindító, mondanám, de nem mondom, csak gondolom, már-már sajnálatra méltó állapotában, vagy mint Handke idézi fel anyját, aki csak állt, tátott szájjal állt a „sok sok esemény szélén”, úgy néz rám most ő, a kolléga, akit e ponton talán meg is vetek, mert hosszú, fáradságos és forradalminak hallucinált beszédem után – amit nem én akartam, amire kényszerítettek, de a szerepet jól *játszom* – a világ legtermészetesebb dolgaként kérdezi, pedig nem kérdés az, sokkal inkább kijelentés, sokkal inkább undorító köpet, ami a cipőm orrán landol, csattan, mint egy szégyenérzet nélküli beismerés, hogy tudniillik mindaz, amire ezt a szerkezetet építeni szándékozunk, ami a megfejtés lényege, a jövőbeli és reményteli előadást összetartó habarcs, zárókö és fundamentum, számára igenis idegen és értelmezhetetlen, ő köszöni, jól van, a lázadásnak, forradalomnak, felszabadulásnak nem látja értelmét, miért, minek, mikor, hiszen, mint mondja – és láthatóan így is gondolja –, ő köszöni, az aprócska és esetlegesen felmerülő nehézségek, amolyan hétköznapi gondok, mint a tejföl ára és a megélhetési válság, amellyel – valljuk be – együtt lehet élni, csak legyen az ember türelmes, esetleg reményvesztett, és ha – hogy remélni tudjon – ne gondoljon (mert nem gondolhat, mert akkor vége, akkor mindennek vége) a közelgő elmúlásra, vagy a próbaterem levegőtlenése, egy kezeletlen keresztharapás, büntetőkamatok és hasonló, esetlegesen fölmerülő bökkenők ellenére is ő, a kolléga, rendben lévőnek érzi életét, szóval beszélhetünk itt a forradalomról, úgy véli, mondja, érti, megértette, gondolja, a lázadás szükségszerűségét, de hogy ezt milyen formában és egyébként is miért várjuk el tőle, az erre adható – meggyőződése szerint egyetlen – választ még keresi, így tehát

LOVASSY CSEH TAMÁS (1992, Nagyvárad) dramaturg, drámaíró. A BBTE Színházstudományi szakán végezte az alapképzést, a Kortárs színház szakon mesterizett. Drámáit erdélyi és magyarországi színházakban is bemutatták. Rendszeresen publikál erdélyi irodalmi és szaklapokban.

ha benne ez a próbafolyamat *bármiféle* nehézséget is eredményez, az csak azért történhet meg, mert képtelen volt még teljes egészében magáévá tenni, így mondja, *magáévá tenni*, a gondolatot, hogy bármiféle (*feltételezett*) alávetettségében is lázadóvá válhat, sőt, kell válnia, ha már – és ezt már nem ő mondja, én gondolom – a sors úgy hozta, hogy a megszólalás joga és lehetősége, hiszen szakavatott *játékos*, nála van – bár inkább mondanám: bitorolja –, és ennek ellenére vagy helyesebben épp ezért nem érti, hogy mit nem értek, hogy miért csak nézek rá, egy pillanatig visszafogott, elfojtott lélegzetem figyelve, megvárva amíg szétfeszíti a hiány a tudóm, amíg már szinte önmagába roskad, kivárok, nem szólok semmit, visszatartok, miközben arra gondolok, hogy

de hiszen, hol alávetettség van, ott alávetettség van, gondolom, pedig mondanom kéne, de mégsem mondom, *csak* gondolom, mert mit is mondhatnék, honnan is kezdhetném, és egyáltalán, egészében nézve a *dolgot* feljogosítva érzem-e magam, és ha úgy is lenne, valóban feljogosítva lennék (vagyok?) – kitől, mi célból? –, hogy ezt a megélést – mondanám, tévképzetet, de nem mondom, csak gondolom – megkérdőjelezzem, vagy még inkább, ahogy arra valójában vágyok, porrá törjem, hogy törmelék maradjon, por maradjon, vagy még csak annyi sem e tévképzetből, a kolléga tévképzetéből, amit olyan sokan – Gorkij vagy Louis – már előttem porrá törték, utóbbi pedig tovább is ment, mert mindig lehet tovább menni, és megnevezte, hogy ti, vagyis ők,

vagyis akiket Louis nevének nevezett¹ – Chirac, Bertrand, Sarkozy, Hirsch, Hollande, Valls, Khomri és a többi összeesküvők –, hogy ti, vagyis ők roppantották meg a gerincet, tették tönkre a belet, az apja gerincét és az apja belét, az alávetett, bonyolult apát zúzták atomjaira, majd meghalt és – egyelőre – nem támadott fel, amíg pedig így van, fiában, Louisban él, aki szót kér, vádol, néven nevezi az összeesküvőket, mert, ahogy a kollégáé, úgy az övé is a megszólalás lehetősége, következésképpen némi felelősséggel is számolni kénytelen, de mitévő legyen a kevésbé szerencsés (értsd: túl szerencsés) csillagállás alatt született, aki köszöni jól van, lázadásnak, úgynevezett forradalomnak sem igényét sem szükségességét nem tapasztalja, érti, mondja, nem érti, gondolja, hogy mire ez a húhó, és ahogy őt nézem, ahogy rajta keresztül magamat figyelem, egyre jobban megértem,

hiszen, hol alávetettség van, ott alávetettség van, gondolom, pedig mondanom kéne, de mégsem mondom, *csak* gondolom, miként azt is, hogy lám, márcsak *annak* a kerítésnek az észre- és számbavétele is micsoda feladat, amelynek egyik oldalán állva – így a graffiti² – egyszerre beléd hasíthat a felismerés, hogy éppen ott és nem a másik oldalon ácsorogsz, ilyen körülmények között pedig, ha már a puszta helyzetünk felismerése is megugorhatatlan feladatnak bizonyul, a legkevésbé sem őt (a kollégát) kell felelősségre vonnom, sokkal inkább magamat, a türelmetlen, az azonnali ítéletre kész, a sznob magamat, aki felszabadításról hallucinál, aki követeli a forradalmi alapállást, aki elvárja az ellenállást, ahelyett, hogy időt szánna a közös jelen részletekig menő kibontására, méginkább: megfektetésére, méginkább: megértésére, hogy neki, a kollégának, aki szaggatott és ezért igencsak zaklatottnak tűnő gondolatmenetét félbeszakítva, már-már kérlelőn tekint rám, jelezve, hogy – mert szakavatott játékos – kész a játékra, mégha nem is világosak számára a játékszabályok, nevezetesen az alapállás, a megszólalás alapállása nem tisztázott számára, ugyanis, emlékszünk, ő köszöni, jól van, szóval hogy neki valami kézzel fogható, kapásból rávágható megfektetéssel szolgálhassak, valahogy így,

hogy kedves kolléga, pillanatnyi (vélt) jólléted egyetlen okát, amit a szakirodalom egyszerű durvasággal osztályvakságnak bélyegez, egy pillanatra kérdőjelezzük meg, tegyük zárójelbe, gondoljuk át- és újra, végezzük el az ellenpróbáját, cáfolatokat keressünk, egyszóval és végeredményben tételezzük illúzióknak, tudva tudván, hogy „azoknak a társadalmaknak a teljes élete, melyekben a modern termelési mód uralkodik, mint óriási spektakulumgyűjtemény jelenik meg”³, és ha erre nyitottnak mutatkozol, kedves kolléga, talán számodra is világossá válik, hogy miről (nem) beszélek, nevezetesen arról, hogy

hol alávetettség van, ott alávetettség van, gondolom, pedig mondanom kéne, de mégsem mondom, *csak* gondolom, miként nem mondom, de gondolok rá, kedves kolléga, hogy a valóságnak, amelyben, lám, egymás útjait keresztezzük, a szegénység az uralkodó alapélménye, mégha – látszatra – tobzódik is a bőség, és gazdagodásunk sincs ingyen, milliókat üldöz nyomorba, szülőföldet, lakóhelyet és életteret tesz teleszületetlenné, lakhatatlanná és élhetetlenné, és milliókat kényszerít elidegenítő munkák elvégzésére, amely megöli a lelket, a reményt és a képzeletet, s bár látszólag növekszik minden, és ostobán azt mondjuk: *jólét*, az egymás közt egyre csak növekvő táv útját, mit bejárni már képtelen vagyunk, az egyenlőtlenség tégláival szegélyezték, és csak félve hiszem már, gondolom, hogy a történelem jelen, kétségbeejtő pontjáról a jövőbe nézve a legtöbb ember számára – ahogy azt Wright⁴ írja – „jobbá fordulhatnak a dolgok”, de azt is gondolom, és ezt már mondtam is, hogy az emberek nemcsak osztályérdekeik mentén szerveződnek, azt hiszem, mondtam, értékeik mentén is képesek az együttműködésre, s mert így van, morális alapokon nyugvó fantáziáik is motíválják őket, s mert így van, mondtam, akár saját osztályérdekeikkel ellentétesen is készek cselekedni, s mert így van, mondtam, kedves kolléga, ha csak félve is hiszem, de hiszem, hogy hol alávetettség van, idővel szabadulás is van, mégha nem is érted, hogy miről beszélek, s ha egyelőre így is van, nincsen ezzel semmi baj.

17

¹ Édouard Louis az *Akik megölték az apámat* című szövegében nevezi néven – és teszi felelőssé apja haláláért – azokat a 20-ik és 21-ik századi francia politikusokat, akiknek a különböző kormányzati intézkedéseik csak még inkább alávetett és kizsákmányolt helyzetbe hozták a munkásosztály legkiszolgáltatottabb csoportjait.

² Az elhíresült felirat így hangzik: „Az osztályöntudat az, amikor tudod, melyik oldalon állsz a kerítésnek.”

³ Guy Debord *A spektakulum társadalma* című munkájának első tételében téríti el Marx jól ismert mondatát: „Azoknak a társadalmaknak a gazdagsága, melyekben a tőkés termelési mód uralkodik, mint »óriási árugyűjtemény« [...] jelenik meg.”

⁴ Erik Olin Wright amerikai szociológus a *Hogyan legyünk antikapitalisták a 21. században* című munkájában vizsgálja az ellenállás lehetőségeit.

A szabadság fonákja – Ozsváth Zsuzsa *Fonák* című kiállításáról

Ozsváth Zsuzsa, a Nagyváradon született képzőművész *Fonák* című kiállítása olyan festészeti világot tár a néző elé, amely nem a felszínt, hanem a mögöttes rétegeket helyezi előtérbe. A tárlat nem csupán képeket mutat be, hanem egy érzékenyen felépített teret hoz létre, ahol az anyag, a fény és a befogadói jelenlét együtt formálja az élményt.

A cím – *Fonák* – pontosan jelzi ezt a szemléletet. A szó a textil visszájára utal: arra az oldalra, ahol a varratok, csomók és javítások láthatók. Ozsváth festészete is ezt a „belső oldalt” mutatja meg. Nem elfedi a bizonytalanságot vagy a töréseket, hanem a kép részévé teszi őket. A felület nem sima és lezárt, hanem élő, rétegzett, olykor nyers. A kiállítás terében a festmények nem elszigetelten jelennek meg, hanem egymással kapcsolatban. A megnyitón alkalmazott fény és finom füst különleges hangulatot teremtett: a kontúrok elmosódtak, a színek időnként

BALÁZS ZOLTÁN egyetemi adjunktus, a nagyvárad-i Partiumi Keresztény Egyetem Képzőművészeti Tanszékének tanszékvezetője.

VADAS LÁSZLÓ (Kolozsvár, 1969) rendező. Korábban a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió, majd a nagyvárad-i Szigligeti Színház rendezője, jelenleg szabadúszó művész.

vibrálni kezdtek, mintha a képek mozgásban lennének. Ez az atmoszféra erősítette azt az érzést, hogy a művek nem rögzített állapotok, hanem folyamato-

Versvideó-nézés a *Fonák* megnyitóján

Fotó: Nagy Csenge Napsugár

san változó jelenlétek. A tárlat külön érdekessége, hogy a festmények mellett videómunkák is szerepeltek. Ezek a mozgóképes alkotások hasonló szemléletet képviseltek: a lassúság, a rétegzettség és az érzéki bizonytalanság itt is meghatározó volt. A képi és szövegi rétegek egymásba fonódása tovább erősítette a kiállítás alapgondolatát: a belső folyamatok láthatóvá tételét. A kiállítás hangulatában érzékelhető némi filmes hatás is. Ozsváth egyik inspirációja David Lynch, akinek álomszerű, kissé nyugtalanító világa visszhangzik a térben. Ez nem konkrét

If You Ask Me, Light Wins, 30 × 40 cm, akril, vászon, képeslap

utalásokban jelenik meg, hanem inkább hangulatban: a fények, a zene, a lebegő térérzet együtt egy olyan élményt hoznak létre, amely egyszerre ismerős és titokzatos. A képeken a figurális elemek és az absztrakt formák egymás mellett jelennek meg. A színek gyakran erőteljesekek, néhol drámaiak, máskor visszafogottabbak. A motívumok egyszerre hatnak gyermeki egyszerűséggel és erős érzelmi töltettel. A festmények felülete hangsúlyos: az anyag textúrája, a rétegek egymásra épülése fontos része a kifejezésnek. Ozsváth Zsuzsa munkáinak egyik legfontosabb jellemzője az őszinteség. A „fonák” vállalása nem csupán formai döntés, hanem szemlélet. A művész nem rejt el a bizonytalanságot vagy az anyag ellenállását, hanem hagyja, hogy ezek a kép igazságának részévé váljanak. Ez a hozzáállás különös hitelességet ad a munkáknak. A kiállítás arra emlékeztet, hogy a műalkotás nem önmagában létezik: a néző figyelme és jelenléte teszi teljessé. A *Fonák* lassabb nézésre hív, és arra ösztönöz, hogy ne csak a felszínt, hanem a mögötte húzódó rétegeket is észrevegyük. Ebben az értelemben a szabadság itt nem hangos kijelentés, hanem csendes tapasztalat: annak felismerése, hogy a sebezhetőség és a tökéletlenség felvállalása a művészi bátorság egyik legőszintébb formája.

BALÁZS ZOLTÁN

Pinched nerve, 30 × 40 cm, farostlemez

No Signal, 50 × 70 cm, akril, vászon

Séta őszinte önarcképek között

Részlet Vadas László rendezőnek Ozsváth Zsuzsa kiállításának megnyitóján elhangzott tárlatvezetéséből

Nagy öröm ennyi őszinteségre vágyó emberrel találkozni. Nagy öröm számomra is, hogy itt lehetek, mert olyan ritkák azok a pillanatok, amikor az ember őszintén beszélhet valamiről – főleg az őszinteségről.

Azt tanítják nekünk, ugyebár, hogy az ember eredendően jónak születik. A jóságért mindennap megküzdünk: a hétköznapi ember megküzd, például azzal, hogy ne vágja pofán az adóellenőrt, vagy a csaló embert. És mindig kontrollálnunk kell magunkat, és mindig megpróbálunk jobbakká válni. Na, ez nagyon érdekes, mert ez azt jelenti, mégsem vagyunk eredendően jók. Van bennünk egyfajta rossziaság, amit le kell küzdjünk, és ez az, amivel küszködünk. A hétköznapi ember így küzd, az alkotó ember meg teljesen másképp.

Én mindig hittem, és most is hiszem és vallom, hogy a művészember alkotó ember. Ezt úgy képzelem el, mint a világ bukását. A művész a világ min-

Meanwhile, 40 × 40 cm, akril, vászon, sztaniol

My House is Your House, 50 × 70cm, akril, vászon

Humbug, 29 × 42 cm, pasztell, papír

den szennyét magába gyűjti, mert érzékenyen figyeli a világot, és hogy ebbe ne bolonduljon bele, az alkotásaiban adja vissza mindazt, amit magába szívtott.

Amikor először láttam az *alkotó* képeit, vagy olvastam a verseit, mindig az volt az érzésem, hogy ezek az alkotások önarcképek. Tehát az alkotó nem magát a világot tükrözi vissza torz formában, vagy a saját prizmáján keresztül, hanem önnön magát. Látjuk, hogy ő, adott pillanatban miként viszonyult ehhez a világhoz. És reményteljesen azt hiszi, hogy ő maga is egy kis herceg, csak fel kell fedezni.

Gordiuszi csomót próbál megoldani egy Sziszüphosz. Szóval nagyon intim kiállítás ez számomra, mert az *alkotó* önarcképeit látjuk minden egyes pillanatban. Természetesen a költészet sem maradhat ki, mert ahogy Szádi (perzsául) mondja: „Durrukh i mászhádát székiz, bih ez rászti, bité engisz.” Magyarán többet ér az ügynek a kegyes hazugság, mint a számára káros igazság. Ezért az alkotás szép, ugyanakkor a szépség mögött, ha megkaparjuk, észrevehetjük az igazságot. Én hiszem azt, és meg vagyok győződve róla, hogy látván a jelent, el lehet képzelni a jövőt. És itt mostmár egy Horatius

idézzel élek: „Exegi monumentum, aere perennius.” Avagy így is lehet mondani, hogy: ércnél marandóbb emléket állítottam...

Szeretettel várjuk Önöket, hogy nézzék meg ezt a rengeteg önarcképet, és utána sétáljanak a felsőbb régiókba, ahol egy két és fél perces versvideó közös megtekintésére várjuk Önöket. Köszönöm szépen és gratulálok még egyszer az őszinteségért és a bátorságért, hogy az alkotó merete így kiállítani önmagát.

Play, 40 × 60 cm, akril, vászon, kollázs

Vetró-művek dzsungelében

Nagy Miklós Kund kézdivásárhelyi műhelyportréja
Vetró András szobrászművésszel

Talán tájidegen a címbe emelt metafora, főleg, ha a céhek és udvarterek városát, a hagyományőrző Kézdivásárhelyt célozzuk meg, de aki belép VETRÓ ANDRÁS szobrászművész zsúfolt műtermébe, annak a mindent behálózni kész, áthatolhatatlan ősvadon is eszébe jut. Az eltelt évtizedekben sokan gondolhattak ilyesmire, hiszen a Vigadóként híressé vált kulturális központ hátsó traktusának szobrok övezte bejáratánál sokan adták át egymásnak a kilincset. Annnyira látogatottá vált ez a műterem is, mint korábban fölötte az emeleten a legendás festő előd, Kosztánczi Jenő varázslatos birodalma. Mióta ő elhunyt, a köztudat Vetró Andrásra testálta át az iskolaalapító, rangidős Mester nimbuszát, őt keresik fel azok a helybeliek és távolabbról érkezettek, akiket a kézdiszéki szellemi pezsgés és a művészi alkotás mibenléte érdekel. Vagy csak a vendéglátó vonzerejének engedelmessé válnak. Barátok, kollégák, volt tanítványok, ismerősök és ismertelenek kopognak be az átjáróból közvetlenül nyíló, ajtón, és torpannak is meg azonnal a lenyűgöző látványra. A helyiség egymásba nyíló két terében padlótól a plafonig polcokra helyezve, falakra aggatva, sűrűn, véletlenszerű összevisszaságban szobrok, plakettek, torzók, domborművek, egyéb kisplasztikák, festmények, grafikák, fotók, könyvek, kéziratok, régi meg újabb, készülő alkotások, szobrászati és festészeti, grafikai eszközök, szerszámok, munkaasztalok, különféle anyagok foglalnak el minden talpalatnyi helyet. A bejáráshoz közel egy szép, nagy, öreg fekete kutya teszi izgalmasabbá az élőképet. Barátságos tekintete jelzi, rég hozzászokott az itteni nagy idegenforgalomhoz.

Nagy Miklós Kund: Abban, aki hosszabb ideje nem járt erre felé, önkéntelenül felvillan a kétség: lehet-e itt egyáltalán elmélyülten dolgozni?

Vetró András: Hogyne lehetne! Amikor az emberre rátör az alkotói láz, megszűnik körülötte a világ. A zsúfoltság pedig azt bizonyítja, hogy az eltelt évtizedekben sokszor lett úrrá rajtam ez az állapot. Egyébként tényleg nagy itt a ki- és bejárás. Valójában nincs nálam zárt ajtó.

NMK: Lenne mit őrizni. Műveidből, amelyek köztéri alkotásként behálózják a várost és a közelebbi, távolabbi régiót, valamilyen változatban itt is látható variáns, sok más munka is, amelyek alkotói

NAGY MIKLÓS KUND újságíró, szerkesztő, művészeti író, publicista (Nagyenyed, 1943). 1991 óta a marosvásárhelyi *Népújság* napilap heti irodalmi-művészeti melléklete, a *Múza* szerkesztője. Számos könyv szerzője, társszerzője, előszó írója, szerkesztője. Spectator-díjas (2019), a MŰRE Életmű-díjasa (2022).

Vetró András szobrászművész (Temesvár, 1948) 1973 óta él és alkot Kézdivásárhelyen

Vetro-fejek, -képek, -vázlatok, -jegyzetek a műteremben

útkereséseid különböző fázisait mutatják fel. De egy művészetileg járatanabb látogató is hamar észreveszi, nem csak a te plasztikáid találhatók a műteremben.

VA: A Vetró család négy nemzedéke van jelen itt munkáival: édesapám, a szobrász Vetró Artúr, a XX. századi erdélyi művészet egyik meghatározó egyénisége, az őt követő generációt én és az öt éve elhunyt társam, festőművész feleségem, Vetró Bodoni Zsuzsa képviseljük, két fiunk, Vetró Bodoni Sebestyén András (1976) és Vetró Bodoni Barnabás (1977) szintén a képzőművészet megszállottjai. Már az unokáink is gyakran tanúsítják, gazdagon örökölték a tehetséget. Mindannyiunkhoz hozzátartozik itt valamilyen alkotás. Akár öt nemzedékről is beszélhetnénk, hiszen apai nagyapám, Vetró József néhány kis domborművét is megőriztük. A művészi hajlam benne is megvolt. 2013-ban itt, Kézdivásárhelyen nyolcunknak a családból volt egy *Dinasztia* című közös kiállításunk. Ezen még édesanyám, Vetró Artúrné Somló Mária is ott lehetett. A tárlat címével kapcsolatban voltak fenntartásaim, mert nem szerettem a nagy szavakat, és patetikusnak sem akarnék tűnni, de egyedülálló dolog volt. Ritka az ilyesmi.

Benczédiéknél, Mattis Teutschéknál is volt három nemzedék, de mi valahogy rekordot döntöttünk.

NMK: Itt a műtermi magányban mindegyre szembe találhatod magad valami olyannal, ami esélyt kínál az emlékezésre, az élményidézésre. Itt is, ott is felvillan édesapád világa, hangtalanul is megszólíthat valamelyik kivételes karakterű barátja, körbelenghet lenyűgöző szellemiségük, amelyben Kolozsváron felnőtél, majd művésszé lettél. Vetró Artúr-műveken is visszaköszön az a korszak és attitűd, ami rájuk volt jellemző, és téged is megihletett az egyéniségük, befolyásolt a hitvallásuk. Talán nem véletlen, ide-oda araszolgatva éppen egy kettős portré előtt álltunk meg, önkéntelenül is itt cövekelt le a lábam: Vetró Artúr és Nagy Imre egymásra vetülő profilja a plaketten. Erről az életmozzanatról többször is meséltél.

VA: Igen, mert örökre elmélyült bennem. Rendkívüli élmény volt közvetlen közletről megélni, ahogy ez a két öntörvényű barát és tekintélyes mester ugratta, hergelte egymást, miközben egymás legjellemzőbb, legtalálhatóbb arcmását igyekeztek megörökíteni. Döbbenetes, egyben tanulságos volt szá-

momra, ahogy Nagy Imre már a majdnem kész festményét lekaparta, hogy újból elkezdje, mert nem volt elégedett azzal, amit csinált. Hasonló alapállás jellemezte apámat is. Azt vallotta, ha valamit rosszul kezdtünk, elrontottunk, attól meg kell válnunk. Legyen erőnk újrakezdeni az egészet. Főiskolás koromban, amikor mesterem, Lövith Egon nem volt a teremben és éppen mintáztunk, az oda becsöppentő édesapám, a szigorú professzor a kollégáim szeme láttára verte szét ütőfával a munkámat, mert elégedetlen volt velem. Akkor megszegyenültem, de később beláttam, igaz volt, váratlan kitörése végleg tudatosította bennem az újrakezés fontosságát. Egyébként vitázni vele nem lehetett, nagy tudású, erős kisugárzású ember volt, hitt a maga igazában. De az írásaiból is sokat tanultam tőle, hangkazettára rögzített intelmei is hasznomra váltak. Mindenekelőtt az, hogy az alkotói tett a lényeg, nem pedig az, hogy látva lássanak. Ez egyébként az életünk minden vonatkozásában megszívlelendő elv. Jó lenne, ha az egész eddigi életemet a cselekedeteim, a szóban forgó tettek fémjeleznék. Nem csak művészként, hanem tanárként is, olyan emberként, aki nyugodtan elmondhatja, hogy az új nemzedékek felkarolója. Ez a szellem olyankor is táplált, amikor gyermekként, ifjúként Zsögödön nyaraltunk apám jó barátjánál, Imre bácsinál. De Kolozsváron is, ahol a szakmán túl

Bretter György és Földes László is alaposan feltarisznyált szellemiekkel. Így aztán amikor az egyetemi évek után a kézdivásárhelyiek hívására elhagytam a kincses várost, nyugodt lelkiismerettel mondhattam el magamban az „itt és mást” jelszavát. Székelyföld, a székelység akkor már éppen a zsögödi nyaraknak köszönhetően nem volt ismeretlen számomra.

NMK: Arra aligha gondolhattál, hogy valamilyen későbbiekben többször is kitüntetett, tiszteletbeli székellyé válsz. Kézdivásárhelyivé lettél egészen?

VA: Megszállott lokálpatriótává váltam, de Kolozsvártól sem tudtam teljesen megválni. Egy ideje már úgy írom az illetőségemet, hogy Kézdivásárhely – Kolozsvár. Az utóbbi években az ottaniak is mind gyakrabban vallanak a magukénak, több kiállításunk volt a Bánffy palotában is. 2020-ban pedig az a megtiszteltetés ért, hogy az én Dsida Jenőről készített emléklapettem került a költő utolsó lakhelyének a falára.

Számos ilyen alkalom szépítette meg Vetró András utóbbi több mint fél évszázadát. Amikor 1973-ban ide került, egyetlen szobor volt a kisváros főterén, Gábor Áron emlékére állították. Azóta sok minden történt, és

24

*Bánatos lovas II., 2018,
ceruza, papír*

aligha találhatnánk még egy olyan Kézdivásárhely nagyságrendű települést, amelyet annyira behálózónak az emlékszobrászati alkotások, mint Kézdiszék székhelyét. Ebben a fő érdem kétségtelenül az övé. Senki se vitathatja el tőle A céhváros Szobrásza megnevezést, amellyel az itteni köztudat felruházta. Azt a lehetőséget, ami sokáig szinte elképzelhetetlen volt egy romániai magyar művész számára, megadta neki is az 1989 végén bekövetkezett társadalmi változás. A diktatúra bukása nem érte váratlanul. Esély mutatkozott a kisebb méretű történelmi, művelődés- és helytörténeti jellegű, identitásörző korábbi művek közötti továbbgondolására, a szobrász pedig élt vele. Az a következetes vizuális nevelés, amit évtizedeken át a Kosztándi és a Vetró művészpár programszerűen kifejtett a város iskoláiban és közéletében, megtette a magáét. A szobrászban kirajzolódott az a távlati program, amellyel megváltoztathatták Kézdivásárhely vizuális arculatát, a kézdiszéki kistérséget is beleértve, majd távolibb helyek is számba jöhettek. Elképzelése szerint minden kis tér, kihasználatlan utcácska, apró parkrészlet alkalmassá válhatott a jelállításra. A városvezetés, a potenciális mecénások, a közvélemény kellő támogatása nélkül mindez megmaradhatott volna pusztán projekt mivoltában, de a művész befolyásoló képessége, alkotásainak erőteljes kisugárzása az ügyet mindig túllendítette a megtorpanáson. Mára, ha valaki vállalja, hogy a főtértől körkörösén kifelé haladva körbejárja a várost, alaposan elfáradva, de el is ámulva állapíthatja meg, mekkora érték az, amivel ez a fáradhatatlan alkotó számban és minőségben gazdagította a városképet. A felfedező út Kézdiszék, Háromszék viszonylatában is megismételhető lehetne. És a határokon túl, a Kárpát-medence különböző részein is találkozhatunk Vetró András-szobrokkal. Legutóbb 2025 novemberében Fogarason avatták fel Árva Bethlen Kata Vetró mintázta mellszobrát. Ha sorolni akarnánk ilyen jellegű köz- és beltéri műveit, száznál sem érne véget a számolás. A műtermi eszmecsere ennél többet nyújtott: a látogató kérdéseire az alkotó vallomásosan tárt fel „műhelytitkokat” egykori és mai önmagáról.

NMK: Rég nem jártam itt, nem is próbáltam leplezni, mennyire meglepődtem a szoborerdő látán. De jeleznem kell, számomra is jól kirajzolódnak azok a csapások, amelyeket az alkotások dzsungelében az eltelt évtizedekben magadnak vágtnál, majd járható úttá szélesítettél. Az anyaság szobraidra, a lovas, bohócos jelképeidre, a nagy emberi mítoszok sugallta kompozícióidra gondolok, ezek jól kirajzolódó sorozatára. A történelmi alakokat, példaképeket és a kortárs kiválóságokat megörökítő szűrős tekintetű, tette kész, markáns portrék mellett, amelyek többsége a közterekről is ismerős. Az előbbieket viszont egyértelműen tanúsítják, hogy már a pályád elején rátaláltál legfontosabb témáidra, és ezek

nyomvonalán igyekszel a szobrászati nyelvezetedet tökéletesíteni. De ennyi idő teltével sem zártad le az alkotói útkereséseidet, az egymás közelében elhelyezkedő szobrok folyamatot sejtetnek. Azt a törekvést, hogy az idő múlását, a különböző léthelyzeteket összevonva, plasztikailag is jól érzékelhetően konkretizáld. Ezzel nem könnyítetted meg a magad dolgát.

VA: Nem is akartam. A genesis, a születés mágiája tényleg régóta foglalkoztat. Ehhez kapcsolódva a termékenység, a Földanya problematikája is, amit már az ősemberek felruháztak mágikus tulajdonságokkal. Az anyaság lényegében befejezhetetlen sorozat. Olyan variációs lehetőségeket biztosít a szobrász számára, hogy élete végéig ezzel foglalkozhat. És sosem mondhatja, hogy befejezte. Ciklusaim is jelzik ezt. A termékenységet jelképező márványszobromat pár éve állítottuk fel az itteni Borudvarban. Egy három évtizeddel korábbi változatát Szárhegyen faragtam ki. Az anyaság mibenléte már pályám kezdetétől izgatott, szobrászati szempontból éreztem benne kihívást. Azt, hogy minél egyszerűbben és tömörebben jelenjen meg a szoborban a születés csodája. Próbáltam a fogamzás, az áldott állapot, az embrionális fázist hármását külön alkotásokon is felmutatni, de még inkább foglalkoztatott az, hogy egyazon szoborba mindenik szakaszt belesűrítsem. Hosszú időnek kellett eltelnie, amíg rájöttem a megoldásra, és sajátos módon érzékeltethetem a megtermékenyülést, az embrionális állapotot az anyaméhben és az anyát-apát összekötő születő lényt, a kisbabát. Egyszerre három dolog vetül ki a plasztikán, ez ad dinamikát az alkotásnak. Sokat töprengtem, kísérleteztem a megoldáson, amíg úgy éreztem, megfelel a reményeimnek. Az egyik ideálom, Henry Moore is segített. Nem csak a hitvallásával, hogy „a lehetetlent is vállalni kell!”, hanem munkásságának azzal a jellegével, ahogy meg tudta fogni az időt. Roppant nehéz érzékeltetni az idő múlását, de talán sikerülhet. Moore a negatív és pozitív formák játékával próbálkozott. Megcsinált egy bizonyos formát, majd kinyitotta, és a belső szerkezetet is kidolgozta. Ezek egymás mellett, illetve egymásban életképes dinamikával látják el a szobrot. Ilyen pozitív-negatív megoldással én is készítettem portrét, önarcképet. A polcokon különböző méretekben sorjáznak a kísérletezés szülte szobrok. Látod, itt az egyik legutóbbi munkámon már annyira összeolvadt a férfi, a nő és a kettejüket összekötő kapocs, a gyerek, hogy pontosan nem tudható, egy vagy három figuráról van-e szó. Ez az én invencióm.

NMK: Henry Moore-ra hivatkoztál. Nagy meseterektől ihletődhetünk? Nem problémás az ilyesmi?

VA: Nem, ha a szellemük hat ránk. Henry Moore-t is érték hatások. Imádta a múzeumokból is jól ismert etruszk szarkofágot, amelyen egy pár, egy férfi és egy nő mosolyogva fekszik egy koporsószerű valamiben. Ebből indult ki, és hozott létre több öntörvényű művet. Minden művész számára van valami, amiből kiindul. Egy darabig nagy hatással van rá az a jelenség, utána megpróbál elszakadni tőle, átépíteni a maga stílusába, bár erről nehéz beszélni. Remélem, valami újat, sajátosat mégiscsak sikerült nekem is bevennem a munkáimba. Hatott rám a leegyszerűsítések expresszionista német szobrásza, Ernst Barlach is. Lenyűgözött egy egyszerű szobrával, amit a Menekülés Egyiptomba bibliai mozzanata ihletett. A szobrász lepelszerű formai megoldása gondolatokkal telíti a képzeletet, azt a benyomást keltve, hogy barlang óvja Máriát és a kisdedet. Az ilyen plasztikai lelemények ösztönzőek az alkotóra. Van olyan körszobrom, amelyen előlről látható az újszülött, túloldalán viszont nem a háta, fenéke jelenik meg, ahogy logikusan számítanánk rá, hanem egy másik gyerek. Ez is értelmezhető Szent családként. Valamikor a Mária és a kisded címet adtam a munkának. Előfordulhat, hogy amit sugallni akart a szobrász, azt nem érti meg a szemlélő. Ezzel számolnunk kell, de számomra az is fontos, én magam érzem, hogy amit elképzeltem, azt

Szent család

szobrászati szempontból sikerült megvalósítanom. Az ilyen több variációban készült sűrített, szintézis-szerű megoldás, amiről az lehet a benyomás, hogy a kintit és a bentit is felmutatja, azért is jelent nekem sokat, mert olyan alakzatot sikerült létrehoznom, amelyet máshol még nem láttam.

NMK: Eddig többnyire visszatekintettünk, de elkezdett munka is van a satupadon. Méretes fatörzs, az egyik felén már elkezdted a faragást, vésést. Felsejlő formáiban szintén anya és gyermeke kezd kibontakozni. Ilyen nagy darab ritkán került ki a kezeid közül.

VA: A monumentalitás engem kevésbé jellemz. Egy-két kivételtől eltekintve nincsenek nagy méretű munkáim. Egyébként jól látod, mire szánom. Több változat lehet belőle. Most kezdünk igazodni egymáshoz. Tiszteletben tartom a fa sajátosságait. Egyébként a többi anyaghoz is így viszonyulok. A kőhöz, bronzhoz, alumíniumhoz, gipszhez, terrakotához, aszerint, hogy melyik mit követel meg.

NMK: Egyikből is, másiból is bőven van itt. A legizgalmasabb az a kis társaság középen a tág asztallapon. Zaklatott lelkiállapotú, különös alakok.

VA: A Menekülő. Calais-i polgárok is lehetnének.

NMK: Akkor Rodint is vegyük be az ihletők körébe?

Anyaság 1.

VA: Igen, a humánus, a magatartás, az emberi, polgári helytállás, az áldozathozatal gondolkörében. Ennek itt, Székelyföldön megvannak a maga szép példái. Domborműveim, plakettjeim nagy hányadát ezek inspirálták. Ez a szoborcsoport egy rég dédelgetett tervem, amellyel valamikor talán meglephetem a várost. Jó lenne, ha megvalósulhatna.

NMK: Amit látunk, az nem Rodin-i. A megviselt lovaik nyakát oltalmat keresőn átkaroló, modern meztelen alakok a szobrász szándékai szerint még bármilyen helyzetbe állíthatók, és úgy válhatnak döbbenetes plasztikai üzenethordozóvá. A francia szobrász híres köztéri emlékművén lovak nincsenek. De hogy a beszélgetésünk során központi témává avanszálnak ezek a nemes állatok, az magától értetődő volt. Vetró Andrásról köztudott, hogy életművében a ló kivételes szerepet betöltő, különleges szimbolikával felvértezett lény, a műtermi vendég pedig az Incitato Művész Tábor 33. táborzáró kiállításának megnyitójára érkezett Kurtapatakról Kézdivásárhelyre. Tegnap ott kint, a néhai Tóth Ferenc által kezdeményezett alkotótábor szép, új színhelyén is sokat csevegtünk a lovokról, aztán itt Kézdivásárhelyen az Incze László Céhtörténeti Múze-

umban a kiállításon szereplő Don Quijote-s, Rosinante-s témád újabb domborműves, rajzos változatairól is sok érdekesség eszünkbe jutott.

VA: Én már akkor is lovakat rajzolok, mintázok, amikor nem kényszerít rá semmi és senki. Persze, hogy megfertőzött az 1993-ban született egyedi művésztelep, az Incitato, amelynek én is alapító tagja vagyok, családom révén is mindig számíthattak ránk, de a ló már azelőtt is megigézett. Az egyik leggyönyörűbb, legarányosabb állat. Formára is, mozgásában is különleges, valamiképpen a nőre emlékeztet. Medgyessy Ferencnek számos lovas szobra volt, tőle sokat tanultam. Azt például, mennyire fontos, hogy a ló összhangban legyen a lovasával, hasonlítson hozzá. Egy kecses, elegánsan lépegető lóhoz egy szép, kifinomult nőt lehet társítani, egy Dózsa Györgyöt nem. Mátyás király is másféle lovat igényelt. Ezt már Kolozsváron megsejtettem. Mindenféle legendák, mendemondák keringtek a Mátyás szoborcsoportról és készítőjéről. Az egyik szerint Fadrusz kétségbeesetten kereste a modellként szolgáló lovat, és nem találta. Egyszer aztán, amikor leheveredve nézelődött egy dombhajlaton, váratlanul megjelent fölötte a tetőn egy ló, és lenézett rá. Megtörtént a felismerés, meglett Mátyás

„Mondtam már, idegenkedem a pátosztól, ahol módom van rá, az ironia és főleg az önironia eszköztárát vetem be”

Fadrusz álmodta lova! Szóval sok irányból közelíthető meg a ló-téma. Itt Kézdin régóta hóbörgött a nép, hogy nincs egyetlen lovas szobrunk sem. Pedig lovas nemzetként azonosítjuk magunkat. Amikor a hősök emlékművére kiírt pályázat zajlott, a mi Vásárhelyünk lakossága Miholcsa József lovas szobrára szavazott. A zsűri Bocskay Vince más koncepciójú pályaművét választotta. Végül később Miholcsa lovas huszár szobra Torjára került. Én ezt a lovas elképzelésemet ide, a városba szánom.

NMK: Az alkotótábor résztvevői nyárról nyárra más-más szempontból közelítik meg és igyekeznek körbejárni a ló-tematikát. Téged az irodalom felől rohant le, és tett örök rabjává a lovas jelenség. Nyilván a munkásságodban hosszú ideje folyamatosan jelen levő Don Quijote-sorozatodra célszók. Nagy empátiával tudsz azonosulni a búsképű lovaggal és mindazokkal az emberi gyarlóságokkal, erényekkel, amiket ő és társasága, Sancho Panza, Dulcinea és Rosinante képvisel.

VA: Vonzalmam az irodalomhoz azzal is magyarázható, hogy sok író, költő, esztéta barátom van, többet közülük meg is mintáztam, számos alkotói problémát és sorskérdést is megvitathattam

velük, bizonyos dolgokra a munkáimmal kapcsolatos írásaikból figyelhettem fel. Az olvasmányaim is alaposan befolyásolnak. A jelképes beszéd, a metafora a képzőművészetben is meghatározó. Cervantes főművét nem csak az irodalomban, a társművészetekben is kifuttatták. Sokan megfestették, lerajzolták, szoborként mutatták fel Don Quijotet. Én nem sűríttem egyetlen műbe a témát, úgy tűnik, nem ér véget ez a dombormű-sorozatam sem. Sokszor rajzzal, a plasztika lelkületét grafikai látásmóddal is kivetítem a rajzlapra. A bánatos lovagot sokféle situációba helyezem. Ezeknek megfelelően változnak az érzelmei, hangulatai. Boldog, szomorú, csalódott, reménykedő, letört, győzedelmes. Megkínzott, megtépázott, napba néző, önérzetes ember. Úgy képzelem, ezek a szobrok tükörként is működnek, amelyekben a szemlélődők önmaguk legbensőbb rezdüléseire ismernek. De mindenekelőtt az én arcaimra, érzéseimre, belső vívódásaimra, mert ezeken a domborműveken nem kímélem önmagam. Mondtam már, idegenkedem a pátosztól, ahol módom van rá, az irónia és főleg az önirónia eszköztárát vetem be. Jelképesen ugyan, de olykor már-már pőrére vetkezem. A diktatúra lélekölő korszakában egyfajta védekezés is volt a Don Quijote-féle szemlélet. Ha a költők, drámaírók időnként a szerepjátszás köntösét

*„Én már akkor is lovakat rajzolok, mintázok, amikor nem kényszerít rá semmi és senki”
A műteremben készült fotók a szerző felvételei*

öltötték magukra, miért ne próbálkozhattunk volna ilyesmivel mi, képzőművészek is. Ennek jegyében hoztam létre a Bohóc-sorozatot is. Hamvas Béla Arlequin könyve indította el bennem az ötletet. A feleségem, Zsuzsa is megalkotta a maga bohóc ciklusát. Ahol bohócok vannak, ott a groteszk még otthonosabb, mint Quijote víziószerű világában. A cirkus sajnos a rendszerváltozás után is megállíthatatlanul produkálja a társadalmi, emberi abszurditásokat. A művész, akit annyiszor azonosíthattak a bohóccal, napjainkban is kiszolgáltatott helyzetben próbálja kiteljesíteni hivatását, többnyire kudarcra ítélve.

NMK: Még hosszasan folytatódhatna a műveid generálta párbeszéd. Itt vannak szemünk előtt az emberiség nagy kultúrtörténeti témáit, a mitológiai alakokat, a Prométheusz vagy az Ikarosz legendákat drámai látvánnyá tett impozáns domborműveid, időznünk kellene az orosz atom-tengeralattjáró, a Kurszk megrázó tragédiáját feldolgozó Huszonhárom buborék című alkotásodnál, amelyet Egyed Péter megrendítő poémája ihletett. Vázlatok, a készülő mű változatai kínálnák az elmélyedést. Talán lesz még alkalmunk ezeket is taglalni. Önkéntelenül fogalmazódik meg a kérdés: mi lesz mindennel, ha már túl nehéz lesz számodra a véső, a kalapács? Milyen sors vár mindarra, amit itt most látunk?

VA: Ezt a kérdést minden idős képzőművész felteheti nálunk. Megoldatlan a művészi hagyatékok sorsa, könnyen elkallódhatnak a felgyűlt életművek. Ami engem illet, a gyerekeim biztos gondjukba veszik majd, amit lehet. De nekik is annyira zsúfolt már a lakásuk, hogy aligha lesz rá módjuk. Ki is jelölhetek néhányat a munkáim közül, amelyeket a legfontosabbnak tartok. Igazából az lehetne megoldás, ha létre lehetne hozni egy kis állandó kiállítást. Amilyen Zsögödon a Nagy Imréé. Az élete vége felé Imre bácsi kezdte visszavásárolni a képeit, hogy legyenek majd egy helyen. Én jobban szeretném, ha tudhatnám, minél több otthonban marad meg művem. Jóleső érzés, amikor bemegyek valahova, és meglátom valamelyik plakettemet, kisplasztikámat vagy rajzomat. Persze, a legrepresentatív munkákból jó lenne egy állandó gyűjtemény. Egy ideje vannak olyanok, amiket nem adok el, akkor sem, ha valaki nagyon akarja. Ilyen kezdeményezés már van a városban. A művészek híres helyi mecénása, Hegedűs Ferenc Kosztándi Jenőnek és feleségének, Katica néninek megteremtett egy kitűnő galériát. Ebben nekem is kiszorított egy falat. Tényleg jól fogna egy olyan helyiség, ahol a munkák mellett a szerszámok, a szobrászati, grafikai eszközök is ott lennének. Ez a nagy műértő közönséggel rendelkező, művészetkedvelő város talán ilyesmit is felvállal majd.

Egy éve indítottuk ezt a rovatot avval a céllal, hogy sikeres életmodelleket mutassunk be az újrakezdések által életünk különböző szegmenseit érintve. Most, az utolsó részben arról írunk, kinek mit hozott ez az újabb rovat. Milyen újrakezdések vannak a szerkesztő, újságíró oldaláról? És milyen tanulságai a rovatgazdának? Miért döntöttünk a zárás mellett? És mit mond el a főszerkesztő itt, amit még máshol soha, senkinek?

(Magyari Sára)

Amikor elindult a rovat, a múlt év elején, az volt a terv, hogy különböző témájú újrakezdésekről lesz szó egy-egy társszerzővel közösen írva megpróbáltatásokról, problémamegoldásról, önmagunk újraépítéséről. Kendőzetlenül írni arról, ami fáj, ami szétszakadt, de újraépíthető, miközben megnézzük a viselkedésmintázatok felől is azt, ami a mai tudományos gondolkodásban a témában ismeretes. Közben azt terveztem, marad az egyszer nő – egyszer férfi társzerzős változat. Ez terv maradt. Egyetlen férfiszerzőt sem tudtam meggyőzni arról, hogy őszintén valljon kudarcáról és az abból kivezető útról.

Tudom, a mi közösségeinkben a férfiak még mindig nem mernek nyíltan beszélni a sikertelenségekről. Pedig az ő életük is tele van ilyesmivel. Ha csak a hivatalos adatokat nézzük, a férfiak vezetnek a legtöbb negatív listát, például az öngyilkossági mutatókat. Az egyik legsúlyosabb probléma. Állítólag Székelyföldön az öngyilkosságok száma háromszorosa az országos román átlagnak. Bihar megyében végzett kutatások szerint, bár a magyarok a lakosság egyötödét teszik ki, az öngyilkosságok több mint felét magyarok követik el, és az áldozatok túlnyomó többsége férfi. Gyerekkoromból is emlékszem, milyen gyakran kellett akasztott embert (férfit) temetni. Hány meg hány iskolatársamnak az édesapja végzett így magával!

Ott van az alkoholizmus és egyéb függőségek is. A férfiak körében az iszákosság jelentős népegészségügyi teher. Ezt gyakran titkolja a család, mert fél a társadalmi elítéléstől, és ez gátolja a segítségkérést is. Én is olyan családban nőttem fel, ahol az apám ivott. És az ital agresszívvé is tette. Hogy értsük egymást: verekedtünk, és menekültünk nem egyszer! Csak ezt a gyerekkori túlterheltséget át is lehet ala-

kítani: figyelemmé, jelértelmezéssé, az alkalmazkodás építő formájává. Nem beszélve arról, nem egy olyan férfiismerősöm is van, aki önszántából tette le a poharat, egyik napról a másikra, segítség nélkül. De egyik sem vállalta, hogy írjon róla. Pedig nagy akaraterő, kitartás és életigenlés kell ahhoz, hogy valaki az alkoholizmusból is ki tudjon lépni.

Magyari Sára rovata Újrakezdések újra kezdés nélkül

Az iszákosság gyakran vezet oda, hogy az ember munkanélküli lesz, ezzel párhuzamosan akár hajléktalan is. Ezt a listát is férfiak vezetik. S bár itt is van több pozitív élettörténet, senki nem állt kötélnek. Talán én nem tudtam megfelelően motiválni az urakat!

Talán nekik valóban nehezebb beszélni, írni a kudarcokról, de azok a történetek, amelyeket megmutattam volna, szépek, emberiek, felfelé mutatnak, hiszen újra tudták kezdeni.

A rovatzárást azért is választottam, mert több nő is visszautasított: nem szeretné, ha tudná ország-világ, min ment keresztül. Volt, aki azért nem mert írni erről, mert félt attól, mit szólnak majd a gyerekei. Volt, aki a kollégái vagy barátai előtt szégyenkezett.

Közös mindkét nemben, hogy a legtöbb ember manapság sem mer vallani viselt dolgairól. Fél. Szégyenkezik. Pedig nincs mitől félni, nincs miért szégyellni a bukásainkat. A hibázás, a sikertelenség, az elbukás az emberi élet része. Mindenki elbukik valamiben! Mindenkinek vannak gondjai, bajai.

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legutóbbi kötete: *Tandem* (Holnap Könyvek Kiadó, 2024).

SZÚCS LÁSZLÓ (1965, Nagyvárad) költő, lapszerkesztő, a *Várad*, majd az *Újvárad* folyóirat főszerkesztője, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének elnöke.

Ebben nem vagyunk különbözőek. A bajok milyenségében már inkább. Abban pedig egyértelműen különbözünk, hogy tudunk-e, merünk-e, akarunk-e kilábalni belőle. Ehhez a kijelentéshez az is hozzátartozik, hogy – be kell látnunk – van, aki szeret szenvedni, áldozatnak maradni. Most nem arról van szó, hogy kiírjuk-e magunkból vagy sem, hanem arról, hogy van az az embertípus, aki élvezi (?), ha bajban lehet. Talán, mert a bajra sok mindent rá lehet fogni. Magát a bajt is rá lehet fogni Istenre, szerencsére, az univerzumra, a tanárra, a szülőre. Bárkire vagy bármire.

Annak idején azért választottam a *Re-Loaded* címet, mert ez többletjelentésekkel szolgál. Először jelentésében utal egy videójátékra, amely tudományos-fantasztikus lövöldözős játék. Magyar fordításban újratöltött jelentést kap, de gyakran használjuk fegyverekre (lőszerrel való feltöltés), technikai kontextusban (adatok újratöltése), vagy átvitt értelemben, például filmcímekben (*Mátrix – Újratöltve*) a folytatás, megújult állapot jelölésére.

Ha visszaolvassuk a rovat írásait, érzékeljük, dominánsan a *megújult állapot* jelentésben használható, de benne van a játék, hisz ketten írtuk mindig, és benne van egy kis tudomány, néhol fantasztikum vagy legalábbis a csoda, néhol pedig fegyver vagy orvosság. Hiszen az írás és az olvasás is gyógyít. Néha jó, ha kiírhatunk magunkból fájdalokat, veszteségeket, betegségeket. Gyakran jó, ha megmutatjuk a megújulás folyamatát is.

Az egyik legfontosabb célom azt volt ezekkel a szövegekkel, hogy utat mutassunk: van kiút, újramezés nagyon sok helyzetből. Őszintén vallottunk arról, hogy ez nem mindig egyszerű, de megéri. Mert mindegyik írásban közös, hogy azt érezzük, *jobb lett az életünk*. Valamit tanultunk, megértettünk, elfogadtunk az által, ami velünk történt.

Talán kettős tanulsága van ennek az évnek. Az egyik a *kudarcc*. Nem tudtam évekig vinni a rovatot, de azt is gondolom, az az életszerű, ha nem mindig sikerülnek a dolgok. Magának a rovatnak is ez volt az alapötlete. A másik, hogy azok az *újramezések*, amelyekről írtunk, a szerzőtársak, akik vállalták a megmutatkozást, sok hasznos tanulsággal szolgálnak. Köszönöm a bátorságukat, hogy merték vállalni történeteiket.

Azért is döntöttem a rovat zárása mellett, hogy újramezhessem – másképp, más témában, de ugyanebben a lapban. Mert lesz folytatás – csak újratöltve!

(Szűcs László)

Újramezés, új bekezdés – mondogatom, miközben a kudarcból kivezető utakon, újramezésre szolgáló modelleken gondolkodom. Ha már a rovatgazda e záróepizódot a szerkesztő, az újságíró szemszögéből is próbálja vizsgálni, hát akkor kapaszkodjunk ebbe. Sok szó esik ma a hagyományos újságírás válságáról, szebben fogalmazva átalakulásáról. Netán újratervezés? Ez is jobban hangzik. Nem csupán arról van szó, hogy a nyomtatott sajtó szűk olvasói rétegek rezervátumába szorul, vagy a hagyományos televíziózás elveszíti korábbi szerepét. A fiatalabb médiafogyasztók zöme lényegében ezek nélkül nő fel. Általános érvényű a szerkesztett tartalmak térvesztése a közösségi média szöveg-, hang- és vizuális információáradatában elvesződve. Miközben látni, ezek az új generációk is olvasnak és tájékozódnak, olvasottak és tájékozottak, csak másképpen, csakhogya és más formát, másféle tartalmat a hagyományos médián szocializálódtak nem mindig tudjuk még értelmezni.

Pedig a változással mindvégig együtt éltünk. Emlékszem, a 90-es évek elején napilapos szerkesztőként az első asztali gépek megjelenésére, ezzel párhuzamosan az írógépek és a gépírók eltűnésére. Aztán jött a személyi hívó (pager), majd 96-tól az első mobil, s ez még mindig naplós, napilapos korszakom. Számomra az ezredforduló után következett a hetilap, a napi sajtó elhagyásának kudarcérzetét pillanatok alatt váltotta fel az új lehetőség izgalma. S akkor, az Erdélyi Riport kezdeti időszakában már volt külön webszerkesztő. Aztán jött a Várad, s a felismerés, hogy az online formátummal több olvasót lehet elérni, mindenféle földrajzi határ nélkül. Éppen öt éve, az Újvárad indításának napjaiban még magától értetődő volt, hogy amit szerkesztünk, azt kinyomtatjuk, s ugyanilyen természetes, hogy a Facebook legyen a folyóirat első számú rikkancsa. Ki tudja, ma is így döntenénk-e, amikor a kihívás az, hogy a social media különböző formátumaival hogyan lehet láthatóbbá tenni ama szerkesztett tartalmakat, továbbá milyen (etikus) szerepet kaphat az MI a lapelőállítás munkában? Magyarán, bő negyedszázada részesei, sőt hasznélvezői is vagyunk mindannak, amit más megközelítésből kudarcként élünk meg, sikertelenségként tekintünk rá, a szakmára leselkedő végveszélyként. Mindezt azzal a csendes kiegészítéssel együtt, hogy nem bírok nem gondolni arra, a magyar nyelvű médiát a rá játékszerként, majd eldobható játékszerként kezelő politikum mindig egy fejjel lennebb nyomta a nyilvánosság mocsarában, hol fenyegető ujjával, hol ölelő karjaival.

Az élményt keresik a könyvekben

Fotó: Bihari Napló/Pap István felvétele

A Book Tok és Petőfi között címmel november végén zajlott a Léda-ház kultúrterében a Pece-parti Műhely legutóbbi estje, a vendég **PLAINER ZSUZSA** antropológus, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatója volt, akivel nagyváradi középiskolások és egyetemisták körében végzett kutatásáról beszélgetett **SZÜCS LÁSZLÓ**.

Szűcs László: Arról fogunk beszélni olvasási, kultúrafogyasztási szokások kapcsán, mindegy-e nekünk, hogy olvas vagy mit olvas a gyerek? Nyilván arra fogunk jutni, hogy nem mindegy, olvas vagy nem olvas, milyen kultúrát fogyaszt. Egy felmérésről, egészen pontosan két felmérésről fogunk beszélgetni. Az egyik a diákok, illetve az egyetemisták olvasási, zenefogyasztási szokásait, egy másik a színházba járási szokásokat vizsgálta. Te a Nemzeti Kisebbségkutató Intézetnek vagy a munkatársa Kolozsváron. Amikor egy ilyen kutatást elterveztek, nyilván van valami célja, van a ti fejetekben valami, azt szeretnétek ellenőrizni, hogy megegyezik-e, vagy nem. A kutató kíváncsiságának kielégítésén túl mi lehet a hozadéka? Mert ha mondjuk felmérjük, milyen szempont használnak szívesen az emberek,

akkor lehet, hogy a gyártók olyan samponokat fognak majd gyártani. Vagy ha a színházi felmérés a színház vezetőinek a kezébe kerül, akkor ehhez mérten alakítják a repertoárnak azt a részét, ami fiatalokat céloz. Szóval kezdjük innen, mi a célja, illetve mi lehet a hozadéka egy ilyen felmérésnek?

Plainer Zsuzsa: Rögtön tisztáznom kell mind a két dolgot. Az egyik, hogy nem felmérésről fogok beszélni, ez egy interjúkkal készített kutatás. A másik, hogy kettő van, de én most a másodikról nem fogok beszélni. Ez két különálló egység: egyrészt valóban volt egy kultúrafogyasztási vizsgálat, tehát külön vizsgáltam nagyváradi középiskolások és egyetemisták körében az olvasási szokásokat, az internethasználat bizonyos aspektusait és a zenehallgatást. Ez volt az a három nagy téma, ami engem érdekelt. Ettől függetlenül volt egy önállóan is létező és működő kutatás, ami csak a színházba járást vizsgálta. Ez készült a Szigligeti Színházzal közösen, és ha már a hasznáról kérdeztél, azért is volt ez így kitalálva, hogy a színház ismerje meg, hogy a tizen-huszonevesek mit szeretnének, és hogyan lehetne ehhez alkalmazkodni. Azért tartom fontosnak elmondani, hogy ez két kutatás, mert a másikat, ami a színházzal kapcsolatos, azt majd a színházzal együttműködve lenne jó bemutatni, nem is szeret-

nék őket megkerülve erről beszélni. Másrészt egy ilyen kutatást megszervezni elég nagy logisztika – középiskolákban megszervezni nem olyan nagyon könnyű, mindenfajta formális dolog kell: igazgatói, szülői, tanári beleegyezés, át kellett szervezni az órarendeket, nem volt könnyű. Mindenképpen szeretném megköszönni az Ady Endre Líceum és a Mihai Eminescu Főgimnázium vezetésének, hogy lehetővé tette ezt a kutatást, és két tanárkollégának is, Antonie Csillának, aki az Adyban a társadalomtudományokat tanítja, Jakab Gábor pedig az Eminescu Főgimnáziumban tanít társadalomtudományt. És nyilván köszönöm a diákjaimnak. Általában X-XI. osztályok voltak, illetve az Eminescuban egy XII. osztály, akikkel jól beszélgettünk, a Partiumon pedig az akkori első- és másodévesek.

Azt kérdezted az előbb, hogyan hasznosulhat. A színházi kutatás evidens, hogy hasznosul. Hogy az olvasással, filmnézéssel, internethasználattal mi a helyzet, az azért fontos, mert elég erős az a közvélekedés, amit a köznyelv úgy fogalmaz meg, hogy „persze, a fiatalok nem olvasnak”. Ez egyébként egy fontos és akut társadalmi probléma. Arról van szó egész pontosan, hogy megváltozott a szövegértés. Tehát akik most tizenévesek, azoknak mások a szövegértési készségeik, mint akik ezelőtt mondjuk 40 évvel voltak középiskolások. Ez az egyik: megváltozott a szövegértelmezési készség. Ezenkívül főleg azzal, hogy az internet megjelent, újfajta tartalmak és fogyasztási szokások jelentek meg, emiatt hátrébb szorult a szépirodalom – most itt klasszikus értelemben a magaskultúrát értem – fogyasztása. Nemcsak az irodalomnak: képzőművészetnek, szimfonikus zenének (mondjuk, annak már régebben), egyre inkább periférikus lett ez a fogyasztási típus. Az egyik probléma az, hogy a közoktatás a mai napig nem tud válaszolni erre a krízisre.

SzL: Nem alkalmazkodott ehhez a változáshoz?

PZs: Nem alkalmazkodott. Itt egy olyan szintű generációs és rendszerprobléma van, amit momentán sok kelet-európai állami oktatási rendszerben nem sikerült orvosolni. Tehát nem az Ady Líceumról van szó, vagy nem a kolozsvári Báthoryról, vagy nem a szatmári Kölcseyről. Úgy *en bloc* az erdélyi közoktatásban, a romániai román és magyar közoktatásban ez egy létező probléma. Magyarországon is létező probléma, és azt hiszem, más kelet-európai országokban is, tehát súlyos rendszerbeli hiányosságokra mutat rá ez a helyzet. És azért fontos vele foglalkozni, mert főleg a szövegértés elsajátítása – aminek valamilyen formában az irodalomoktatás is része – nagyban meghatározza azt, ki hova kerül a munkaerőpiacon. Magyarán a kulturális fogyasztás társa-

dalmi egyenlőtlenségeket generálhat, ezért kell vele foglalkozni.

SzL: Ez sajátosan kelet-európai probléma? Úgy sejtem, az amerikai tizenhat éves sem olvas több magasirodalmat, talán a norvég sem.

PZs: Amerikában más az iskolarendszer, más szerkezete van. Nagyon eltérő tanítási stratégiák – most ebbe nem akarok külön belemenni, de például Amerikában nagyon rétegzett társadalmi szempontból az iskolarendszer. Ez azt jelenti, hogy egyszerűen szólva a szegény gyerekek járnak az állami iskolába, a jobb anyagi helyzetben lévők az elitiskolába. Eleve van egyfajta szelekció. Az amerikai rendszer azért is más, mert az ottani állami rendszer, a közoktatás, ami mindenki számára elérhető, igazából négy dolgot vállal: azt, hogy az íráskészséget, a szövegértés készségét, a számolás készségét megtanítsa, és hogy megtanítsa a gyerekeket valamilyen módon közösségben élni. Ennyit vállal az amerikai állami iskolarendszer. Ha a társadalmi létrán feljebb szeretnél jutni, és ehhez egy jó diplomára van szükséged, azt meg kell fizetni. Tehát nem hasonlíthatjuk össze ezt a kelet-európai közoktatással.

SzL: Egy hasonló témájú beszélgetésen vetődött fel kérdésként, hogy hol vesződik el a dolog. A nagyobbik unokám másodikos, itt jár Váradon iskolába. Rajta még nem tapasztalom azt, hogy más lenne, mint voltak ezelőtt huszonvalahány éve a fiamék, vagy én sok-sok évvel ezelőtt, tehát olvas, megkapja, csináljuk, érdeklődik. És ezen a beszélgetésen azt mondta egy pedagógus, hogy valamikor az V–VIII. osztályoknál történik egy nagy törés.

PZs: Nem vagyok sem tanár, sem oktatáskutató. Egy középiskolai vagy általános iskolai magyartanárnak az, amit én most elmondtam, mindennapi tapasztalat. Én nem azért fogtam bele ebbe a kutatásba, mert azt gondolom, hogy ez a három-négy mondat, amit most elmondtam, az ne lenne evidens valakinek, aki a közoktatásban dolgozik. Tehát nem ebben látom az én kutatásomnak az újszerűségét, ha van egyáltalán. Nagyon fontos az, amire rákérdeztem, szeretném ki is hangsúlyozni, hogy ez nem oktatáskutatás, mert az másfajta dimenziókat feltételezne. Én csak azzal foglalkoztam, hogyan fogyasztják, mit fogyasztanak ezek a diákok. Az, hogy az iskolarendszerben ez a fogyasztás hogyan működik, arról elég keveset tudok mondani, és csak érintőlegesen. Az másfajta kutatást igényelne, amikor a pedagógusok bevonásával, a pedagógiai tapasztalatok felől, a didaktikai tapasztalatok felől vizsgáljuk ezt az egészet. Az oktatásnak nyilván az a dolga, hogy az ilyen

Rettenetesen erős és hangos volt a kötelező olvasmány ellenesség, őszintén beszéltek arról, hogy vagány dolog, ha a közoktatás rendszerét átverik, mindenféle stratégiákat kitalálva arra, hogyan ne olvassák el a kötelezőket, a Chat GPT-től kezdve a hangoskönyvig, amit 15 percenként felgyorsítottak. Olyanok is ezt mondták, akik egyébként olvasnak.

problémát a diák, a közoktatás és a szülő szentháromságában modellezze. Én pedig azt gondolom, fontos olyasmiről is beszéljünk, hogy egy ilyen helyzetben hol van a kulturális intézményeknek a szerepe, vagy hol van valamilyen fajta kulturális menedzsment, ami ezt az állapotot fenntartja, vagy éppen elébe tud menni? Tehát én egy kicsit tágítom ezt a perspektívát.

34

SzL: Ha itt feljönne a lépcsőn egy oktatási szakpolitikus vagy oktatási szakember, és azt mondaná: „Zsuzsa, mit csináljunk? Adjál tanácsot, hogy mit változtassunk”, e kutatás alapján te tudnál-e neki megfogalmazni olyan tanácsokat, ami akár belekerülhet egy tantervbe, iskolai programba vagy akár a tanárok továbbképzésébe?

PZs: Tudnék, de ahhoz ez a kutatás ebben a formájában kevés. Akkor tudnék, ha egy országos oktatási stratégiában gondolkoznánk, és tegyük fel, engem vagy a kollégáimat megkérne valaki, akkor tudnánk egy ilyen kutatást segíteni, sok fókuszcsoporthoz, csoportos interjú készülné. Megválogatnánk, hogy Erdély milyen iskolába menjünk, milyen osztályokat keressünk. És az alapján össze lehet állítani egy jó kérdőívet, fel lehet építeni bizonyos kérdéstípusokat, amivel pontosan le lehetne fedni a fogyasztási szokásokat, és ebből kijöhetne Erdélyre egy reprezentatív minta. Ahhoz, hogy jól működjenek ezek a kutatások, és hasznosítani lehessen ezeket, módszertanilag jól ki kell legyenek dolgozva. Közben találtam is valamit. Szabó Júlia kolléganőmnek az egyik ugyancsak reprezentatív kutatása erdélyi fiatalokkal nagyon ügyes módszertannal dolgozott, csak sajnos tízéves az adatfelvétel, és annyira megváltozott az internet és az internet által generált tartalmak milyensége, hogy én nem tudtam már

használni. Ezeket mindig újra és újra kell gondolni, de hasznosítani lehet.

SzL: Javaslom, menjünk bele a kutatás eredményeibe, megint a saját példával jönnék. Én abból a szempontból atipikus voltam, hogy a magam korában elég sokat olvastam, bár nyilván az ember elfogult a saját nemzedékével. Szerintem az akkori tizenhat-tizenennyolc évesek többezt olvastunk, viszont rendkívül utáltam azt, amit akkor kötelező olvasmánynak neveztek, ma házi olvasmánynak, ami nem kötelező, de mégiscsak valahol az. Később rájöttem, nem mindent kellett volna utálni. A napokban dolgoztam egy interjún, ahol egy nagyváradi színésznő mondja, milyen sokat köszönhet a magyar tanárnőjének, aki annak idején egyszer azt mondta: „Itt van Závada Páltól a *Jadвига párnája*, feltétlenül olvasd el”. Nagy hatást gyakorolt rá, talán egy kicsit abban is, hogy színésznő lett. Tehát van, amikor az ajánlott olvasmánynak lehet pozitív szerepe. Amúgy miért nem szeretik a diákok ezt a kötelező vagy házi olvasmányt, ez mennyire bukkan fel a ti kutatásokban?

PZs: Nagyon erős volt a „nem szeretem a házi olvasmányokat” narratíva, főleg a középiskolában. Én az osztályokkal egyedül voltam a tanteremben, ezért hálás vagyok egyébként mind az adys, mint az eminescus kollégáknak. Végtelen tapintattal kezelték a tanárok ezt a kérdést, de nagyon fontos, hogy egyedül voltam az osztállyal. Rájöttem arra, hogy a házi olvasmányok kérdése lesz az, amivel meg tudom törni a jeget, hamar tudok egy sajátos kommunikációs helyzetet biztosítani. Ami valóban meglepett, hogy tényleg olyan volt, mint amikor beszakad a jég. Nem volt egyébként különösen nagy feszültség az elején se, csak óvatoskodtak. És amikor szóba kerültek a házi olvasmányok, elkezdett mindenki dőlni a szó, egymás szavába vágva beszéltek a diákok. Rettenetesen erős és hangos volt a kötelező olvasmány ellenesség, őszintén beszéltek arról, hogy vagány dolog, ha a közoktatás rendszerét átverik, mindenféle stratégiákat kitalálva arra, hogyan ne olvassák el a kötelezőket, a Chat GPT-től kezdve a hangoskönyvig, amit 15 percenként felgyorsítottak. Olyanok is ezt mondták, akik egyébként olvasnak. Tehát nem arról volt szó, hogy csak a nem olvasók nem szerették. Az volt a különbség, hogy akik rendszeresen olvastak, a házi olvasmányokat nem olvasták, de olvasnak mást helyette. Azt gondolom, most is vannak olyan tanárok, akik adnak a diákok kezébe könyvet, alkalmasint személyes odafigyeléssel és odafordulással. Ezt én nem csekkoltam, mert nem az iskolák tanári karának munkáját akartam ellenőrizni. Nagyon érdekes volt, amikor megkérdeztem: „Jó, de akkor hogy tudtok meg egy

könyvről valamit, vagy honnan tudtok arról, hogy mit érdemes elolvasni?” Amit ott mondtak, az a TikTok-nak az ajánlója, a BookTok, tehát pörgetik az algoritmust (én nem vagyok TikTok-felhasználó, nem tudom pörgetni az algoritmust), és amit az algoritmus kidob, azt elolvassák.

SzL: Döbbenet tapasztalom, hogy a mai tizen-huszonéves generáció milyen nagy részben olvas angolul.

PZs: Nagyon sokan olvasnak angolul, jól tud ez a generáció angolul. Ez is érdekes dolog, mert amikor arról beszélünk, meg arról kérdezzük őket, hogy olvasnak-e, akkor általában magától értetődő, hogy a magyar nyelvű olvasmányokra vagyunk kíváncsiak, miközben angolul is olvasnak.

SzL: Az jó hír, hogy legalább az idegennyelv-oktatás fejlődött.

PZs: Gyakorló angoltanár se vagyok, úgyhogy nem tudok erre válaszolni. Nem tudom, mennyire az iskolában tanulnak meg a diákok. Amúgy mondják, az iskolán kívül szokták ezt megoldani.

SzL: Térjünk vissza az eredményekre!

PZs: Három nagy téma van. Az egyik a zenefogyasztás volt. Igyekeztem mindenkit külön-külön megszólítani azért, hogy ne maradjon ki senki. Persze mindenki visszautasíthatta, ha akarta. Nyilván hatottak a válaszok egymásra, gyakran volt ilyen: „Jaj, te is említetted, a nem tudom mit...” Erősség volt, hogy a kis számú csoport, meg a személyes interakció miatt külön rá tudtam arra kérdezni: „Pontosan mit is olvasol?”, tehát amikor ő azt mondta, hogy romantikus regényeket, akkor mondtam: „És kit?”, és ebből már sok minden kiderült. Vagy amikor megkérdeztem: „Milyen TikTok videókat nézel?” Ebből sok minden kiderül, ami egy kérdőív kutatás szempontjából rejtve marad. Az én helyzetemet megkönnyítette, hogy jobban ráláttam erre a kis szeletre, aminek a vizsgálatát vállaltam.

De tényleg beszéljünk az eredményekről! Először is érdekes volt, hogy a mostani generációnak a zene nem olyan fajta identitásképző, mint amilyen volt az úgynevezett könnyűzene akár a 80-as években, ez a rockerek kontra diszkósok történet. Az már nem igazán működik. Általában mindenfélét fogyasztanak a diákok, de nem is ez a fajta finom vegyes felhozatal volt számomra az érdekes. Hallgatnak régi zenét is, újat is, kortárs popot is, mindenfélét, s azok az előadók, akiknek a neve gyakran ismétlődő, azok olyanok voltak, akiket a tömeg-

kultúra ismer és szeret, de a magaskultúrának is van hozzá valamilyen viszonya. Ilyen volt például Azariah. Kortárs popsztár, influenszerként kezdte, és nagyon felfigyeltek rá, amikor 2024-ben háromszor megtöltötte a Puskás Arénát. Akkor Azariah-val elkezdett foglalkozni a magaskultúra, hirtelen felkapták a figurát. Magyarországon megindult egy vita az úgynevezett könnyűzenészek berkeiben, hogy jó zene-e az, amit Azariah művel? Mentek az érvek és ellenérvek, és sokan a jegyzett, híres zenészek körül, mint például Dész László, azt mondták, igen, Azariah zenéje jó. Elindított egy olyanfajta beszédet az ő figurája és munkássága, ami megmozgatta a különböző berkeit a zeneiparnak. Sokan emlegették Pogány Indulót is, mint személyes kedvencüket. Nem azt mondom, hogy mindenki, mert én statisztikákat vagy gyakoriságot nem tudok mérni, csak azt, ami fel-felkukkan. Vagy gyakran hallottam például a Krúbi nevét. Olyan nem volt, hogy egy csoportból hárman-négyen ne mondták volna, hogy Krúbi, Azariah vagy Pogány nevét.

SzL: A román könnyűzenét említették?

PZs: Nem. Viszont egyre inkább terjed, hogy a magyar fiatalok közül sokan hallgatnak manelét. Ezt nem lehetett most tetten érni, de tudom, van ilyen, ismerek ilyeneket. Most nem emlegettek román könnyűzenészeket.

SzL: Menjünk a netes tartalmakra!

PZs: A netes tartalmaknál engem nem érdekelt a hírfogyasztás, ez most nem ide tartozik, hanem az érdekelt, hogy a többi milyen. Érdekelt az influenszerkultúra, a videók. Nagyon változó volt az, ami az influenszerekkel kapcsolatos. Meglepő módon nem lehetett szinte senkire sem azt mondani ez alapján a néhány interjú alapján (körülbelül száz fiatallal beszéltem), hogy agyatlanul ül a net előtt, vagy lehet, hogy volt ilyen, csak nem valotta be a tömeghatás miatt. Érdekes módon tudatos nethasználóknak tüntek. Például sokakat kérdeztem, hogy: „Milyen videókat néztek a TikTokon? Nem vagyok TikTok-felhasználó, én nem tudom...”, és akkor elmondta egy-egy, hogy őt érdekli a sport, ő sportvideókat néz YouTube-on és más platformokon. Volt, aki azt mondta, őt érdekli a bútorfelújítás, ilyen fajta videókat néz. Tehát nem ez a „megnézünk mindent, ami a szemünk elé kerül, és az algoritmus irányít minket” dolog, amit hajlamosak vagyunk a tizenévesekről gondolni. Ezt kicsit módosítani kellene. Célrányosan és pragmatikusan használják a netet. Az nyilván változó volt, hogy milyen csatornákat követnek, de nem jellemző ez a korlát nélküli internethasználat.

SzL: Egy éve tartottunk ugyanennek a generációnak média tematikájú képzést. Ott volt harminc Bihar megyei fiatal, zömmel váradiak. Ez nem volt kutatás, csak kérdeztem őket médiafogyasztási szokásaikról. Döbbenetes volt. Egyrészt az, hogy a nyomtatott sajtóról már nem is tudják, mi az. Aztán megkérdeztem: „Tévét néztek-e?” Egy lány jelentkezett: „Számít-e, ha a nappaliban elmegyek a fotelből tévéző anyukám mögött?” „Számít.” Jó, akkor megkérdeztem, rádiót hallgatnak-e. Igen, ha apával-anyával együtt mennek az autóban. A netnél is inkább a közösségi oldalak. Aztán eljutottam oda, „na várjunk, mi érdekel titeket, mondjuk, kit érdekel a sport?” Fiúk, de nemcsak fiúk jelentkeztek: „Minket érdekel.” „Mi érdekel?” „Foci, Forma-1.” „Oké – mondom – akkor mégis néztek tévét, ugye? Megnézitek a futballmeccset, meg a Forma-1-es futamot”. Erre azt mondták: „Dehogyan nézzük. Majd megnézzük a YouTube-on az összefoglalót.” Elcsodálkoztam, hogy lehet úgy futballrajongónak lenni, ha megnézed a gólokat meg a helyzeteket, de a mérkőzést nem? Még arra sem szán időt, ami érdekl. Ez lepott meg. Illetve rájöttem, leginkább a YouTube-ot használják, influenszereket is a YouTube-on hallgatnak. Amúgy az jellemző, és ez már nem újdonság, hogy a Facebook ebben a generációban nem népszerű. Részben mert ott vannak a szüleid, meg a nagyszüleid. Ez a Facebookkal kapcsolatos dolog nálad megerősödött?

PZs: Nem kérdeztem rá social médiára, mert bonyolította volna a helyzetet. Természetesnek vélttem, hogy mindenki használja. Ki mit. Külön kitérnék viszont a filmekre. Meglepett például, hogy voltak tipikus zsánerek, mint a horror- és vámpiros filmek, a krimi meg a sci-fi stb. Meglepett, hogy a *young adult* tartalmak, tehát a fiataloknak fiatalokról szóló filmek nem voltak kiemelten fontosak. Tehát nem lehetett azt mondani, hogy csak azokat a dolgokat nézték, amik korosztályos szempontból rájuk vonatkoztak volna. Nem csak azokat a vámpiros filmeket nézték, ahol fiatalok vannak, mint az *Alkonyat*. Ez azért fontos, mert a könyv olvasásban is megjelentek ezek a mintázatok. Többen elmondták, őket például érdeklik a történelmi sorozatok, a *Trónok harca*

egyértelműen nagy favorit, tehát nem vagyok biztos abban, hogy egyértelműen működik az a sztereotípiája, hogy a tizenévesek csak magukról akarnak hallani és beszélni. Viszont a könyv olvasási szokásoknál megjelentek ezek a típusok. Nagyon sokfajta altípust lehetett felfedezni. Az egyik érdekes kategória az volt, hogy olvasnak ugyan, de az nem fikció, semmilyen fikciós tartalom nincsen abban a könyvben. Sokan említették a pszichológiai tárgyú könyveket. Orvos-Tóth Noémit említették, akinek képzett

pszichológusként jelentős és ismert munkássága van. Vagy előkerültek, főleg fiúknál az úgynevezett motivációs könyvek. Nem lélekápolós dolgok voltak, hanem pszichológiai tárgyú könyvek. Ez ugye nem fikciós kategória, akárhogy nézzük. Volt a másik, a teljesen populáris kultúra: sci-fi, a vámpiros, ide soroltam egy csomó romantikus könyvet is, amit az irodalmi kánon a ponyva kategóriába sorol, nem is érintkezik a magasirodalommal – jellemző volt, de megjegyzem halkán: ez már könyv olvasás. És akkor volt, amikor meséltek

olyan könyvekről, vagy említettek olyan szerzőket, akik már érintkeznek a szépirodalommal, a szépirodalom populáris regiszterével. Bizonyos szempontból Szabó Magdát ide sorolnám, a kanonizációja még kicsit vitatott, nem nagyon tudja az irodalomtörténet, mit kezdjen vele. Inkább a populáris regiszter fele tart. És nyilván minden osztályban, minden egyetemi évfolyamon voltak, akik olvastak klasszikus értelemben szépirodalmat. Nagyon fontosnak tartom, hogy ezeket az árnyalatokat lássuk, tudjuk egy kérdőívben tetten érni és rögzíteni; akkor van ennek a munkának igazán értelme. Nyilván érzi egy irodalmár, egy magyartanár, az, hogy valaki Szabó Magdát olvas, vagy sci-fit, azért különbség.

SzL: Kortárs írók?

PZs: Szabó T. Anna, Tompa Andrea, Dragomán György. Ne adj' isten Krasznahorkai... A jól olvasók, a mindent olvasók igen, ők nyilvánvalóan mindent a világon. Sokat beszéltek arról, hogy ezek a könyvek, amiket szeretnek, mennyire távol állnak a házi olvasmányoktól. Ezzel én semmi újat nem mondok, ami meglepett: a távolság. Hogy a házi olvasmá-

Nekem ez fontos tapasztalat volt erről a kutatásról, hogy az élményt keresik a könyvekben, és ha én oktatáspolitikus lennék, erről az oldalról próbálnám a kerettantervet megváltoztatni.

nyok részről semmit az égarda világban nem tudtak emlegetni. Jaj, egy kivétel volt: egyszer egy osztályban emlegették a *Pál utcai fiúkat*. Még egyszer mondom, én nem vagyok gyakorló magyartanár, nem akarok senkinek tanácsot adni, de ha az olvasóvá nevelés fontos és rendszerszerűen megvalósítható pedagógiai cél lenne, nem egy-egy magyartanár kellene erőn felül ezt a saját erőforrásaiból megoldja, akkor biztos, hogy odafigyelnék arra, hogy ezt a középszegmenst elérjük. Nem érdektelen abból kiindulni, hogy mit szeretnek olvasni, és ha valaki Leiner Laurát olvas, akkor lehet, érdemes lenne a kezébe adni Szabó Magdát, onnan már csak egy lépés van „feljebb”, az elitkultúra fele. Ezért tartom fontosnak a kultúrafogyasztásnak ezt a középréteget.

SzL: Úgy 20-25 éve, amikor elkezdtem könyvkiadással foglalkozni, azt gondoltuk, hogy a húszas évekre háttérbe szorul a nyomtatott könyv; az e-bookok fognak szinte kizárólagosan elterjedni, illetve a hangoskönyvek. Azt látjuk, hogy egy bizonyos megindulás után az e-bookok nem tartanak ott, megmaradt a dominanciája a nyomtatott könyvnek. A hangoskönyv inkább elterjedt, de nem történt váltás. Néha arra gondolok, nem lett volna jobb a fiatalok olvasáskultúrája szempontjából, ha lezajlik ez a váltás? A médiafogyasztásban ez megtörtént: az információt ma el tudod érni a telefonodon, nem kell nyomtatott lapot vegyél. Persze, nem biztos, hogy a fiatalok online híroldalakat olvasnak.

PZs: Sokan igen. Megvannak azok a források, amelyek szerintük hitelesek, és ez nem feltétlenül a TikTok-algoritmus. Nekem lesz egy pökhendinek

tűnő válaszom arra, amit kérdeztél. Lehet, hogy ebből a szempontból én fiatalnak érzem magam, de már nekem se ennyire fontos a platformkérdés, én se ájulok el, ha valamit e-bookon kell elolvasni, nekem sincs már igazán élő kapcsolat a nyomtatott lap olvasással. Az én környezetemben az emberek olvasnak, kölcsönadnak és cserélnek e-bookokat. Tehát engem a platformkérdés nem érdekel. Inkább visszatérek a házi olvasmányok kérdéséhez: az volt érdekes, hogy amikor a fiatalok házi olvasmányokról, illetve saját olvasmányélményeiről beszéltek, azok a könyvek, amik számukra fontosak, azoknak az olvasása élményt jelentett. Ők így határozták meg, a házi olvasmány unalmas, nem lehet elolvasni. És amikor a kedvenc könyveikről beszéltek, és megkérdeztem, miért az a kedvenc, azt mondták: „Hát mert nem lehet letenni, mert fordulatos, mert nem unalmas.” Pontosan arról van szó, hogy ő örömmel akar olvasni, és Jókait már nem tudja mindenféle okok miatt örömmel olvasni. Tehát ne mondjuk, hogy e generáció számára nem adott ez a fajta tapasztalat, hogyne lenne adott! Az a baj, hogy a kötelező olvasmányokban és a kerettantervben ezt nem tudja megtalálni. Nekem ez fontos tapasztalat volt erről a kutatásról, hogy az élményt keresik a könyvekben, és ha én oktatáspolitikus lennék, erről az oldalról próbálnám a kerettantervet megváltoztatni.

A Pece-parti Műhely a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (NKI) és a Holnap Kulturális Egyesület közös rendezvénysorozata, célja, hogy a romániai etnikai (nemzeti) kisebbségekről készült társadalomtudományi kutatásokat érthető és élvezhető formában mutassa be a közönség számára.

Nem azt, nem ott, s nem úgy, de ma is olvasnak

Kapcsolódva a lapszámunkban közölt anyagunkhoz, mely a váradi fiatalok kultúrafogyasztási szokásairól Plainer Zsuzsa által végzett kutatás háttérét igyekezett megvilágítani, az *Újvárad* induló podcast sorozatában beszélgettünk a témához munkájuk által kapcsolódó nagyváradi értelmiségekkel. **ALBU-BALOGH ANDREA** egyetemi oktatót, **KIRKÓSA ENIKŐ** középiskolai tanárt, **MAJOROS ENIKŐ** könyvtárost és **PAP ISTVÁN** újságíró **SZÚCS LÁSZLÓ** kérdezte.

Szűcs László: Arra kérem beszélgetésünk résztvevőit, röviden mutakozzanak be, illetve felvezető kérdésként arról beszéljenek, milyen olvasási adóságuk van, könyv, amit szeretnének a következő időszakban elolvasni.

Balog Andrea: Albu-Balog Andrea vagyok, a Partiumi Keresztény Egyetem irodalomtörténésze. Magyar irodalommal foglalkozom, ezt tanítom az egyetemen magyar és a magyar-angol szakos hallgatóknak, valamint a Többszöveg és multikulturalitás mester programban tanítok. Az első kérdésre válaszolva, a könyvet, amit jelenleg olvasok, sajnos nem tudom minden nap elővenni. Ez Szabó Róbert Csaba legújabb regénye, a *Pokoltó*, ami Szilágysomlyó mellett játszódik, Szilágyság, Bukarest, erdélyi városok jelennek meg benne. Ez egy viszonylag friss könyv. Kortárs magyar irodalmat is tanítok a másodéves hallgatóknak, ezeket a kortárs szövegeket velük is feldolgozom. Hála Istennek, van bőven a polcon. Ami várat még magára, az Visky Andrásnak az *Illegalistákja*, illetve Tompa Andreától a *Soha* nem halunk meg.

Kirkósa Enikő: Az Ady Endre Elméleti Líceum magyartanáráként ötödiktől tizenkettedik osztályig tanítok. A „könyvadósságaimmal” kapcsolatban, Visky András *Illegalisták* című regényét nemrég fejeztem be, ez nagyszerű olvasmány. Krasznahorkai Lászlót szeretnék olvasni, az van a tervben, hogy a legutóbb megjelent regényét, a *A magyar nemzet biztonságát* olvassam el.

Majoros Enikő: A Gheorghe Sincai Bihar Megyei Könyvtárban dolgozom könyvtárosként.

Mikor belépek a könyvtárba, a polcok között bóklászom, akkor mindig eszembe jut, mennyit lehetne olvasni, vagy mennyit kellene olvasni. Szerintem ez egy kihívás mindenki számára, aki a könyvtárba belép, vagy könyvtárban dolgozik. Hogy folytassam én is a sort, Visky András *Kitelepítés* című könyvét fejeztem be, és Harsányi Zimra *A téboly hétköznapjai* című könyvét olvasom. Ami megfogott ebben a könyvben, a nagyon egyéni és megragadó személyes stílus.

Pap István: A Bihari Napló szerkesztője, újságírója vagyok. Inkább könyvvásárló vagyok, mint könyvolvasó, mert mindig, mikor elmegyünk bárhova, akár Magyarországra, akár Székelyföldre, a könyvesboltokat felkeresem, s könyv nélkül sose jövök haza. Aztán leteszem a polcra, és egy év múlva még mindig ott van. Úgyhogy rengeteg adóságom van önmagammal szemben, mindemellett az utóbbi időben rámjött egy Mario Vargas Llosa olvashatnék.

SzL: Ezek újraolvasást jelentenek?

PI: Nem, amit már olvastam, azt nem olvasom újra. Persze, van kivétel, amit már ötödjére olvasok újra. Persze, nem azért nem olvasok, mert nem akarok olvasni, vagy mert nem érdekel az olvasás, hanem annyi minden egyéb van, ami egyszerűen kiszorítja az olvasást. Szerintem témánk egyik fő problémája éppen az olvasási szokás. Az ember nem azért nem olvas, mert nincs kedve, mert nem érdekli, hanem mert nincs ideje.

SzL: Megkérdezném a többieket is, van-e ilyen tapasztalatuk. Én nagy újraolvasó vagyok, időnként megkívánom azt a könyvet, amit évekkal ezelőtt olvastam. Nem biztos, hogy az egészet, de legalább beleolvasok. Vannak erre példák a többiekénél?

A beszélgetés résztvevői: Majoros Enikő, Albu-Balogh Andrea, pap István, Kirkósa Enikő, valamint háttal a kérdező

Fotók: Laza Erika

ME: Ez periódustól függ. Ha az ember visszaemlékszik, hogy az a könyv mondott valamit, vagy sugallt valamit, akkor ez elindítja ahhoz, hogy levegye a polcra és kinyissa. Kell egy aktualitása legyen a könyvnek, ami elindítja.

ABA: Tanárként sokszor újraolvasok, kicsit kötelező is ezt tennem. Nyilván, ha a századeleji magyar irodalmat tanítom, akkor elő kell vennem újra Kosztolányit. Nem fogom mindegyik regényét újraolvasni, bár néha szívesen szeretnék élni ezzel, de egy részletet igen, hogy újra belekerüljek a hangulatába órák előtt, legyen számomra élő az a mű.

KE: Amikor nagyobb lélegzetű művet tanítok, regényeket, akkor muszáj, hogy újra belenézsek. Pontosan a stílus miatt, a hangulat miatt. A cselekményt ismerem, de az nem elég. Viszont úgy érzem, annyi olvasnivaló van még a világban, annyi mindent ki kellene még olvasnom, hogy magánemberként nem szeretem újraolvasni azt, amit már olvastam. Hacsak nem merül fel olyan helyzet, amikor újra bele kell olvasni. Mondjuk valahol beszélni kell róla, vagy van valami aktualitása. De tanárként muszáj.

PI: Én pont az ellenkezője vagyok ennek, fanatikus újraolvasó vagyok Dosztojevszkijtől Iulio Cortazaron át Thomas Bernhartig, akiknek a műveit románul is elolvasom, vagy angolul, ha hozzáfé-

rek. Arra is figyelek, melyik nyelven hogy szól hozzám ugyanaz a mű. Ezt a játékot nagyon élvezem.

SZL: Később akartam kérdezni, de ide kapcsolódik, éreznek-e különbséget minőségben a munkával összefüggő olvasás és a magánöröm olvasás között. Én ebben benne élek, egyrészt könyveket szerkesztek, ami azzal jár, hogy négyszer-öttször átmegyek egy kéziratot, továbbá ott van a könyvbe-mutatókra való készülődés.

KE: Nem egyforma a kétfajta olvasás. Egészen más az, amikor magánemberként eltervezem: ezt a könyvet fogom elolvasni, és akkor esténként az ágyban, teljes nyugalomban, kényelemben olvasom. Amikor tanítanom kell, akkor ugye az kötelező. Valahogy ez nálam is így bekapcsol, mint a gyerekeknél a kötelező olvasmány, hogy azt kicsit kötelességszerűen olvasom. Persze, van úgy, hogy magával ragad. Van erre is példa. De nem ugyanaz az élmény.

ABA: Szerencsés esetben a kettő összekapcsolódik, ezeket a helyzeteket tartom a legjobbnak. Nagyon örülök ennek a kortárs magyar irodalom tárgyának, amit tanítok már néhány éve, mert itt akár évente cserélgethetem a tematikát, lehet változatos. Szóval van egy ilyen oda-vissza dolog, nem azért kezdem el a kortársakat olvasni, mert ezt muszáj tanítanom, hanem mert érdekel. És ha ezt be tudom forgatni a tanítási gyakorlatba, ez a legjobb élmény.

Fel is hívom minden évben az elsőévesek figyelmét arra, hogy itt sokat kell olvasniuk, és jó lenne, ha meg tudnák tartani az olvasásnak ezt az élvezet részét, egyben váljanak professzionális olvasókká is.

KE: A középiskolában jóval kötöttebb a mozgásterünk, ugye itt érettségire kell felkészíteni, nem mindegy, hogy miből. Az érettségi tantervben az szerepel, hogy *vagy bármely más olvasmány*, de arra rájöttünk, hogy bármely más olvasmány mégsem jó, mert az érettségin javító tanároktól nem lehet elvárni, hogy bármilyen egyéb olvasmányt, mint ami évtizedek óta benne van a törzsanyagban, ismerjen. Kénytelenek vagyunk ugyanazokat újra és újra elővenni, és ha van idő, ami a legtöbbször nincs, akkor még be lehet vinni olyat, úri kedvtelésből, ami nem szerepel a tananyagban.

SzL: A könyvtáros számára mit jelent a munka-olvasás?

ME: Mi foglalkozásokra is felkészülünk, és amikor egy kiválasztott rövid írásnak például kisiskolások körében sikere van, akkor az egy jó élmény. Amikor sikerült egy olyan írást választani, ami megfogta őket, amiről lehetett beszélni, ami élményt adott a gyermekeknek. Sokszor van tematikus megbeszélésünk, készülünk egy témakörrel, vagy egy szerzőről. Az is szép dolog, ha tovább tudjuk adni azt, amit elolvastunk, ajánlani tudom az olvasónak a könyvet. Mikor a kölcsönző részlegen dolgoztam, volt ilyen kapcsolat, bejött az olvasó és megkérdezte, most éppen mit ajánl, vagy volt olyan könyv, ami tetszett neki, ez egy kialakult viszony volt. Bejött, és érdeklődött, én mit olvastam, mit szeretnék ajánlani. Ilyen szempontból szerencsés könyvtárban dolgozni.

SzL: Mielőtt beszélgetésünk fő témájához érkeznénk, arra kérném vendégeinket, beszéljenek arról, használják-e azokat az alternatív lehetőségeket, amit az ebook vagy a hangoskönyv jelent?

KE: Órákon nem használom, de a gyerekektől hallom, hogy ők élnek ezekkel a lehetőségekkel, a hangoskönyvvel kevésbé. Bár az egyik gyerektől hallottam, hogy utaztak valahova a családdal, és közösen végighallgattak egy regényt. Én nem szoktam, a könyv hagyományos formájához ragaszkodom, bár az nem idegen tőlem, hogy elektronikus könyvből olvassak.

PI: Próbálkoztam egyszer-kétszer hangoskönyvvel, de tíz perc múlva elaludtam. Engem nem fog meg a hangoskönyv, viszont a hangjátékokat szeretem. De az, hogy valakinek az olvasásában

meghallgassak egy hangoskönyvet, ez nem. Kivéve mondjuk Pilinszky János híres felolvasásait. De azok versek.

ABA: Hangoskönyvet én sem szoktam használni. Egyetlen kivétel volt Nagy Endrének az Egy város regénye. Valamiért azt úgy hallgattam meg, de én sem szeretem ezt a műfajt, nem is utazom annyit, hogy erre rá lennék kényszerítve. Másrészt szeretem látni vizuálisan a könyvet, akár elektronikusan a szöveget. Egyrészt nagyon fontos a központozás is és a tördelés, az is valahogy összetartozik a művel. Viszont ha egy mű megvan valamelyik híres színész nagyszerű tolmácsolásában, akkor azt kedvcsinálóként be szoktam játszani, de körülbelül itt megáll a történet. Viszont elég sokat olvasok elektronikusan. A tabletet preferálom.

SzL: A Bihar Megyei Könyvtárban elérhető az olvasók számára hangoskönyv vagy e-book?

ME: Hangoskönyveink vannak magyar nyelven is szép számban, de nem igazán keresettek.

SzL: Elérkeztünk oda, ami leegyszerűsítve úgy szól: olvasnak-e a fiatalok? Persze, az is kérdés, milyen korosztályokról beszélünk. Arra kérek mindenkit, a saját közegében beszéljen a tapasztalatairól. Például, hogyan tekintünk az úgynevezett házi/kötelező/ajánlott olvasmányokra, kinek hogy tetszik, s mekkora a szakadék a tanterv és a diákok igényei között? A szövegértési, szövegértelmezési problémák is szóba kerülhetnek.

KE: Arról, hogy olvasnak-e a mai fiatalok, nyilván arról a korosztályról tudok beszélni, akikhez kapcsolódom. Ha egy szóban kellene válaszolni rá, akkor azt mondom, igen. De ha belemegyünk egy kicsit a mélységekbe, akkor világos, ezek a diákok nem úgy és nem azt olvassák, amit mi elvárnánk, vagy bennünk rögzült magának az olvasásnak a tradíciója. Mert ugye abban a közegben, ahol mi szocializálódtunk, vagy szüleink szocializálódtak és felnőttek, ott azért megvolt az a kulturális közeg, amely segítette azt, ahogyan ők az iskolába kerültek. Ott volt a könyvespolc, ott volt az olvasó apuka, anyuka vagy nagypapa, esetleg zongora is volt a nappaliban. Tehát jöttek egy olyan általános attitűddel az olvasás felé, ami megkönnyítette azt, ahogyan az iskolában már lehetett ehhez viszonyulni, erre építkezni. Ma már ez nem így van, a mai gyerekek többsége nem olvasásra inspiráló közegből jön. Sajnos nagy részüknél nincs meg a felnőtt olvasó mintája. Könyvespolc sem minden otthonban van. Szembesülünk azzal is, hogy akik olvasnak, nem a klasszikus irodalmat, nem a szépirodalmat olvassák,

hanem valami egészen mást. De nekünk ezt el kell fogadni, ehhez kapcsolódnunk kell. Nem szabad elutasítani, főleg lebecsülni az ő olvasmányait, arra kell törekednünk, hogy felzárkóztassuk arra a szintre azokat, akik egyáltalán könyvhöz nyúlnak, hogy ők maguk ismerjék fel a különbséget a szórakoztató irodalom termékei és a klasszikus értelemben vett szépirodalom között. És azon kívül, hogy olvasnak szórakoztató irodalmat, a fantasy megsejtelmes, meg vámpír, meg horrortörténeteken kívül olvasnak sok mindent a világhálón.

SzL: Ugye, már ebben a korosztályban megjelenik az a jelenség, hogy angolul olvasnak?

KE: Igen, sokan angolul olvasnak, és nagy kedvvel olvasnak angolul, nagyobb kedvvel, mint magyarul. Ehhez hozzájárul az idegen nyelv presztízse is. Azzal nem vagyok tisztában, hogy angolul milyen könyveket olvasnak, de azt gondolom, – illetve amennyire beszélgettem velük, – olyan természetű regényeket, mint amiket magyarul is olvasnak vagy olvasnának. Tehát ezek a kicsit leegyszerűsített cselekményű, a világot fekete-fehérben megmutató, a jellemeket leegyszerűsített módon ábrázoló regényeket.

SzL: Gondolom, a PKE-n azok az egyetemi hallgatók olvasnak, akik már olvastak középiskolásként is. Körükben azt tapasztaltam, többségük ugyancsak angolul vagy angolul is olvas.

ABA: Aki bölcsész szakra jön, annak elvileg kötelező olvasnia. Mi másért is jönne? Nyilván a nyelv szeretetért is jöhet. Olvasás nélkül nem lehet bölcsész szakot elvégezni. Ami a mi korosztályunkhoz képest nagy változás, hogy nekünk egy terjedelmesebb művet elolvasni két-három nap alatt nem volt irtózatosan nagy feladat. A mostani korosztályt erre rávenni nehezebb. Amit látok, ha egy-egy részlet felkelti az érdeklődésüket, utána kiolvassák az egész regényt. Most hallottam vissza egy hallgatótól, hogy elsőéves korukban részleteket kértem olvasni Umberto Eco A rózsa neve című regényéből, és annyira megtetszett neki ez az izgalmas kultúrkrimi, hogy elolvasta az egész regényt. De bevallom, több éve próbálkozom, hogy Ambrus Zoltán Midás királyát elolvastassam velük, aztán minden évben arra a következtetésre jutok, hogy ez nem fog menni, legfeljebb részletekre van fogékonyság. Tehát van különbség ahhoz képest, hogy a korábbi nemzedékek hogyan olvastak, de az, hogy nem olvas ez a nemzedék, ezt én sem gondolnám. Csak másként olvasnak, és sok mindent a közösségi média impulzusaiból véve olvasnak. Ma az egyik hallgatóm mondta, már középiskolás korában a TikTok ajánlá-

sok nagy hatással voltak rá, az alapján választott angol műveket. Megváltozott az a mediális közeg, amiben ők mozognak, más felületekről érik őket az impulzusok, és ezt tudomásul kell vegyük.

SzL: Tehát a korábbi és a mostani generációk közti különbség a digitális eszközök és az internet, a közösségi média használatában keresendő.

KE: A digitális világ ingerei azok, amik nagyot változtatnak. Én azt látom, mikor hozzánk kerülnek ötödikbe gyerekek az Adyba, akkor már telefonfüggők.

SzL: Több országban be-betiltogatják a 16 éven aluliaknak a közösségi média használatát. Kérdezném a vendégeimet, ha döntéshozók lennének, megszavaznának egy ilyen javaslatot.

KE: Ha jól emlékszem, nálunk is volt ilyen, hogy a Facebookra nem jelentkezhetnek be 14 évnél fiatalabbak. Mégis bejelentkeznek már a 11 évesek 12 évesek, egyszerűen beírják, hogy ők 20 évesek.

SzL: Jobban tudják, mit kell beírni, mint én. Szóval szigorítaná vagy nem szigorítaná?

KE: A tiltást önmagában nem szeretem, mert azt úgyis kijátsszák valahogy.

PI: Nem a felhasználót kell tiltani, hanem a termék előállítóját kell eltiltani a felhasználótól, olyan technológiát kell megkövetelni a nagy közösségi médiumoktól, hogy ne tudjon hozzáférni a fiatal, bármennyire is próbálkozik. Arcfelismerő program, személyi igazolvány. Most már gondolkoznak ezen, mert ez tényleg így nem működik, hogy na, te kiskorú vagy, neked nem szabad. Naná, az első dolga lesz fellépni a közösségi médiára. A cigarettát sem adjuk el 18 év alattiaknak, meg az alkoholt sem, ugyanúgy kell a közösségi médiát is. S ugyan ennek semmi köze az olvasási szokásokhoz, de komoly veszélyek leselkednek a gyerekekre az emberkereskedelemtől a pedofiliáig a közösségi médián keresztül.

SzL: István, te szigorítaná?

PI: Igen, szigorítanám a szabályozást. De nem a jogi rész a fontos, meg kell találni a technológiáját, ami szerintem meg is van. Kérdés, van-e kellő politikai akarat, illetve ez anyagi veszteséggel jár maguknak a techcégeknek is. Tehát a cégeket is érdekeltté kell tenni abban, hogy ezt a lépést meglépjék.

SzL: Andrea szigorítaná?

A beszélgetés itt hallgatható meg.

Az első Újvárad podcast helyszíne a Léda-ház kultúrtér manzárd terme volt, a beszélgetés díszletéül Ozsváth Zsuzsa Fonák című kiállításának a képei szolgáltak

ABA: Valahogy szabályozni kellene, mert nem normális dolog, hogy egy 10-11 éves gyerek nem megy ki szünetre, hanem ha ott a kezében a telefon, akkor azt pötyögtetné. Oda kell figyelni, valahogy megtenném a lépéseket, ha rajtam múlna.

SzL: Itt a TikTokról van szó leginkább? A Facebookról a legfiatalabbak úgyis elmentek már.

PI: Bárhova beszivároghat. Ha a TikTOKot letiltjuk, de nyitva hagyjuk a többit, akkor oda szivárog be a sok szenny, és mennek utána a fiatalok.

SzL: Ön mit gondol a szigorítási vagy korlátozási lehetőségről?

ME: Tartalmilag kellene olyan információkat eljuttatni, ami tényleg hasznos. Talán elvinném egy kicsit a kultúra felé. A televízióban vannak kulturális műsorok, szerintem az interneten is lenne ennek helye, sokkal több, mint amennyi most van.

PI: Érdekes, amit mond, ugyanis a TikTok egy kínai termék. Az egész világon teljes szabadságot biztosít a hozzáféréshez, kivéve Kínában. Ott csak kulturális-társadalmi dolgokat lehet a TikTokra feltölteni, míg a nyugati világban bárki bármit. Csak akkor felvetődik a kérdés, hogy a nyugati világban, amelynek alapértéke a szólásszabadság, hol húzzuk meg a határt, hol ér véget a szólásszabadság, hol kezdődik a cenzúra?

ME: Talán a stílus és a jó ízlés határain belül. Szerintem ez egy mérce lehet.

SzL: Nem biztos, hogy mindenkinek egyforma ez a mérce. Térjünk vissza a könyvtárhoz. Mi a jellemző korosztály, akik a könyvtár iránt érdeklődnek. A középiskolások járnak könyvtárba? Milyen művek iránt érdeklődnek?

ME: A legkisebbek irányítottan jönnek, pedagógussal, vagy más felnőtt kíséretében. A nagyobb korosztály már odafigyel arra, mi a trend. Ha megfilmesítenek egy könyvet, akkor kíváncsiak arra a könyvre. Nagyon sokszor volt, hogy előbb jelent meg a mozifilm, utána bejöttek a könyvért. A mozi világ kimondottan inspiráló, ahogy volt a Dan Brown korszak, utána jött a vámpírkorszak, ezek mind mérhetőek voltak a könyvtárban. Ezek a könyvek kézzel-kézre forogtak, bejöttek a fiatalok és ugyanazt a könyvet keresték. Fontosnak tartanám a házi olvasmányok szerepét, mivel a szövegértéshez hozzátartozik, de talán nem kimondottan a klasszikus értelemben vett házi olvasmányt, hanem azt, ami elindítja őket. Ha becsempészünk egy kicsit a kortárs, a modern irodalomból. A Kájoni János Hargita Megyei Könyvtár 18. alkalommal hirdeti meg a felolvasó maratont. Eddig klasszikus szerzőket olvastunk fel, sokan csatlakoznak ehhez a kezdeményezéshez, és az idén Lackfi János lesz a vendég. Tehát próbálnak a kortárs irodalom felé nyitni. Ő szerintem az a szerző, aki próbál a fiatalok nyelvén írni. Nyáry Krisztiánt említeném még, ahogyan ő nyúlt az irodalomhoz, nálunk a mai napig keresettek a könyvei.

SzL: A könyvtárban van-e arra rálátása, hogy a román fiatalok mi iránt érdeklődnek?

ME: Román nyelven is keresik a fiatalok a trendi könyveket, ilyen szempontból nincs különbség a román, illetve a magyar ajkú fiatal között, az érdeklődési kör megegyezik. Az, ami eltérő, hogy egyetemi közegekből magyarok kevesen jönnek hozzánk, talán azért is, mert a Partiumi Egyetemi Könyvtár nagyon jól ellátott. Hiányzik a középkorosztály is, nagyon le van kötve és terhelve, ha nem éppen a gyermekkel jön a könyvtárba, egyedül, önmaga fejlesztéséért vagy szórakozásáért nem jut el a könyvtárba. Viszont az időskorú olvasók rendszeresen jönnek. Volt olyan olvasónk, aki kérte, hadd léphesse túl a kölcsönzési határszámot, kölcsönözhesen többet. És ők várják és keresik az új könyveket, keresik a kortárs irodalmat is, kíváncsiak az új könyvekre.

SzL: István, amikor a Plainer Zsuzsával folytatott beszélgetésről tudósítottál, néhány nappal később egy véleményanyagot is írtál, amelyben az írástudási válság kifejezést használtad. Mit értettél ez alatt?

PI: Nekem nincs úgy közvetlen kapcsolat az olvasókkal, mint egy tanárnak vagy egy könyvtárosnak. Viszont a Facebookra feltett cikkeinkhez érkezett kommentek kapcsán igen. Ugyan nem tudom megítélni a korát a hozzászólóknak, de elég sok az olyan hozzászólás, amelyből kiderül, vagy nem értette meg, hogy miről szól a cikk, vagy nem is olvasta el, csak a cím alapján kommentált. Viszont a tanulmányból az leszűrődött, ami itt már elhangzott. Tehát nem igaz, hogy nem olvasnak a mai fiatalok, hiszen olvasnak vastag könyveket, például a Harry Potter mindegyik részét, ami egyenként ötszáz oldal. Elolvassák a Gyűrűk Urát, ami szintén téglá nagyságú. Tehát ha van impulzus a netről, vagy egy film alapján, akkor igenis elolvassák, mind gyakrabban angolul. Tehát pörög ez a dolog. És ez nem magyar sajtóság. Szerintem a cseh fiatalok is ugyanebben a cipőben vannak, meg a bolgárok, meg mit tudom én, a macedónok. Ha a tanárok vagy a szülők nem tudják meggyőzni a fiatalokat arról, hogy Jókai Mórt olvasni, vagy Mikszáthot, Esterházyt ugyanolyan szórakoztató lehet, mint a Harry Pottert, akkor itt van a gond. Mert olvasni olvasnak, csak nem arra fordítják az időt, amire érdemes lenne fordítani. Volt egy ilyen felvetés is, a kutatásból derült ki, hogy ha a diák azt a szót hallja, hogy házi olvasmány, akkor menekül, mint az ördög a tömjénfüsttől. Akkor fordítsuk meg ezt a dolgot, ne legyen kötelező olvasmány, hanem a tananyagot építsük fel arra, amit ők olvasnak, hiszen a cél az a szövegértés, a beszédképesség, a fogalmazási készség. És akkor ezeket a praktikumokat meg lehet tanulni a Harry Potterből is, nem csak a Jókai Mórból. Viszont akkor a kultúránkkal, az

irodalmi kánonnal, a nemzeti kulturális kánonunkkal mi lesz? Mi lesz, ha az iskolából úgy jönnek ki a gyerekek, hogy meg sem tudtuk érinteni őket a mi kulturális értékeinkkel.

SzL: Kirkósa Enikőnek volt egy érdekes projekte, amiről az Újvárad folyóiratban is beszámolt, a Nyugat folyóirat olvasásával kapcsolatban. Arra kérttem, mutassa be, miről is volt szó. Tapasztalata szerint mennyire lehet felkelteni a diákok érdeklődését olyan kezdeményezéssel, ami eltér a megszokott tanóráktól.

KE: Ma már csak olyan dolgokkal lehet felkelteni a diákok érdeklődését, ami a megszokottól eltérő. Egy hagyományos tanóra keretén belül nem érjük el azt a célt, amit szeretnénk, ami a magyaróra célja, vagy ami az iskolai tanítás-nevelés célja. Az volt a címe ennek a munkának, hogy *A sajtóolvasás lehetőségei az irodalmi kompetenciák fejlesztésében*. Azt vizsgáltam, hogy az időszak kiadványok, – itt a Nyugattal foglalkoztam, mert az benne van a tananyagban is – olvasása által hogyan lehet fejleszteni a szövegértési képességet, a szövegalkotási képességet, a kommunikációs képességet. Az volt a szerencsém, hogy az iskolai könyvtárban megvolt a Nyugat jónéhány száma, egybefűzve be tudtam vinni a gyerekeknek az osztályba, és akkor lapozgattuk. Ugye, voltak ismert szerzők, Ady, Babits, s voltak olyanok, akik nevével még nem találkoztak. Beleolvastunk a cikkekbe, a versekbe, amik a tankönyvben is megvannak, de egy másfajta kontextusban látni azt a művet, másfajta élményhez is vezette a diákokat. Ezek kapcsán rengeteg szövegalkotási gyakorlatot végeztünk. Szót ejtettünk a kávéházi irodalomról, lehetőség nyílt arra, hogy a régi kávéházakat és a mostani kávéházakat, mint közeget, mint irodalomra inspiráló helyet összehasonlítsuk. Belehelyezkedjünk az akkori korszak íróinak helyébe, a versek megírásának körülményeit próbáljuk kitalálni. A projekt végén a diákok maguk is szerkesztettek egy-egy irodalmi lapot a Nyugat mintájára. Azért kijelöltem néhány műfajt, mert fontos volt, hogy műfajokkal is ismerkedtünk, megtanultuk azt, mit jelent a glossza, a jegyzet. Több műfajt próbáltunk ízeletgetni.

SzL: El tudom képzelni, hogy néhány ügyes diákra rábízzuk egy Újvárad szám szerkesztését, addig mi olvasgatunk a magunk örömeire. Az egyetemen van lehetőség ilyen rendhagyó projektekre a hagyományos egyetemi előadásokon túl?

ABA: Az a tanítási stílus, amit régebben gyakoroltak, mondjuk úgy 10-20 évvel ezelőtt, ma már egészen biztos, hogy nem működik. Tehát az, hogy

Nem szabad elutasítani, főleg lebecsülni az ő olvasmányait, arra kell törekednünk, hogy felzárkóztassuk arra a szintre azokat, akik egyáltalán könyvhöz nyúlnak, hogy ők maguk ismerjék fel a különbséget a szórakoztató irodalom termékei és a klasszikus értelemben vett szépirodalom között.

valaki a kis jegyzeteivel kiáll és beszél, hát az nem. Az előadásokon is az ilyen aktivizáló kérdés, feladat az, ami élményt ad. Az élményszerűség nem csak a középiskolában, hanem az egyetemen is fontos. Ez már lerágott csont a felsőoktatásban is, hogy fontosak a képek, videók, audiovizuális anyagok, amennyire a tananyaghoz lehet igazítani. Illetve egyéb olyan kísérő tevékenységek, amikkel élményt tudunk adni. A szakmai kirándulások, séták. Például amikor Arany Jánost tanuljuk, mindig ellátogatunk Szalontára, vagy Ady kapcsán váradi sétát teszünk. Ez is ad egy pluszt. Minden évben van egy hetes szakmai kirándulás is Erasmus finanszírozással, akkor sok olyan helyszínt igyekszünk megnézni, amihez nekik az év során az egyetemi órák keretében közük volt. Bécshez a felvilágosodás irodalma volt kapcsolható, a bécsi magyar ifjak és testőrök. Tavaly a Balaton környékén jártunk.

SzL: A könyvtár is más, mint negyven-ötven éve, amikor abból állt, hogy bement az ember, beült olvasni, vagy elvitte a könyvet, aztán pár hét múlva visszahozta. Vagy nem hozta vissza. A Bihar Megyei Könyvtárban a felújítást követően több lehetőség van olyan új módszerekre, amivel meg kívánják szólítani az olvasókat.

ME: Valóban modernizálódott a könyvtár, kihe-lyezett kölcsönzőpultjaink vannak, ahol az olvasó visszahozhatja a könyvet, vagy kikölcsönözheti a belépőkártyája segítségével. Van olyan átvevőpultunk a bejárat előtt, hogy ha valaki nagyon siet, és nincs ideje bejönni a könyvtárba, ott is leadhatja a könyvet, és kap egy e-mailés visszaigazolást, amin szerepel, hogy leadta a könyvet. Most, hogy újra megnyílt a könyvtár, sokan kíváncsiak voltak magára az épületre és az intézményre. Mi tematikusan körbevezetjük a látogatókat, és ha igénylik, akkor

szervezünk tevékenységeket is, mondjuk középiskolások számára. Írtunk együtt avantgarde verset, ez úgy zajlott, hogy letakartuk a verset, csak az utolsó sor látszott, minden diák hozzátett egy sort, és így lett meg az osztálynak a verse. A Nagyváradi Naplóból Ady Endre cikkeket puzzle-szerűen szétvagtunk, és ők összeillesztették. Eminescus diákokkal végeztük ezt a feladatot, ügyesen megoldották, sikerült összerakni a cikket. Nemrég alakult egy olvasói klub, a Stalker Klub, ahol a tudományos-fantasztikus irodalom iránt érdeklődőket várjuk.

SzL: Istvánnal zárnam a sort. A tapasztalat azt mutatja, a hagyományos sajtó fogyasztói körében kevés a fiatal, és itt nem csak a nyomtatott napilapokra gondolok, hanem a televízióra vagy a rádióra. Hogyan látod, ilyen stratégiákat vagy megoldásokat kereshet a hagyományos sajtó, amivel meg tudja szólítani azt a korosztályt? Vagy meg kell várjuk, hogy idősebbek legyenek.

PI: Ma már egy online portál is hagyományosnak számít. Amikor a Naplóhoz kerültem, rá egy évre beindult a portálunk. Azok a cikkek, amelyeket kinyomtattunk az újságban, online is olvashatóak voltak. Egy újságcikk nem egy regény. Ha én megírok egy cikket 2000-3000 karakterben, s azt valaki az újságban, papíron olvassa el, vagy online, az ugyanaz. Ebből a szempontból az online most a naprakészebb médium. Meglátjuk, hova fejlődik a technológia. Mesterséges intelligenciával már lassan telepaticusan beleszugerálják az ember agyába a mondanivalót. Egyelőre az online az az abszolút kortárs dolog. Ezt a papír alapú dolgot felejtsük el, bár mindig lesz olyan ember, aki szereti a papíralapú könyveket, a papíralapú újságot. Lesz egy réteg, csak az már nem fogja tudni piacilag fenntartani, külső támogatás nélkül nehéz elképzelni. Az online-nak pedig az a veszélye, hogy mérhetetlen a konkurencia. Abban a pillanatban, hogy kinyitottam a számítógépet, bármelyik sajtóterméket a világ bármelyik pontjáról elolvashatom, én döntöttem el, hogy az a Bihari Napló lesz, a New York Times, vagy a Pravda. Távolról sem az a veszély, hogy az emberek nem fognak olvasni, az olvasók nagyon is olvasnak online. Én is a Facebookról olvasom a cikkeket. Az emberek túlnyomó része onnan tájékozódik, ezt még nem láttam kifutni. Akár irodalmat is olvashatnak az emberek, ha a Facebookon jön egy vers, egy novella, Nyáry Krisztián egy bejegyzése, vagy Lackfi Jánosé. Akit érdekelnek ezek a szerzők, nyilván el fogják olvasni online, nem várják meg, amíg két év múlva kötetben megszerkesztve elolvashatják a könyvet.

SzL: Köszönöm a beszélgetést.

Az Epstein-ügy, avagy a Nyugat alkonya

A nyugati világ összeomlását, legalábbis végzetes meggyengülését éljük ebben az időszakban. De mert ez egy igen erős felépítmény, egyszerre több szinten kell elkezdődjön az ártó munka a nyugati világ központjában, az Egyesült Államokban ahhoz, hogy a rendszer leomoljon. Egy ekkora léptékű pusztulásban a baj nem járhat egyedül, politikai, társadalmi és erkölcsi válságok torlódnak rétegesen egymásra. A politikai-társadalmi romboló munkát Donald Trump amerikai elnök végzi el, míg a morális csőd Jeffrey Epstein tevékenységéhez kapcsolódik. Trump második mandátumáról máris könyvtárnyi irodalom keletkezett, és az elnök feltehetőleg sok tonnányi elemzés keletkezéséhez fog még anyagot szolgáltatni, az Epstein-ügy viszont egy lezárt történet, melynek napvilágra kerülő aktái már nem egy folyamatot, hanem az erkölcsi bukás láttelejét rögzítik.

Jeffrey Epstein dolgai szépen megőrződtek, képek, videók, üzenetváltások alaposan dokumentálják az emberkereskedelem stációit, a különböző felvételek pedig a zsarolási alapot szolgáltatták neki, vagy azoknak, akikkel együtt dolgozott a behálózott befolyásos emberek ellen. Mert Epstein a nyugati világ legbefolyásosabb embereivel építette ki kapcsolati hálóját, és érezte velük azt, hogy ő érinthetetlen, tehát lehet közeledni hozzá bátran, mert semmi nem fog kiderülni abból, amit ő kínál számukra. Ez történt azt követően is, hogy Epstein már elítélték. Az ügy rávilágított arra, mennyi mindenki találatott könnyűnek, a nyugati világ mennyi befolyásos embere nem tudott megálljt parancsolni saját alantas vágyainak, és a legnagyobb sokkot éppen ez okozza, hogy a bizalmunkra ennyire méltatlan emberek irányítanak minket.

Könnyebb lenne elviselni az igazságot, ha egy jól kitervelt, hosszú évek alatt megvalósított politikai-ideológiai játszómáról lenne szó, amelynek célja

egyik vagy másik politikai oldal lejáratása volt, ezzel szemben a valóság az, hogy ideológiai vagy pártállástól függetlenül mindenki beleragadt az Epstein-hálóba.

A lengyelek azt feltételezik, hogy Epstein egy orosz fedőakció főszereplője volt, már csak azért is, mert az általa nyújtott szolgáltatásaiért cserébe stratégiai fontosságú gazdasági, politikai információkat kért és kapott. Meglehet, hogy így van, de az sem kizárt, hogy Izrael és a Moszad áll a háttérben, már csak Epstein származása miatt is, illetve azért, mert kereste és meg is találta a kapcsolatot az izraeli befolyásos körökhöz. Mindez egyelőre csak feltételezés, mindenesetre halálának a módja a lebukott ügynökök sorsára emlékeztet, akik túl sokat tudnak ahhoz, hogy megengedhető legyen az igazságszolgáltatás kezére juttatni őket. És az is valószínű, hogy kiterjedt hálózat segítségével nélkül nem tudta volna lebonyolítani az üzemszerű, országokon átívelő emberkereskedelmet.

45

A pénz, az erő, a hatalom és a befolyás mozgatja a politikai-társadalmi rendszereket, melyek azonban kártyavárként omlanak össze, ha nincs morál, ami kötőanyagként összetartja ezeket a felépítményeket. Az Epstein-ügy megmutatta, mi történik akkor, amikor a globális elit leválik minden erkölcsi kontrollról, és saját érinthetetlenségének tudatában él. Az Epstein-akták napvilágra kerülése még így, erősen cenzúrázott formában is óriási presztízsveszteséget okoznak elsősorban az Egyesült Államoknak, de Európára is ráfröccsent a szenny. A nyugati világ ezek után már nem lesz az, ami azt megelőzően volt – az a politikai, kulturális iránytű, amelyet a világ számos más közösségének szolgálhatott útmutatóként.

Ebben az új, megrendült nyugati világmodellben Amerika hosszú időre elvesztette hitelességét, ezért Európának szembe kell néznie saját felelősségével, és újra kell építenie önmagát, ha nem akar Amerikával együtt a szakadékba zuhanni. Ebből a szempontból még pozitív hatása is lehet Trump és Epstein kijózanító pofonjainak, mert remélhetőleg időben érkezett számunkra a drasztikus figyelmeztetés.

FORGÁCS ÁRON kultúrantropológus, szerkesztő, fényképész, Pécsen született 1989-ben.

FORGÁCS ÁRON

Sall László

„Járt az eszük a vizen” avagy a történelmi idő szívrohama

Nagyváradnak volt könyvkultúrája és magánkönyvtárai, de nem volt közösségi zsidó könyvtára. A kivétel, az Ullmann-gyűjtemény a magánszférában keletkezett, majd részben külföldre került, 1951 óta a Harvard Egyetemen őrzött darabjai a világ egyik legértékesebb judaikai gyűjteményének számítanak. A gyűjtemény nagyobb részének a sorsa ismeretlen.

2025. december 11-én a *Klubrádió* Útszélén című műsorában mondtam Józsa Mártának, hogy a váradi zsidóknak nem volt könyvtáruk. Mikor kimondom, akkor már érzem, ez pont olyan, mintha egy fizetett antiszemita toposzt hangoztatnék, ráadásul ingyen. Azóta ezzel foglalkozom, tényleg így van-e, hogy nem volt könyvtáruk? Elméletileg könnyű dolgom van, „lekapom” komputer-könyvtáram valamelyik polcáról A Tegnap városa című 454 oldalas pdf könyvet és elkezdem keresni: könyvtár!

Amúgy ezt is egy new-yorki könyvtárból töltöttem le: „Oradea Memorial Book – A NAGYVÁRADI ZSIDÓSÁG EMLÉKKÖNYVE. Kiadta a Nagyváradról Elszármazottak Egyesülete Izraelben a váradi és vidéki zsidóság deportálásának harminchetedik évfordulóján, Tel-Aviv városában 1981–5741 évben. Szerkesztette a szerkesztőbizottság: Schön Dezső, Heller Mose z.l.* , Rubinstein Sándor z.l.*, Grossman Ödön**, Gréda József és Rappaport Ottó. A borítólapot tervezte Fux Pál, nyomtatott a Láháv nyomdában.”

* z.l. = „zikhronó livráchá”, áldott legyen az emléke; az illetők már a kiadást sem érték meg.

**A könyvben előfordult Grossmann és Groszman formában is; én a Groszman Ödön formát alkalmazom. A nyomdászoknak abban az időben nem volt lehetőségük a teljes korrektúrára, ezért a név többféleképpen jelent meg.

„A Nagyváradról elszármazottak szervezete 1953-ban alakult tel-avivi székhellyel. A kezdeményezés Fuchs Lajos és Just Mose érdeme, akik érint-

SALL LÁSZLÓ (1961, Nagyvárad) költő, író, műfordító, kultúraszervező. Svédországban él. Legutóbbi kötetei: *Polikó* (Move & Walk, 2013), *Könnyű konyhalézés* (Várad, 2014), *Versutánczó szavak* (HKE, 2016).

kezést keresve Groszmann Ödönnel, a nagyvárad ortodox hitközség volt elnökével, nagygyűlésre hívták össze a volt váradiakat” – emlékezik maga Groszmann Ödön a könyv 235. oldalán. A szervezet fő tevékenységei közé tartozik a májusi *ázkárak* (megemlékezés a „deportációban elhunytakra”) megrendezése; a Kamatmentes Kölcsönpénztáron keresztül támogatást nyújtani minden nagyvárad új *ólának* (hazatérő vagy honfoglaló); az Ünnepi segély, amit évente kétszer osztanak ki a rászorulóknak, valamint az Emlékkönyv kiadása, amelyből most én is idézek s „amely tárgyilagos hűséggel ismerteti Nagyvárad zsidóságának 250 éves történetét”.

Az *Uj Kelet* 1976. június 18-i Közéleti hírek csokrában is van erről szó: „(...) Groszmann Ödön, a szervezet országos elnöke beszámolt az Emlékkönyvvel kapcsolatos fejleményekről, bejelentve, hogy a mű első kötetét ez év végéig nyomdába adják. (...)”

Öt év telik el 1981-ig, amikorra elkészül a könyv, Izrael ekkor már 33 éve létező állam, a holokauszt emlékezete intézményesült, de a túlélők és a *szabrák* (azok a zsidók, akik különböző hullámokban érkeztek és már ott születtek) közötti feszültség még élő.

Zárszavában maga Groszmann Ödön mondja el, hogy sajnos az egyik célt nem tudták megvalósítani, de nem adják fel: „Külön könyvben tervezzük ivritül részletesen ismertetni az anyag szükségesnek

vélt részét, ami kivált a fiatal nemzedék és az utókor szempontjából bír fontossággal.”

Groszmann Ödön és a megmaradt szerkesztőbizottság – nyilván új erőkkel bővülve – a magyar kiadás után nem pihent meg. Azért, hogy a fiatalabb, már csak héberül (ami gyakorlatilag ugyanaz, mint az ivrit) értő generáció is megkapja a kulcsot a múlt-hoz, az 1984-re elkészült kötetet azt is biztosították, hogy a váradi narratíva bekerüljön az izraeli nemzeti kánonba.

Groszmann Ödön hat cikket közöl a könyvben. Az egyik kapcsán itt az ideje, hogy visszatérjek az eredeti felvetésemre: volt-e könyvtár? Ugyanis ő írja Az orthodox hitközség és intézményei című részben az Ami Váradon hiányzott alcím alatt: „Váradnak nem volt zsidó könyvtára. A húszas évekig volt egy csodálatosan szép magánkönyvtára, három generáció gyűjtőszervezetének termése, amelyben megtalálható volt a régi és új héber irodalomnak és a Judaica-nak minden valamire való terméke, de ez a páratlanul gazdag könyvtár külföldre vándorolt.”

Ami keresésemkor hamar felbukkan, egy cikk a *yivo.org* oldalon. A YIVO-t Jiddis Tudományos Intézetként (Yidisher Visnshaftlekher Institut) alapították 1925-ben berlini és vilniusi tudósok, hogy dokumentálják és tanulmányozzák a zsidó életet minden aspektusában, különös tekintettel a kelet-európai zsidókra, a jiddis nyelvre és kultúrára. Ma a YIVO hivatalos neve YIVO Zsidó Kutatóintézet, New Yorkban van irodájuk. A *yivo.org*-on közölt cikkben a miskolci Csíki Tamás egyetemi docens ezt írja: „(az Ullmann könyvtár ma a Harvard Egyetem Widener Könyvtárában található)”. Erre gyorsan írok a Harvard Egyetemnek, meg Csíki Tamásnak is. Csíki Tamás ezt válaszolja: „Kedves László, sajnos nincs ismeretem erről a könyvtárról, és (most szembesülök veled), ez a zárójeles megjegyzés nem is tőlem származik. (Feltehetően valamelyik szerkesztő utólag szúrta be a kéziratba).”

A holokauszt után a Harvard egyike volt azon intézményeknek, amelyek kaptak a náci által elrabolt, de gazdátlanul maradt könyvekből. Ekkor még azt hiszem, az egész könyvgyűjtemény hozzájuk került!

Vardit Samuels harvardi könyvtáros levelében kicsit lelelmez: „1951-ben a Könyvtár megvásárolta a mintegy 7000 kötetből álló Felix Friedman-gyűjteményt, a gyűjteményben található könyvek jelentős része korábban a nagyváradi (Románia) Ullmann Salamon kollekciónak részét képezte. Az

Ullmann-gyűjtemény kötetei rendkívüli gondossággal megőrzött állapotban maradtak fenn. Sokuk jellegzetes, egyedi kötést kapott, melyeket egy helyi könyvkötő készített; az ő mesterjegye (címkéje) a borító belső oldalán ma is megtalálható. Az Ullmann-gyűjtemény Felix Friedman amszterdami Hebraica-gyűjteményébe olvadt bele – vélhetően az 1920-as években –, amelyről a Harvard College elnökének 1951-es jelentése úgy emlékezett meg: »a háború alatt a náci lefoglalták és zár alá vették, majd azt követően a családja hozta át Amszterdamból.«”

Megtudom azt is, hogy a Felix Friedman-gyűjtemény, (melynek része az Ullmann-könyvtár) az 51*87-es ügyszám (accession/gift number) alatt került a rendszerbe 1951-ben. Azonban a digitális katalógusba nem vezették át ezt az ügyszámot, így szoftveresen nem lehet kilistázni a könyveket.

A kötetek értékük miatt szinte kivétel nélkül egy külső, zárt raktárban vannak (off-site storage), így a „jellegzetes váradi kötéseket” nem lehet polcon böngészve keresni.

Vardit Samules átirányít a Harvard University Archives-hoz, mivel ők őrzik a befogadási listákat (accession lists) és az 1951-es elnöki jelentést, előbbiekben még szerepelhet a könyvek tételes jegyzéke. 2026. január 2-án kapok is választ Juliana Kuipers-től, aki továbbította kérésemet egy osztályra, ahonnan azonnal kapok egy üzenetet, hogy kb. 9-12 hetet kell várni. Ha tudunk várni száz évet, mit számít már az a néhány hét. Addig is érdemes elolvasni a Harvard elnökének jelentését 1951-ből: „Márciusban ünnepélyes keretek között, a Houghton épületben tartott ceremónián hivatalosan is a Könyvtárnak adták át azt az értékes gyűjteményt, amely közel 3000 könyvet és kéziratot foglal magában, és a héber történelemmel és irodalommal foglalkozik.

A gyűjteményt a néhai bécsi Felix Friedmann állította össze; a háború idején a náci hatóságok lefoglalták és visszatartották, majd a háborút követően családja Amszterdamból hozta át. (...) A gyűjtemény a szakterület egyik legjelentősebb együttese, és a Deinard Könyvtárral, valamint Dr. H. B. Enelow könyvtárával együtt a Főiskolai Könyvtár immár az Egyesült Államok egyik legkiemelkedőbb héber gyűjteményével rendelkezik. (Harvard University: Report of the President of Harvard College and Reports of Departments, 1950–1951, 169. o.)”

Lista tehát nincs, s megértem azt is, hogy az amszterdami szál egy kényszermegállója volt a gyűj-

teménynek, igazából – lévén Friedmann osztrák – a bécsi Osztrák Nemzeti Levéltárral kell felvegyem a kapcsolatot!

Addig szerencsére adódnak máshol is szalmazsálak. A kolozsvári *Föld* folyóirat az *Új Kelet* hetilap melléklete. Az *Új Keletet* (a későbbi *Új Kelet*) 1918. december 19-én alapították Kolozsvárott Chajjim Weiszburg, a cionista mozgalom egyik vezéralakjának a kezdeményezésére.

Az 1926 novemberi számban Dr. Kohányi Rezső ír *Arról, ami nincs...* címmel, tételesen felsorolva, hogy mi nincs, és amiért én az egészet olvasom, az ez a mondata: „A zsidó könyvtár hiányáról – hadd essék külön is szó. Volt Nagyváradnak, nem is olyan régen, egy csodálatos szép magánkönyvtára, három generáció gyűjtőszennvedélyének termése, amelyben megtalálható volt a régi és új héber irodalomnak és a Judaicának minden valamire való terméke; – ez a páratlanul gazdag könyvtár – fájdalom – külföldre vándorolt.”

Groszmann Ödön ezt a Dr. Kohányi Rezső által írt anyagot használja fel, amikor a Váradról szóló Emlékkönyvben az ortodox zsidóságot mutatja be! Sajnos Dr. Kohányi Rezsőről szinte semmit nem tudok meg. Kuncz Aladár említi a *Nyugat* 1911. 21. számában a nagyvárad tanár urat.

Újabb levegővétel, újabb kutatás: az *Ellenzék* 1925. február 2-i, majd a *Temesvári Hirlap* 1925. február 11-i lapszáma mindent megvilágosít, leegyszerűsít és további rossz érzéseket kelt!

Ullmann Sándor országszerte híres fűszer- és gyarmatáru tulajdonos halála után (1919) fiát, Istvánt inkább a tanulmányok érdeklik (mint pár bekezdés múlva kiderül, tudós ember is lett, az özvegynek pedig – igényei fedezésére – szüksége van pénzre. „Kompromisszum jött létre az özvegy és Ullmann között, amelynek értelmében a gyűjtemény egynegyed részét eladták a bécsi műkereskedő közvetítésével a holland bankárnak 6500 dollárért.” Ez lesz tehát az az egynegyed, amit ma a Harvard külső raktárában őriznek.

Amszterdamból, a városi levéltárból kapok közben egy kedvesen érdeklődő levelet, hogy melyik Friedmann-ra gondoltam? Kiderül, egyikük sem felel meg időben vagy térben, hogy ilyen pontosan fejezem ki magam!

Kapok aztán egy másik választ: „A Holland Nemzeti Levéltár több iratanyagot is őriz az ellopott zsidó javak visszaszolgáltatásával kapcsolatban.

A háború utáni restitúciós bizottságok elsősorban ingatlanokkal, háztartási leltárakkal és műtárgyakkal foglalkoztak. Nem vagyok biztos abban, hogy egy könyvgyűjtemény – függetlenül annak értékétől – kifejezetten említésre kerülne.

Emellett javaslom, vegye fel a kapcsolatot a NIOD Restitúciós Szakértői Központjával, amely a holokauszt hollandiai szakértői központja.”

Mivel az ajánlott keresőkben az általam feltételezett kulcsszavakra semmit, vagy túl sok választ kapok, fogom magam s írok a NIOD-nak!

Mivel megértem, hogy „könyvgyűjtemény” szóba sem jöhet, a MÁS kategóriát választom, de az automatikus válaszlevélből megértem, mégiscsak oda fog kerülni a kérésem. Tíz hét a válaszadási ígéretük, hátradőlök!

De nem sokáig tehetem, mert másnap kapok Bécsből, az Osztrák Levéltárból választ: „Megkeresésére hivatkozva sajnálattal kell közölnünk, hogy az Osztrák Állami Levéltár könyvtára nem rendelkezik semmilyen feljegyzéssel vagy egyéb dokumentummal az Ön által említett Friedmann-gyűjteményről, illetve a nagyvárad Ullmann család magánkönyvtáráról!”

Közben megérkezett Floris Kunert levele a NIOD-tól. Ez az üzenet nem új állítást hoz, inkább megerősíti mindazt, amit eddig is leírtam. A Friedmann Könyvtár alapítója Fischel Friedmann (szül. 1868. március 13., Buchow) gyémántkereskedő. Körülbelül 1900-tól Hollandiában élt, 1922-ben holland állampolgár is lett. A Könyvtár elsősorban hebraika és judaika anyagból állt; kéziratokat is tartalmazott. Kortárs beszámolók szerint jelentős, gondosan válogatott magángyűjtemény volt. Gyűjteménye vasárnaponként szabadon látogatható volt, ami egy magánkönyvtár esetében kivételesnek számított (egy 1928-as újságcikk tanúsága szerint, ekkor már bizonyosan a Könyvtár részét képezte az Ullmannéktól vásárolt állomány). A gyűjteményt Jeremias Meyer Hillesum, az amszterdami Bibliotheca Rosenthaliana könyvtárosa katalogizálta. A katalógus a háború alatt elveszett.

Friedmann 1929-ben elhagyta Hollandiát, a könyvtár azonban Amszterdamban maradt. A tulajdonos 1948-ban kérte a gyűjtemény elszállítását aktuális lakóhelyére. (A Harvard elnök jelentése 1951-ben már néhai Friedmann-t említi.)

1946-ban Friedmann jelezte, hogy tíz bőröndnyi könyv eltűnt. Ezeket Amszterdamban rejtették

|||||

Az Ullmann-palota az 1910-es években. A Péter I. Zoltán gyűjteményéből származó postatiszta képeslap legkorábban 1914 nyarán készülhetett, s mivel a felirata magyar nyelvű, legkésőbb 1919-es kiadású lehet

Az egykori Nagyvásártér déli oldalán, a Liliom utca és a Szarvas sor határolta nagy telek az ortodox izraelita hitközség tulajdonában volt a múlt századfordulón. Egyetlen jelentősebb ingatlan állt a telken, az egykori sóház. Miután parcellákra osztották, 1911-ben elérvezték. Így jutott az iskola szomszédságában álló telek az 1847-ben alapított Kurländer és Ullmann Részvénytársaság birtokába. 1911. szeptember 20-i számában a Nagyváradi Napló adott hírt arról, hogy Ullmann Sándor vezérigazgató intenciója volt ezen a telken egy monumentális áruházat létrehozni. A háromemeletes áruházban nyer elhelyezést a Kurländer és Ullmann

Rt. üzlete, raktárai, irodahelyiségei, a Nagyváradi Népbank, a Trieszti Generali Biztosító nagyváradi fiókja. Itt lesz Ullmann Sándor magánlakása, valamint a cég tisztviselőinek és alkalmazottainak is ad lakást a részvénytársaság. Ullmann Sándor, a nagyváradi ortodox izraelita hitközség elnöke, aki a régi tradíciók szellemében nevelkedett fel, s abban él most is: mindezekon kívül berendez a palotában egy kis zsidó imaházat is." A palota 1913 decemberében készült el, Löbl Ferenc tervei alapján. A homlokzatot a bécsi Breitner professzor dombormű remekműve díszíti: Júda oroszánja a hétkarú gyertyatartóval.

49

el, majd a német hatóságok lefoglalták. A hiányzó tételek pontos listája a katalógus elvesztése miatt nem rekonstruálható. A Friedmann-ügy iratanyaga a Hágai Nemzeti Levéltárban található: – NBI (Holland Vagyonkezelő Intézet): inv. nr. 78192 – SNK (Holland Műkincsvédelmi Alapítvány): 2.08.42, inv. nr. 144 Az anyag szabadon kutatható, de nem bizonyított, hogy részletes leltárt tartalmaz.

Lássuk, mi tudható a könyvtárról a 19. század végén, méghozzá egy olyan személy leírásában, aki bizonyosan látta a gyűjteményt.

„Ullmann (Izidor) (...) gazdag könyvtárában is sok ritka bécsi könyv van, így többek között mutatott egy sz'mák példányt, az elsőkből valót, melyek Velenczében nyomattak. Kinyilatkoztatta, hogy a

községnek van egy tóra-tekerce, mely az ő véleménye szerint 1000 éves. A pergamen, a téntán, a betűkön 600 esztendő minden kétséget kizáróan kimutatható, de Ullmann úr, aki a történelemben és archaeológiában járatos, analógiák alapján említett tóra-tekercs 1000 éves voltát bizonyíthatta." Ezt az *Egyenlőség*-ben, 1895. június 21-én Schön József a Zsidóiskolák Magyarországon című cikksorozatában írja. Schön végigjárja az iskolákat – Váradra éppen Debrecenből érkezik, innen Aradra megy –, hogy feltérképezze, mit lehet majd a zsidó kincsekből felmutatni a Milleniumi kiállításokon.

Az 1901-es Borovszky Samu-féle Bihar vármegye és Nagyváradi (Magyarország vármegyéi és városai) is a többi váradai könyvgyűjtemény között említi: „Nagyobb könyvtára van még (...) a magánosok közül

(...) Ullmann Félixnek!" (Feltehetően Ullmann Izidor testvéréről lehet szó – szerk. megj.) Ezt az Irodalom és tudomány fejezetet amúgy Kende János írta.

Az alábbi szöveg, Dr. Kenéz-Kurländer Ede ügyvéd, mecénás írása 1929. október 5-én jelenik meg az *Egyenlőség*-ben, de időben idetartozik: „Ullmann (Izidor) többek közt nagy könyvbarát és gyűjtő volt. Híres könyvtárában sok ritka példány pompázott. Volt neki olyan bibliája, melyből összesen két példány volt az egész világon. A másik példányt az angol Bodleiana (az Oxford egyetem fő kutatókönyvtára – szerk. megj) őrizte kincsként. Schlauch Lőrinc kardinális tudomást szerzett erről a bibliáról és minden áron meg akarta tekinteni. Rádl Ödön, a Szigligeti Társaság elnöke közvetítette az üzenetet.” (Schlauch Lőrinc egyébként 1902-ben halt meg, Ullmann Izidor után négy évvel, tehát ez a megtekintés a 19. század utolsó éveiben jöhetett létre.) A fenti idézet szerzője, Dr. Kenéz-Kurländer Ede egyik nővére, Rozália az Ullmann családba házasodott.

Az imént említett Schlauch-bíboros említése azért is érdekes, mert egy másik mostoha sorsú könyvgyűjteményhez kötődik. Egy újabb újságcikkből, a *Nagyvárad* 1944. május 2-i száma újságolja: „Árverésre került Schlauch Lőrinc egykori váradi bíboros püspök könyvtára.” A cikk ezzel a kívánsággal zár: „Érdemes volna, hogy hagyatékának egy részét Nagyvárad városa, vagy valamelyik nagyváradi egyházi vagy világi intézmény vásárolja meg.”

Ma is működik Szatmáron a Laurenziana néven a 19. század végén létrehozott könyvtár, melynek egykor részét képezte a Schlauch gyűjtemény. (bibliothecalorenziana.ro) Reti-Fazekas Annamária, a Laurenziana könyvtárosa a megkeresésemre azt írta: „Fiedler István püspök a két világháború közötti ínséges időszakban, 1930-ban a budapesti Ranschburg Gusztáv antikváriusnak eladta a Török-Schlauch könyvtárat, és annak árából templomokat építtetett.” (A gyűjtemény kettős nevének magyarázata, hogy Schlauch püspök 1886-ban vásárolta meg Török János 6000 kötetből álló gyűjteményét, ez lett a Laurenziana alapja.) A kollekciónak a kisnyomtatványok és füzetek kivételével 1946-ban a szlovák oktatási- és kulturális minisztérium vásárolta meg az antikváriumtól, és azt az akkori pozsonyi egyetem könyvtárának (Univerzita Kniznica) engedte át, amely napjainkban Szlovákia nemzeti könyvtári feladatát látja el.

Fiedler püspököt említi Tempfli József későbbi váradi megyés püspök egy a *Vigiliában* 1992-ben

megjelent, Beke György által jegyzett beszélgetésben: „Fiedler István szatmári püspök jó pástora Váradnak is, külvárosi negyedekben építtet templomokat, a Katalin-telepen, a Szent Erzsébet-telepen, a Szent József-telepen. De Fiedler püspököt 1939-ben lemondatták, bűne, húsége a magyarsághoz.” Nyilván ezek a románok, akik lemondatták, hiszen 1939 van.

Más forrás szerint Faragó József az, aki 1936-ban (!) megvásárolja a „Bibliotheca Laurenziana” részét képező Schlauch-féle gyűjteményt! A budapesti könyvkereskedő 1936-ban kifizet egy fantasztikus összeget (egy helyen „200.000 pengős vagyorról” írnak) Fiedler Istvánnak, a szatmár-nagyváradi egyesített egyházmegye püspökének. Aki ebből templomokat épít Nagyváradon, azaz Romániában. Ám Faragó az általa egy helyen 10.000 kötetesként nevezett könyvtárat csak „Erdély felszabadulása után”, 1940-ben szállíttathatta Budapestre! Abban az időben ez a 200.000 pengő körülbelül 37 000 dollárt ért. Emlékezzünk, tíz évvel korábban az Ullmann-gyűjtemény egynegyedét 1925-ben 6500 dollárért adták el. Tehát az egész nagyságrendileg hasonló értéket képviselhetett, mint a Schlauch Lőrinc-féle.

Ami egyelőre megválaszolatlan, a két különböző évszám, s két különböző vásárló. Előfordulhat, hogy két részletben értékesítették a könyvtár anyagát. Az sem egyértelmű, hogy a Nagyvárad híre az 1944-es árverésről mire vonatkozik, hol, milyen könyveket árvereztek el akkor?

Térjünk vissza a húszas évekbe, s az Ullmann gyűjteményhez. 1925-ben vagyunk: „Az értékes bibliotékában, amelyet Ullmann Sándor nagy szorgalommal és akadályt nem ismerő áldozatkészséggel hordott össze, néhány olyan darab foglalt helyet, amely egyetlen gyűjteményben sem található fel. Egy-egy könyve görög, latin és héber kézírata után a szentpétervári tudományos akadémia érdeklődött és óriási összeget ajánlott fel érte. (...) Közben a cég ügyei egyre bonyolódtek és a legutóbbi hetekben sor került arra is, hogy a régi, évtizedes Ullmann céget eladták két kereskedőnek. A könyvtár ügyében is kompromisszum jött létre az özvegy és Ullmann között, amelynek értelmében a gyűjtemény egynegyed részét el is adták a bécsi műkereskedő közvetítésével a holland bankárnak 6500 dollárért” – olvashatjuk az *Ellenzék*, 1925. február 2-i számában.

„Hírek szerint a nagy múlttal bíró Ullmann-céget két kereskedő vette meg. Egy nagy, megingathatatlanul tartott vagyon omlott részekre: elsodor-ta a háború utáni gazdasági krízis sorvasztó szele,”

Dombormű az Ullmann-palota homlokzatán: a hétágú gyertyatartó, a menóra Júda két oroszlánja között

– írja a *Temesvári Hírlap* 1925. február 11-én. Eddig tudtam a korabeli lapokon keresztül a könyvtár sorsát nyomon követni!

*

Az Ullmannok, akiknek közük volt ehhez a gyűjtéshez:

Ullmann Izidor Israel (1842–1899) hitközségi elnök, nagykereskedő, aki a hatvanas években érkezett Nagyváradra, Ullman Sándor Salamon (1877. november 25. Nagyvárad – 1919. április 24.) nagyváradai hitközségi elnök, Ullmann Jiszráél István (1901-1943) nagyváradai hitközségi elnök. Róluk egyenként is, de főleg így hármukról könyvet, könyveket kellene, lehetne írni! Írásom végén egy negyedik váradai Ullmann példája mutatja, egy trilógia sem lenne elég bemutatni ezt az alig száz évet!

Ullmann Jiszráél Istvánról 1943. november 20-án írnak emlékező cikket a *Nagyvárad*-ban: „Mint a vallásfilozófia enciklopédikus műveltségű tudósa a lét problémáit boncolgatta nagy elmélyüléssel, mint kiváló matematikus a világegyetem ismeretlen kérdéseit és összefüggéseit fürkészte, miközben alig húsz éves korában már Einsteinnal állott levelezésben kozmikus problémákról, kitől származó levelezéseket szintén könyvtára őrzi.” Hogy hol és mi történt vele? „Messze szülőföldjétől és családjától örök álmát alussza Ullmann István.” Az egyik forrás szerint valahol a mai Ukrajnában, amikor ő is tifuszt kapott, rájuk gyújtottak egy pajtát. Amikor a *Központi Értesítő*-ben, 1943. október 21-én megjelent, hogy: „a Kurländer és Ullmann részvénytársaság. Nagyvárad” (...) „Ullmann István és Fekete Miksa igazgatósági tagok ebbeli minősége és cégjegyzési jogosultsága töröltetett”, akkor már el lehetett gyászolni.

A kutatás ezen a ponton számomra lezárható. A fennmaradó kérdések további levéltári munkát igényelnének. Van még két áprilisi hír 1944-ből „A zsidók vagyonát április 30-ig be kell jelenteni” (...) „április 24-én a zsidó vagyonok bevallására szolgáló nyomtatványok megérkeztek és azokat darabonként 50 filléres és 1 pengős árban adják ki”.

Tehát Nagyváradon készült, legalábbis ekkor kellett készülnön valamilyen lista az Ullmann-gyűjteményről. Hol lehetne és hol kellene keresni? Hány 50 filléres és hány 1 pengős nyomtatványra fért az a sok ezer könyv, az egykori könyvtár maradék háromnegyede? A zsidó vagyon egy része „átmeneti hatósági felügyelet alá” került, de a konkrét, részletes listák, amik a tételeket és tulajdonosokat tartalmaznák, azok hol vannak most? És egy következő lépés arra gondolni, mert mást mit lehetne tenni: hova került ez a sok könyv? Fellelhetőek-e ma legalább töredékei közkönyvtárakban, magánkönyvtárakban?

A *Nagyvárad* napilap 1944. májusi számait olvasom, hogy megtudjak még valamit a maradék Ullmann-gyűjtemény sorsáról. Ez az az idő, amikor már mindent be kellett jelenteni, ekkor elvileg már minden zsidó a gettóban van, három raktárhelyiséget is kijelöltek értékes ingóságok tárolására. A lap szerint „több oldalról felmerült az ötlet”, hogy a lakásokban maradt könyvekből kölcsönkönyvtárat (sőt könyvtárat) lehetne, sőt kellene létrehozni! Egy országgyűlési képviselő is belelkesül és a napilap május 24-i számában (ekkor már megkezdődött a váradiai deportálása) ezt idézik tőle: „Eddig mindig szégyenkezni kellett, hogy milyen szegényesek a múzeumaink, könyvtáraink, most itt lenne az alkalom, hogy ezt megváltoztassuk.”

A lap szerkesztői hozzátesszik: „Most, amikor a város legértékesebb magánkönyvtárainak leltározásáról van szó, olyan egyetemes és magyar értékű könyvek is felszabadulnak, amelyekhez hozzájutni részben költséges, részben lehetetlen, meg kell ragadni az alkalmat, hogy e közjavakból elsősorban a szórványban élő magyarok, másodsorban a falvak közkönyvtárai és ifjúsági egyesületei részesüljenek!”

Ott tartunk tehát: a váradi Ullmann-könyvtár háromnegyedéről semmit sem tudni, míg a negyedének kötetét 1951-ben a Harvardon egyszerűen behelyezték a nagy közösbe. Azóta ott vannak valahol, de már nem váradi könyvekként, nem Ullmann-könyvekként, hanem mint névtelen cseppek egy intézményi óceánban. Mert mi egy könyv értéke, ha nem hordozza többé a saját történetét? Az én kérdésem arról szól, hogy ha egy gyűjtemény névtelenné válik, ha nem tudjuk többé, mi volt együtt, akkor a pusztítás nem fizikai, hanem episztemikus (a tudáson, illetve a nem tudáson alapuló) módon fejeződik be. Másképp fogalmazva: nem a könyvek égtek el, hanem a könyvtár mint jelentéshálózat szűnt meg. Sajnos a náci kulturális politikájának egyik legsikeresebb (és legkevésbé látványos) eredménye éppen ez volt: a szétszórás, az újrakatalogizálás, az eredet eltörlése. A könyv megmarad, de már nem tanú. Bár ott van bennük a váradi légzésük minden molekulája, de mindez már követhetetlen!

Csalódott vagyok, mert nem láthatok még egy fényképet sem azokról a könyvekről, amelyek ebből a városból vándoroltak el (arról nem is beszélve, mit fog mondani, a szerkesztőm, ha nem küldök neki egy jó fotót)!

De szomorú nem vagyok, mert akkor ezek az egykoron az én szülővárosomban is lélegzett könyvek ott legalább biztonságban vannak!

És a végére, ahogy ígértem, érdekes adalék egy negyedik Ullmannról. Az *Aradi Friss Ujság*, 1926. június 1-jei számában ezt olvasom: „A nagyváradi milliomos-kommunista Ullmann Sándor, a kolozsvári hadbíróóság börtönében két heti éhségsztrájk után súlyos beteg lett.” S mintha mindez nem lenne elég, az *Új Kelet*, 1926. október 23-ai tudósítása szerint: „A bíróság rövid tanácskozás után meghozta ítéletét és úgy Ullmann Sándort, mint Kádár Józsefet a vád és annak következményei alól felmentette. Ullmann felesége a nagy örömhírre elájult.”

Rájövök, ez esetben jobb lenne a román nyelvű keresés, hiszen ekkor már Romániához tartozik Nagyvárad is, ez már nem egy magyar-ügy, ez az évtized pere!

A *Națiunea*, 1930. április 1. számából idézek:

Ítélethirdetés a VI. hadtest hadbíróága előtt

Ma, 1928. évi október hó 17. napján, a VI. hadtest Haditanácsa, meghallgatván a királyi biztos vádiratát és annak indítványait, ítéletet hirdetett az Oradea-Mare-i illetőségű Ullmann Sándor vádlott ügyében.

A Haditanács a terheltet bűnösnek mondta ki a közrend és közcsend elleni vétségben, a közcsend védelméről szóló törvény 1. és 11., valamint 7. és 12. §-ában meghatározott és a 17. §-sal egybevetett rendelkezések értelmében.

Ennek folytán a katonai igazságszolgáltatásról szóló törvénykönyv 130. §-ának alkalmazásával a Haditanács Ullmann Sándort három havi fogházbüntetésre, továbbá tíz esztendőre szóló teljes jogvesztésre és húszezer lej perköltség megfizetésére ítélte.

Kelt mint fent.

Látta: a Királyi Főbiztos Bozac ezredes s. k.

Utóirat: Megemlíjtük, hogy az elítélt Ullmann jelenleg Nagyvárad város községi tanácsának tagja.

Ezzel nem zárult le az ügy, a *Brassói Lapok* 1931 februárjában írta az alábbiakat: „A megpofozott városi tanácsos, a kit a bíróság felmentett az izgatás vádja alól” című anyagában: „A nagyváradi törvényszék előtt egy sokat meghurcolt munkásvezér állott tegnap: Ullmann Sándor kereskedő, a dolgozók blokka városi tanácsosa. (...) A munkásvezér egy szerkesztőségéből lépett ki az utcára éppen, amikor erőszakkal elfogták és bevitték a rendőrségre. Ullmann Sándor a vád szerint beszélgetni kezdett a rendőrlégenyeggel, akiket a hadsereg, az állam, a feljebbvalók s a fennálló társadalmi rend ellen izgatott.

Kommunista eszméit propagálta a rendőrszobában Ullmann Sándor, aki állítólag a király személye ellen sértő kifejezéseket használt. (...) Itt néhány rendőr volt s a rendőrök panaszkodtak, hogy rossz a helyzetük, rosszak a gazdasági viszonyok. (...) Radovics komiszár elmondotta, hogy preventív intézkedésről volt szó, a prefektus rendelte el, hogy a hirdetett *vörös nap*-ra való tekintettel a gyanús személyeket helyezték őrizetbe.”

„A váradi zsidóságnak ez az érdekes, színes figurája a vészkorszak idején családjával együtt elpusztult,” – írja Schön Dezső A nagyváradi zsidók útja című fejezetben a már említett A Tegnap városa könyvben Ullmann Sándorról (1981).

Radics Viktória – Tamás Dénes

Vad nézés IV. – műalkotások két hangra

Antonello da Messina: *The Virgin Annunciate*,
Galleria Regionale della Sicilia, Palermo

RADICS VIKTÓRIA (1960, Zombor) esszéista,
irodalomkritikus, műfordító. A vajdasági Zentán él.

TAMÁS DÉNES (1975, Sepsiszentgyörgy) szépíró,
fotológus. Legutóbbi kötete: *A lazacok szeretkezése*
(versek, Napkút Kiadó, 2025).

Radics Viktória

Szeretem, amikor „maguktól” bukkannak fel dolgok a kulturális és a privát emlékezetemből – létezik önkéntelen kulturális emlékezet is. Ezért nem készítek terveket – mint aki bízik a tudatalattiban, a tudatelőttesben, a véletlenben, hogy ami onnét előjön, az az igazi... Ezt érvvel nem tudom alátámasztani. Annyit mindenesetre jelent, hogy nem annyira a rációban bízom.

Nem erről a képről akartam írni, hanem egy másikról, azonban épp a biciklin ültem, hazafelé tekertem szép lassan a piacról, amikor az őszi utcán, itt, a Tóparti utcában, mintha hirtelen kivetítették volna, megjelent a tudatom egyik falán ez a kép, Antonello da Messinától az „Annunciata di Palermo”, más néven „The Virgin Annunciate”, mely 1475 körül készült Szicílián. Nem láttam a táblaképet sose élőben – bár ezért elrepülnék Palermóba, ha tehetném! –, viszont tenyéryni képeslap formájában évtizedekig budapesti lakásom falán lógott műanyag keretben – már nem emlékszem, hol találtam vagy kitől kaptam. Az olvasólámpám közelében volt, a kanapém fölött, ahol sokat időztem, de az íróasztalomtól is rá lehetett látni. A képeslap költözködés közben elveszett, de a fejemben most is megvan.

Szokatlanul realiztikus arckép, nem is gondoltam rá, hogy az angyali üdvözlés a kerettémája –

ugyanis angyal nélkül ábrázolja azt a pillanatot, mondja a művészettörténet, amikor Mihály arkangyal hírül adja Szűz Máriának, hogy viselő, és azt is, hogy kitől. Én profán arcképként tekintettem a festményre, noha sejtettem, valami többlet van benne. A nő szép, de túl szépnek nem mondható, realiztikus arcvonásai, és, ha szabad így mondani, a realiztikus tekintete szólított meg. A barokk Mária-festményeken gyakori szemforgató áhítat helyén, a gyakran a szó szoros értelmében kifordult szemek helyett itt egy derűs reneszánsz arcot, eltűnődő szempárt látni. Ha nem lenne a nő fején a lepel, ez egy olyan arc lenne, akivel akár itt, a zentai piacon is találkozhatnék, s hogy rajta van, az sem túlzó, mert a színe inkább matt, semmint fénylő, egy visszafogott kék (talán az eredetin is az).

Ami ezen az arcon megfogott, az az ambivalencia (az „ambivalencia” szó az életem kulcsszava), a leheletnyinél is finomabb mosoly és a pici meglepettség; a szorongás, a szomorúság és az derű elegye, ez a hihetetlenül finom hangulati átmenet az arcon, a melankólia és az öröm összegöngyölődő kifejezése, a két szem aszimmetriája – mintha az egyik mást mondana, mint a másik. Ez egy élő arc, amire a jelen pillanat hat, mely a nő nyugalmát fodrozza.

Hogy valami történik ebben a jelen pillanatban, azt a kézmozdulat érzékelteti, a nő jobb keze mintha intene, nyugalomra, mértékletességre; olyasmi, hogy: na, na, várj egy kicsit! A másik kéz ujjai összecsapnak a mellkason a leplet, de nem rémülten, épp csak hogy. Maga felé mutat a bal kéz, az „én” felé, miközben a jobb kéz a láthatatlan másik, avagy a láthatatlan történés felé.

A nő nem néz senkire; nemhogy látható vagy kikövetkeztethető Másik nincs itt, én úgy látom, mintha a tekintet, mely regisztrál valamit, mindjárt befelé fordulna. Az biztos, hogy ez egy introvertált nő. A könyv a társa, melynek meglegbenedő lapjai is

jelzik, valami történt. (A művészettörténészek kikutatták, hogy a Biblia mely lapjai vannak nyitva előtte, de ez nem fontos.)

Ha valami történik, nyugtalanság áll be, amiről a kézmozdulatok árulkodnak, azonban a kék lepel közepén, a nő fejének a közepén az a redő, mely az orron, az állon és az olvasópult szélén keresztül meghosszabbodik, felezi a képet, ezáltal nyugodt összhangot visz bele. Fontosak ezek a szögletek, az arc és a lepel alkotta háromszög, az olvasópult és a könyvtartó élei, ezek akárha racionalizálnák a különös történetet. A nő arcán és kezén puhák a vonások, a könyvtartón is gömbölyű rések vannak; a kelme és a fa élei kontrasztot alkotnak a finom ívű arccal, az áll gömbölydedségével, a szép, gyöngéd kezekkel és a kerek kivágásokkal a fán. Az egyenes, szögletes és az ívelt vonalak harmóniája „varázsolja” a képet.

54 Azért lógott a falamon oly sokáig ez a reprodukció, mert alighanem az „én-ideálom” volt ez a női tartás. A mértékletesség, mely visszafogja az esemény okozta nyugtalanságot, az ambivalencia fönn-tartása, az introvertáltság, mely mégis érzékenyen reagál arra, ami történik és arra is, ami a könyvben írva van. Mintha a könyv sugallna itt, s nem valami angyal. Még egy csöpp elgondolkodtató iróniát is beléltattam az archa, mindenesetre ez egy gondolkodó, reflektáló arc. Ennek a nőnek tartása van, méltósága, *Menschenwürde* (ennek a német szónak nincs magyar megfelelője), azzal együtt, hogy szerény. A nyakán megfeszül az ín, mert reagál, de nem reagálja túl azt, ami épp megeshet. Csend is sugárzik erről az arcról. A keze is mintha csendre intene. Légy csöndben, légy magadban, gondolkodj, reflektálj, ne siesd el a reakciókat, ilyesféle intést olvashattam le a képről, és ezért tartottam szem előtt. Nekem inkább széles mosolyom van, azért is tetszik ennek a nőnek az alig észrevehető mosolya. Szenvedélyes vagyok, azért volt szükségem erre az intésre.

A művészettörténészek szerint itt mi olyannak látjuk Máriát, ahogy az angyal látta őt, a kiválasztott nőt. Milyen lehet egy angyal tekintete, nézése? Erről Rilket kellene megkérdezni. Mindenesetre másminlyen, mint az emberi nézés, hiszen más rendből való. A nem evilági érintkezik itt egy pillanatra a világgal, a mély sötétké vagy fekete háttérből ez az angyali tekintet világotlatja fel az arcot.

Nekem az a pillanat jut az eszembe erről, amikor először érzi meg az anya, hogy megmozdult a méhében a magzat. Az egy fantasztikus érzés, olyan, mint egy halacska fickádozása; bizony evilági szent pillanat az, ami épp a testemben történik. Velem ez egyszer történt meg az életben. Máriával is egyszer

történt meg. A festészet egyik ismertetőjegye ez, az egyszerűség megörökítése.

A klasszikus festészet három fontos kerettémája az angyali üdvözet, a boldog Mária a kiseddel és a szenvedő, síró Mária a kereszt alatt. A női sors és a nő három alakváltozata. Az elsőhöz a révület érzését kapcsolom, és magamra ismerem benne.

Tamás Dénes

Megint szépen, aprólékosan a kép elé vezetted, Viktória. Így képzelem el a lehetséges olvasónkat is, miután elolvassa a képértelmezéseinket megérkezik a kép elé, és egy megtisztított, kiélezett tekintettel tekint rá a képre. Ha van valami sajátos értelme a munkánknak, ez lehet: tanulni, s ez által felmutatni, mit jelent ránézni egy képre. Képről képre demonstrálni, mit jelent egy képsűrűséggel kezdeni valamit. A képek belső sűrűségével. Ami ugyanolyan autonóm kifejezési forma, mint egy vers, vagy egy zenemű. Ki kell bontani belőlük az értelmet, azt az értelmet, ami a megigézettség után lép működésbe.

Az elmúlt napokban sokat néztem ezt a női arcot, és igen, mondhatom, engem is megigézet. Magával ragadott egyszerűsége, visszafogottsága, rejtélyessége, az egész ábrázolás puritánsága és sajátos színvilága. Kevés festmény van a klasszikus festészet alkotásai közül, ami igazán megfog, az én világom az impresszionizmussal kezdődik a festészet történetében, amikor a világ ábrázolásának, megragadásának filozófiai kérdései válnak képi problémává, amit csak fokoz az avantgárd mozgalom, a maga radikalizmusával. De jó néha visszatérni egy olyan világba, ahol még látszólag minden összhangban volt, abba a vallási valóságba, amiben az Isten, az Ember és a Természet szinte egyenrangú, töretlen viszonya érvényesült, ahol még megvolt a Nagy Történet, amit művészként szinte szolgai módon kellett visszaadni. Aztán jön valaki, aki úgy viszonyul ehhez a hagyományhoz, hogy megtalál rajta egy rést, valami új kifejezni valót, amivel megtöri a sémát, picit áthelyezi a súlypontokat, amivel előbbre is viszi a Nagy Történetet.

Ennek a képnek az ürügyén több *Angyali üdvözetet* megtekintettem, Giotto, Fra Angelico, Botticelli, Leonardo képeit. Mindegyik remekmű a maga módján, bármelyikről tudnánk egy kisesszét farigcsálni. Ezek a művek megteremtették a képi kifejezésrendszerét annak ábrázolására, amikor az isteni az emberivel érintkezik. Hátborzongató téma, elég csak egy kicsit belegondolni. A fenti művészek ennek az eseménynek az ikonográfiáját teremtették meg.

Antonello da Messina: The Virgin Annunciate (Annunciata di Palermo) (1475, 45 × 34,5 cm, olaj)

Ismeri mindenki azt. Többnyire oszlopos épület, ami helyt ad az Angyal és a Szűz találkozásának, akikre oldalról tekintünk rá. A Találkozás megkonstruált keretrendszere. Azért zseniálisak ezek a festmények, mert nem csak a Találkozást ábrázolják, hanem a Viszonyba kerülést is. Hogy itt az Üzenet átadódott, az isteni az emberivel érintkezett. És akkor jött Antonello da Messina, aki átrendezte ezt a díszletet, amivel a hangsúlyokat is megváltoztatta. Erre az átrendezett helyzetre tekintünk rá, amikor szemlélni kezdjük ezt a festményét.

De mire is?

Egy hatás alá kerülő nőre – mondhatnám, ha banalizálni akarnám az egészet. Pedig ez a megfogalmazás nagy igazságot rejt magába. Nagyon sokat gondolkodtam azon, mit jelenthet az, hogy nem látjuk az Angyalt a képen. Két következtetésre jutottam. Az egyik, hogy ezek szerint mi állunk az Angyal helyén. Mivel Mária szemből van ábrázolva, ez azt jelentheti, hogy az Angyal előtte kell álljon, ott, ahol mi, a kép szemlélői vagyunk. Ez a perspektíva nagyon magas pozícióba emelne minket, szemlélőket, amire azonban nem utal semmi más a festményen. Mert Mária nem előre néz, hanem lefelé és picit oldalra, de mi, aki ismerjük ezt a tekintetet, azt

is tudjuk, mit jelent ez. Hogy befelé néz. Magába. Belől történik valami. Az istenivel való találkozás pedig innen interiorizálódik. Bensővé válik. Hatalmas fordulat a festészetben, és nemcsak ott. Ennek ábrázolásához pedig nem kell semmi tágabb keretrendszer, épület, oszlop, angyal, se semmi más ikonográfia-hóbelevanc. Mária ráeszmél valamire. Ez az igazi „az Ige testté lőn” helyzet. Ami innen univerzálissá is tágítható. Felismerni valamit olyan lehet, mint az angyali ihletettségek állapotába kerülni. Ritkán van részünk ilyesmiben. Innen azonban még rejtélyesebbé válik a kép. Mert, tudjuk, a nagy felismerések általában extatikus állapotba löknek bennünket. Hol ujjongani kezdünk, de meg is rettenhetünk. Mindenképpen „kikelünk” magunkból, hogy használjam a nyelv csodálatos megnevező erejét. Ez a nő azonban nincs kikelve magából. Pedig éppen azt tudja meg, hogy Isten Fiát fogja magában hordani. Ez a gondolat szét is téphetne egy embert. Itt nem ezt látjuk. Lenyűgöző a nő fegyelmezettsége. De ő egy nem közönséges nő, ha az lenne, nem bízna rá Isten, hogy kihordja és megszüljje a Fiát. Mit tud többet, mint egy közönséges ember? – kérdezhetnénk. Hogy megválaszolhassuk a kérdést, tovább kell szemlélnünk a festményt.

Mintha a Szfinxet szemlélnénk. Elgondolkodtató irónia van ezen az arcon, mondod. Figyelmes észrevétel tőled. Amit én egybelátok a felemelt kéz mozdulatával. Ami mintha magától tartana el, esetleg vissza, valamit. Vagy csak időt próbálna kérni, hogy tudjon igazán hatni, aminek jönnie kell. Mert erre kell ránézzen magában a Nő, erre kell reflektáljon. A latin *reflexio* kifejezés visszahajlítást, visszafordítást jelent. Valami visszafordul, visszaverődik. A jelentésbővülés során az értelem fordul vissza önmagára. A gondolkodás saját működését vizsgálja. Én látom az értelmet a Nő arcán. A tudást látom. És a tudott fölött érzett szomorúságot is érzékelem. Ha nagyon szabadon akarom engedni a fantáziámat, azt is mondhatnám, hogy a jövőt látja a nő. Azt, ami ez a csoda után fog

érkezni. Mintha azt tudná, hogy hiába lesz része a csoda az időnek, végső soron nem fog változni semmi. A megváltás hiábavaló, de mégsem felesleges. Ezért melankolikus, ironikus ez a tekintet. Ezt fejezi ki a picit elhúzott szájszél. Ez a tudás erő, és hatalom. És ha erőről és hatalomról beszélek, azt is sejtem, honnan nyeri azt a Nő. A kendőre kell erősen figyelni. Vagyis, nem is kell nagyon figyelni rá, magára vonja az a tekintetet. Számomra olyan, mintha páncél lenne. Kék páncél, a fejen sisak. A kék szín eleve az isteni attribútuma a vallásos ikonográfiában. Beburkolja, védelmezi a Nőt, amit látni enged, az maga a törekenység, a kifinomultság. Ezt a két vonatkozást látjuk egybe a festményen. Az ambivalenciát, hogy a te szavadat használjam. Ahogy ujjaival kecsesen magához csipentti, ezáltal rögzíti magán a páncélzatot a Nő. Amitől több lesz mint ember. Az egésznek a formájában lesz valami embertelen. Ahogy kiválik az ég mélykékjéből. Mintha csak oda lenne kövülve. Amorf, rendíthetetlen sziklává változna. Miközben mégis a legfinomabb, legszűbb módokon megnyílik a Gondolatra.

Nem lehet ezzel betelni. A kép egyik csodája akkor érvényesül, amikor látni kezdjük az Időt a képpel kapcsolatosan. Hogy valami éppen megtörténik a képen. Hogy bele tudunk kerülni ebbe a történésbe, annak köszönhetően, hogy magához vonja és vezetni kezdi a kép a tekintetünk. Azok a jó festmények a klasszikus festészet korából, amikről ha lerántjuk az ikonográfiát, a vallásos szimbolikát, akkor is beszélni tudnak hozzánk. Azért képesek erre ezek a festmények, mert valami nagyon alapvető emberi állapotot hordoznak, amire rezonálni tudunk. Hatás alá kerülni, és megőrizni tartásunkat. Kiállni a zavart. Számomra ez a legnagyobb emberi kihívások közé tartozik.

Végső soron, miért ne maradhatnánk egy hatás alatt álló nő benyomásával Antonello da Messina festményének szemlélése után?

A fények, a hangok, az (emlék)árnyak és az ízek

Doina Gecse-Borgovan: *Haza: úton*, ford. Vallasek Júlia.
Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2025

FERENCZ JOHANNA (Székelyudvarhely) a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészkarának hallgatója.

Doina Gecse-Borgovan önéletrajzi ihletésű kisprózái olyanok, mint egy nehéz estén egy pohár vörösbor, egy gyermeki kacaj a szomszédból vagy egy derús napon az a gyors lefolyású, intenzív esőáradat, ami pont elkapja az embert: szükségszerűen jókedvre deríti, vagy éppen elszomorítja, attól függően, hogy melyik hiányzik a napjából. De miután ez megtörtént, be kell vallanunk magunknak, hogy valóban szükség volt rá ahhoz, hogy értékelni tudjuk a hétköznapokat.

A *Haza: úton* egy döcögős időutazás az író nő múltjába, ahol végigkövethetjük az ízeken, zajokon, emlékeken keresztül a gyermek- és ifjúkorát, miközben teletűzdeli könyvét mai történésekkel is, amelyek segítségével hidat teremt több éne között, egy olyan hidat, amivel kapcsolatban felhívja a figyelmet, hogy hasznos lehet az olvasónak is megteremteni a sajátját. A mai gyors világunkban ilyenformán újra rátalálni magunkra az egyik legfelemelőbb érzés. Ezen a hídon a jelen tapasztalásaink értelmet nyernek, ha a régi emlékeink elé helyezzük őket, azok árnyékába. Identitásunk minden, amivel eddigi életünk során találkoztunk: egy idős mosolya az utca túloldaláról, az első elolvasott könyvünk, a nagyszülők háborúkról szóló történetei. Minden érzés, amivel találkozunk, hozzánk tesz egy kicsit, mint ahogyan mi is hozzáteszünk másokhoz.

Nehéz objektíven fogalmazni egy olyan író művéről, mint Gecse-Borgovan, hiszen minden, ami-

ről beszél, tapintható és érzékelhető a mindennapjainkban: úgy tűnik, mintha ugyanazt a gyermekkort éltük volna, ugyanazokkal a szeretetteljes nagyszülőkkel, ugyanabban az identitás-lázban égünk, ugyanúgy kultúrák között. Mi, erdélyiek, akik olvassuk ezt a kötetet, ahhoz hasonlóan vagyunk „kételtűek”, ahogyan erről Gecse-Borgovan beszél.

A kötet több témát is fókuszba helyez, és fenn tartja a figyelmet annak ellenére, hogy sok fejezet ugyanazt boncolgatja: más emlékek, más benyomások hatására közelíti meg témáit. A járvány alatt egymástól elidegenedő emberek, az országban élő kisebbségek elfogadása, az iskolai évekből visszamaradó traumák, a szülőség akadályai egy rohanó világban és az identitáskeresés mind fontosak a kötetben, és mindent három dolog köt össze: az emlékek, az emberi kapcsolatok, illetve az ember és a természet viszonya. Ebbe a keretbe ágyazódik minden, és habár a fejezetek nem összefüggőek a cselekményüket tekintve, az érzékeny tapasztalások útján mégis összefonódnak. Ennek kapcsán ki kell emelnem, hogy a magyar változat címe (a román eredeti: *Rătăcirii deliberate*) tökéletesen visszaadja a könyv üzenetét: a haza sosem egy konkrét hely, hanem az idővel, történésekkel együtt ez a fogalom kitágul, és már nem térben kell elképzelni, hanem valahogy a tér és idő furcsa viszonyában. A haza „mozgó otthon”, ahogyan a szerző nevezi, így az *úton* a legtökéletesebb megfogalmazása annak, ahogyan mindenki számára változik az otthonfogalom. Mindannyian, *együtt* vagyunk ezen az úton. A kötet egyik legerősebb eleme a vízmetafora, amikor Gecse-Borgovan Pesten is otthon érzi magát, hiszen láthatja a Dunát, amit kisgyermekkorában is mindennap látott: a Duna régi barátként köszöntötte. Az olvasó pedig akaratlanul is azon kaphatja magát, hogy a saját élete elemzésébe kezd, keresve a hasonló emlékképeket, ingereket, amelyek végigkísérik az életét. Ez kellene legyen a könyv valódi üzenete, valódi ereje, amit olykor eltakarnak az egyes fejezetek végére beszúrt sablonosabb „tanulságok” („bár csak megbecsülhetnénk mindent, annak jelenében”).

A legapróbb részletek kiemelésében zseniális ez a kötet: megfogni a dolgok lényegi részét. Egy olyan lényeg, ami felett sokszor elsiklunk, például, hogy a „kalácstészta a legjobban a csendben tud megdagadni”, ami a gyermekkor akkor még észrevehetetlen örömét sugallja. Vagy hogy „a gyermekkori barátság olyan tartós, hogy szinte örökségként adható tovább”, hiszen ahogy Gecse-Borgovan meséli, egy harminc éve nem látott barátal sokszor ugyanúgy el lehet beszélgetni, mintha tegnap találkoztak volna.

A gyermekkor utáni vágyakozás az egyik leg-erősebb eleme a műnek: „szeretnék felébredni a rémálomból – szeretnék újra gyerek lenni”. Ugyanígy a gyermekként elvesztett szeretett családtagok: „már nincs kinek megrángatni a nadrágszárát”. Egy, a fejezeteken átívelő motívum a bögre, amit Gecse-Borgovan mindenhová magával vitt, ahol eddig élt, és ez is arra a benyomásra játszik rá, hogy magunkkal viszünk mindent, amit valaha tapasztaltunk.

A könyv szerkezete azonban hagy maga után némi kivetnivalót: a legtöbb esetben teljesen követkehetőek az időbeli ugrások, azonban egy-egy feje-

zetben, vagy visszautalásoknál érezhető a bizonytalanság az évszámoknál, vagy az emlékek pontosságánál. Ami alapjában véve nem lenne probléma, ha a kötet más-más írásaiban elmesélt írások legalább egymáshoz képest valamelyest következetesebbek lennének, vagy reflektálnának a más-másképpen elmesélt történések különbségeire.

A szerkezet gyakran ismétlődik az egyes fejezetekben: a narrátor elmesél egy emléket, hozzákapcsolja egy jelenkori illathoz, tapasztalathoz, érzéshez, és gyakran társadalomkritikai irányban kerekíti le a szöveget: hogy például az embereknek túl kevés az interakciójuk egymással, a világgal és a természettel. A narrátori attitűdből a változások reménye olvasható ki, de épp az ismétlődő mintázat, a változásra való várakozás utal arra, hogy nem változik semmi, bizonyos tekintetben maga a narrátor sem. A kötet jelenében tapintható ki leginkább ez a mintázat („jó lenne ezen és ezen változtatni”), a gyermekkorba visszautazó fejezeteknél pedig szintén megfigyelhető egy visszatérő szerkezet: „bárcsak újraélhetném ezeket az emlékeket, újra érezném ezeket az ízeket”.

A könyv hatása emiatt kettős: olykor az ismétlődések miatt le kell tenni pihentetni, de valahogy mindig visszakúszik a kézbe, annyira olvasmányos. Ezek a mozzanatok teszik emberivé a könyvet, olyan egyetemes fájdalmakat és örömeket dolgoz fel, amiket valahogy mindenki ismer és tapasztalt, csak épp más-más köntösben.

Nem tehetek pontot anélkül a kritikám végére, hogy elmondanám, valahogyan mindig is ezeket az ingerekre vágytam, amikor azt mondom, elolvasok egy újabb könyvet: hogy valamit hozzátegyen az én identitásomhoz is, formáljon, ahogy a lipovánok, eklerek, mára már bezárt kocsmák, az idők során megismert olasz írók formálták Gecse-Borgovant. És nem árulok el nagy titkot, ha azt mondom, keresem a Facebook-események között a következő Abyss of Sorrow koncertet, vagy hogy hamarosan meg fogok állni a Mihai Viteazul téren hazafele menet, és venni fogok sült gesztenyét, amit aztán a zsebembe dughatok, ahogy a szerző, vagy ahogy az, akit Gecse-Borgovan látott így tenni. Mindannyian egy közösség-hálózat részesei vagyunk, és ennek megtapasztalásra az egyik legjobb, ha nem a legjobb könyv ez. Amilyen aprólékosan megragadja a közös tapasztalás örömét és az emlékek fontosságát. Szeretnék én is hazautazni, enni egy töltött káposztát a karácsonyi asztal mellett és azt mondani: „*hát ilyen íze van a honvágnak*”.

FERENCZ JOHANNA

Elmondani az elmondhatatlant

Szabó Róbert Csaba: Pokoltó. Jelenkor Kiadó,
Budapest, 2025

MORAVSZKI ORSOLYA ÁGNES (2004, Nagyszalonta),
a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem
harmadéves, magyar–angol szakos hallgatója.

A múlt meghatározza azt, akik ma vagyunk, legyen szó közösségi, egyéni vagy családi történelemről. Ezért gondolom azt, hogy mindenkit érdekel valamelyest a történelem és annak hatása a személyes életre, csak meg kell találni azt a megfelelő hangot, amin keresztül az ember nyitottá válhat az elmesélt múlt befogadására, képes átgondolni a saját életén, családján, közösségén tapasztalt hatásokat, és amelynek segítségével az ember maga is el tudja mesélni a világ történelmével többé-kevésbé összefonódó saját történelmét.

Ennek a hangnak a megtalálására tesz kísérletet Szabó Róbert Csaba legújabb regényében, a *Pokoltó*ban. A történet narrátora, Ila saját emlékeit osztja meg olyan történelmi eseményekről, mint a második világháború, a magyarok bevonulása Szilágysomlyóra, a szilágysomlyói árvíz vagy az 1977-es bukaresti földrengés. Ilyenformán a könyv alulnézetből tárja elénk a történelmet, reflektálva arra, hogy ez mennyire más, mint a hivatalos jelentések vagy a történelemtudományok történelme. Ilának nehéz szembenéznie a bukaresti földrengésről készült első közlemény ridegségével, amely felsorolásszerűen tudósít arról, hogy az mennyi ideig tartott, milyen erősségű volt, és milyen károkat okozott, miközben ő sokkal hosszabbnak tapasztalta a földrengés idejét; ő nem a halottak, sebesültek, tönkrement épületek számát, hanem a hozzájuk fűződő viszonyát tartotta fontosnak; és az ő életében a katasztrófának nem lett vége a jelentést lezáró ponttal, hanem rémálmokban és hatásokban továbbra is vele maradt.

A regénynek bonyolult, olykor talán nehezebben követhető a szerkezete, több történetzással és idősíkkal, ez azonban szükségszerű, hisz a cikázó emlékezet nemcsak a hang megtalálásában játszik szerepet, hanem meghatározza a regény teljes szerkezetét. Ila nevelőanyja, Eller Gizi levelére megy meglátogatni az élete végén járó nőt. Nevelőanyjának utolsó kérését, hogy halálának dátumaként ne 1977, hanem 1944 szerepeljen, Ila nem érti. Amikor Eller Gizi közli vele, hogy ő már rég elmondta Ila férjének, Lacinak azt a titkot, amit Ila, pont Eller Gizi parancsára, olyan keservesen rejtegetett a férfi előtt, ott hagyja a nevelőanyját. Ilában kavarnak a gondolatok, hiszen még friss a földrengés élménye, a férjével éppen válnak, de a nő egyáltalán nem akarja ezt, szereti a férfit. A válás érdekében Lacinak a bolondokházába kellett befeküdnie, mely építményt azonban érte a földrengés, Ila pedig semmilyen hírt nem kap a férjéről. Ebben az alapszituációban kezdetben a máramarosszigeti motelben, később az élete különböző helyszínein gondolkodik, emlékezik: „A máramarosszigeti motelben összevissza cikázva toltak fel az emlékek, megpróbáltam, de nemigen tudtam szelektálni közülük. Mintha az emlékek határoznák meg a mondandónkat és semmi más. [77] A történet egyik idősíkjá tehát a földrengés, válás ideje, ebben az idősíkból emlékezik vissza a narrátor. Krúdy Gyula Szindbád-történetéhez hasonlóan egy eseményről, jelenségről, tárgyról eszébe jut valami a közeli, távoli vagy még távolabbi múltból, a további idősíkok és az egész történet pedig ezekből az emlékekből áll össze. A történet második idősíkjá a válás elkezdése köré szerveződik, a harmadik pedig a Pokoltón töltött gyerekkora köré.

Az elején úgy tűnik, két szálon fut a történet, az egyik szál a Lacival való kapcsolatot dolgozza fel, a másik pedig Eller Gizihez és az ő furcsa kéréséhez kapcsolható. Mindkét szál magában foglalja a múltbeli és a földrengés idősíkjához tartozó eseményeket is. A két szál akkor ér össze, amikor az olvasó megérti, hogy a visszaemlékezés célja a válaszkeresés. Ila a válási szituációra és Eller Gizi érthetetlen kérésére is próbál választ találni, ehhez pedig a saját történetében kell kutakodnia, amelyet nem tud elválasztani a világ történelmétől. A kutakodást azzal a nappal kell kezdenie, amikor megismerte Lacit és

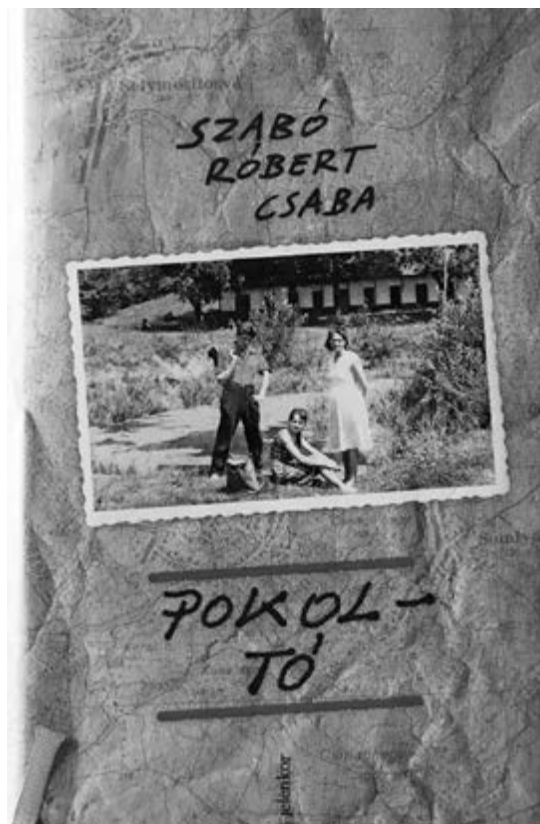

Eller Gizit, azonban ehhez kihagyhatatlan, hogy visszatérjen azokhoz az időkhöz is, amikor ezt a két embert még nem ismerte. Ila nem egyedül keresi a válaszokat, az olvasó ugyanolyan aktívan kutat a mű olvasása közben, mint a narrátor. Az egész emlékezés egy még nagyobb visszaemlékezési keretben valósul meg, amelyet nevezhetünk a narrátor jelenének, mikor többé-kevésbé már a válaszokat is, és a férjét is kétszeresen újra megtalálta.

Miközben Ila próbálja megtalálni a válaszokat és a hangot, amelyen keresztül közel tud kerülni a történelem eseményeihez, hatásaihoz, és amelynek segítségével ő maga is tud beszélni saját történetéről, feltevődik a kérdés, hogyan működik az emlékezet, és mennyire megbízható az emlékekből rekonstruált múlt. Ila nem emlékszik mindenre. Van, amit egyszerűen elfelejtett, és van, amit felejtéssel dolgozott fel, például a kocsisal való traumatikus kapcsolatának bizonyos eseményeit. Ugyanez a kérdés feltevődhet akkor is, amikor Laci történetét meséli el, aki zsidó fiúként munkaszolgálatos volt a második világháború idején. Ila ezeknél az eseményeknél nem volt ott, a Laci által elmesélt történetek élnek a fejében. Vajon megbízhatóak-e azok a történetek, amelyek ennyi emlékezésen és történetre szövése mentek keresztül? Számít-e ebben az esetben, hogy megbízható a történet, vagy sem? A regény ezekre a kérdésekre is keresi a választ.

Az elhagyatottság, a szétesés tehát nemcsak családok, kapcsolatok, emlékek, emberek szétesése formájában van jelen, hanem poétikává is alakul: „nem kell félni a széteséstől, mert csakis a darabjaira szakított idő az, ami félretehető, megmenthető”. [192] A történet színhelyei ismerősek, Erdély hegyei közt, román–magyar lakosságú falvaiban és városaiban, Szilágysomlyón, Bukarestben játszódik a regény nagy része, így még közelebb kerül az olvasóhoz a gondolat, hogy a történelmi események nemcsak Ila, Laci vagy Eller Gizi életét határozzák meg, hanem az olvasóét is.

Szabó Róbert Csaba nem ebben a regényében gondolkodik először történelmi eseményekről és jár be ismerős romániai helyeket, *Alakváltók*, *Fekete Dacia* és *Vajon Nagyi és az aranyásók* című műveiben is hasonló időbeli és térbeli utazásra indul, amelyre magával viszi az olvasót is. *Pokoltó* című regényében ezt az utazást a múlt, a történelem traumatikus emlékei és azoknak hatásai terhelik, az út azonban az elmondhatatlan elmondása felé vezet.

MORAVSZKI ORSOLYA ÁGNES

Mit ér a papír?

Park Chan-wook: *No Other Choice*

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA újságíró, szerkesztő (Nagyvárad, 1983). A PKE angol nyelv és irodalom szakán diplomázott. Az Oradea Heritage munkatársa.

A papír, ami minden. A ház, ami több, mint maga az ember. A státusz, amiért semmilyen áldozat nem túl nagy. A választás, ami nincs. Vagy mégis van?

Man-su (Lee Byung-hun) legalábbis nem lát kiutat, amikor 25 év munkaviszony után váratlanul elbocsátják a papírgyárból. Egyik percről a másikra minden megkérdőjeleződik a számára, amivel valaha azonosította magát. A gyönyörű családi ház, amelyet a jól fizető munkahelynek köszönhetően

A melegházban sok a munka

sikerült visszavásárolnia, benne a feleség, akinek nem kell dolgoznia, a két gyerek, az udvaron a két kutya, a garázsban az elegáns, tiszteletet parancsoló autó – mindentől elbúcsúzhat, ha nem tesz valamit.

És először pontosan ez is történik. Man-su menthetetlenül elkezd lefelé csúszni a társadalmi létrán: az autót lecseréli, a kutyákat a szüleihez küldi, a felesége pedig munkát vállal egy – sajnos fiatal és jóképű – fogorvos asszisztenseként, ő maga pedig alantass munkákkal próbálkozik, de a házról nem hajlandó lemondani. Innentől pedig már csak egy lépés, hogy rájöjjön: a probléma nem az, hogy nem talál olyan munkahelyet, amelynek segítségével fenntarthatná a megszokott életszínvonalat, hanem az, hogy vannak nála képzetesebb jelentkezők is. Nyilvánvaló tehát, hogy nincs más választása, mint megbizonyosodni: az áhított pozícióra nem lesz versenytársa.

Park Chan-wook, Dél-Korea egyik filmes nagymestere sok éve dolgozott ezen a projekten, amely több szinten is adaptáció. Az irodalmi alapmű egy amerikai szerző, Donald E. Westlake 1997-es siker-könyve, amely a *The Ax (A fejsze)* címet viselte, és amelyet 2005-ben Costa-Gavras görög-francia rendező vitt először filmre. Park már 2009-ben bejelentette, hogy készül a saját verziója elkészítésére, a történetet pedig nemcsak továbbgondolta, de át is helyezte Koreába, ahol, úgy nyilatkozott, a megbecsült állás, a státuszszimbólumok megtartásának fontossága és a mindezért folytatott élet-halál harc kulturálisan annyira beágyazott, hogy a motivációt különösebben magyarázni sem kell. Az eredmény pedig egy meglepő fordulatokban bővelkedő és végtelenül szórakoztató feketekomédia, tele színes figurákkal és emlékezetes alakításokkal, metsző társadalmi kommentárral a nagyvállalatok kegyetlenségéről, a hagyományos férfiszerep csapdáiról és a változó világról, szövevényes szimbólumrendszerrel, zenés koreográfiákkal, fejkavarós álomszekvenciákkal és váratlanul brutális haláljelenetekkel. Park nem követ sablonokat és nem játszik biztonsági játékot. A saját szabályait követve lavíroz a szatíra, a vígjáték, a thriller és a rá jellemző horror között, ahol semmi nem az, aminek elsőre látszik, és egyik jelenet vagy történetzál sem arra kanyarodik, amerre elsőre gondolnánk.

Ehhez persze a biztos kezű rendező mellett egy vele minden pillanatban együtt rezdülő, precízen megbízható főszereplő is kell. Az utóbbi idők talán legnagyobb dél-koreai exportcikke, a *Squid Game* című netflixes sorozat egyik főgonoszaként is brillírozó Lee Byung-hun, ahogy mondani szokták, érti a feladatot. Ha kell, csetlő-botló kisember, más-kor hidegvérű ragadozó, vagy éppen férfi a teljes idegösszeomlás szélén. A teljes skálát kijátssza, faarcú humortól a szívettépő elszántsáig, majd humanitása teljes elvesztéséig.

A *No Other Choice* képi világa Parktól megszo-kott módon emlékezetes, színes és egyedi. A plaká-ton is szereplő, kis híján gyilkos fegyverré váló festett porcelánváza, a drótokkal és egyéb kegyetlen módszerekkel formába kényszerített bonsaiok, az ember és a disznó szinte orwelli felcserélhetősége, a titkot őrző almafa, a hosszú-hosszú átúszások, a főszereplő egyre erősödő fogfájása mind-mind olyan képi és gondolati szimbólum, amelyből ez az furcsa, groteszk és meseszerű puzzle lassan, ráérősen össze-áll.

A film nemcsak az irodalmi alapanyagban szereplő helyszínt helyezi át, hanem a kort is, amelyben játszódik, ez pedig nem pusztán a kortárs vizuális környezetet jelenti – modern öltönyöket és autókat, mai utcaképet –, hanem egy meghökkentő csavarral egy tágabb kontextust is. És itt a kulcsa annak, hogy miért több a *No Other Choice*, mint egy sorozatgyár-

*Megtegyem vagy ne tegyem meg?
Man-su dilemmában*

Idilli családi kép. Mindent megér?

tott tanítómese a kapitalizmus veszélyeiről. A világ ugyanis, ami a végére kikerekedik belőle, nem egy tőlünk elvonatkoztatott, távoli, kegyetlen óriáscégek által irányított disztópia, hanem mindannyiunk valósága, amely a technológia szédítő fejlődése miatt egyre gyorsabb tempóban hagy hátra minket, embereket, és teszi gyakorlatilag tárgytalanná ambícióinkat és motivációinkat.

Bár Dél-Korea ezt a filmet küldte Oscarra a legjobb nemzetközi film kategóriában, ahol rövidlistára is került, jelölést nem kapott. Pedig a *No Other Choice* a maga nemében tökéletes film: úgy játékos, hogy pontosan átgondolt, úgy tragikus, hogy nevetet, úgy meglepő, hogy közben kerek egész, és úgy véres, hogy a szívét egy pillanatig sem veszíti el.

BOZSÓDI-NAGY ORSOLYA

NO OTHER CHOICE

(Dél-Korea, 2025)

Rendező: Park Chan-wook

Forgatókönyvíró: Park Chan-wook, Lee Kyoung-mi, Don McKellar, Lee Ja-hye (Donald Westlake regénye alapján)

Szereplők: Lee Byung-hun, Son Ye-jin, Park Hee-soon, Lee Sung-min

Az emlékeink néhol össze(f)érnek

Olvasói levél Markó Bélának

FARKAS ANTAL költő, lelkipásztor (Érszakácsi, 1956). A kolozsvári Protestáns Teológiai Főiskolán végzett 1983-ban. Több vidéki gyülekezet után nyugdíjazásáig a váradi-velencei református egyházközségben szolgált. Verskötete: *Ringen kívül ősz van* (Literátor, 1997), prédikációs gyűjteménye 2025-ben jelent meg *Kilótt nyilak* címmel.

Kedves...! És itt meg is áll kezemben a golyóstoll, mivel az utóbbi időben gondolkoztam el azon, vajon mikortól kezdtek el levelet ezzel a megszólítással. És ha a címzett egyáltalán nem is kedves? De te kivétel vagy! Látod, így próbálkozom behízelegni magamat magadnak. De azért ne vedd készpénznek. Főként nem valutában.

Tisztelt...! Talán így is kezdhethetném. Utánanézttem a jelentésének: mások által becsült, aki iránt mások tisztelettel viseltetnek. Szinonimái: becses, kedves, drága. De hát én nem vagyok mások. Én, én vagyok. Vagy lehetnék. Meg aztán e megszólítás után mintha magázódnom kellene. Mióta is ismerjük egymást? Usztkve ötven éve. Nem, nem foglak magázni. Hiszen még olyan fiatal vagy. Csak néhány évvel idősebb nálamnál. Mert – viszonylag – még én is fiatal vagyok. Hogy kihez viszonyítva? Hát saját magamhoz.

(Kedves, Tisztelt) Markó Béla! Keresztneved tetszésével, nemtetszésével nem vagy egyedül. Nem találtak megfelelőbbet? Én is így vagyok vele. De nem a fantázia hiányzott szüleink névválasztásakor, hanem a hagyomány kívánta így: ha fiú, viselje az apja nevét, ha lány, az anyját. De sok esetben viszsanyúlt a nagy-, illetve a dédszülőig. Maradjon fenn a család neve! Jó-e, vagy sem? De ha arra gondolunk, hogy sok szülő magyarságunktól idegen, más kultúrákból vett neveket adnak gyermekeiknek,

akkor kimondottan káros. Vége van egy népszerű, szirupos „szappanoperának”, folytatásos filmnek, de az ártatlan kénytelen tovább viselni a „divatos” nevet. Főként a romák körében vált túlhangsúlyossá, szinte nevetségessé. Moralizálok.

Lehet, ismerős a vicc. Egy fiatal hölgy utazik a vonaton, kezében könyv, melyet élvezettel olvas. Közben kuncog. A vele szemben ülő fiatalembernek felkelti az érdeklődését, s megkérdezi, hogy mit olvas. Arról olvasok – válaszolja –, hogy a világon a cigányok és az indiánok a legférfiasabb adottságokkal rendelkeznek. (A hölgy szöveget egy kicsit megkosztetizáltam) – Bocsánat, még be sem mutatkoztam. A nevem: Lakatos Winnetou!

Nevet csak az adhat, akihez tartozunk. Sajnos, sok szülő nem néz utána a név jelentésének. Pedig nagyon fontos lenne. Nomen est omen – mondták a régiek. Azaz, a név maga az ember, s viselőjének a legfontosabb jellemvonásaira utal. De jelenti még azt is: nevében a sorsa. Vagyis a név beszédes, gyakran intő, figyelmeztető jel. Valaki a nevével (is) felvállalhatja nemzeti, vallási hovatartozását. Moralizálok.

De téged vigasztaljon a tudat, hogy királyságunk történetében négy Béla is volt. Nem olasztelkiek, sem kőröspatakiak, de még kézdivásárhelyiek sem. Egyszerűen „csak” magyarok. És királyok. Szép felmenőkkel rendelkezel! Én pedig megelégszem (többek között) egy páduaival, a szegények védőszentjével. Nevedet még csak le sem lehet fordítani. Marco Bela. Mint Marco Polo. Az enyémet viszont sokszor Antonozták.

Egyelőre tehát hagyjuk a Kedves, a Tisztelt kezdeket. Beleegyezel?

Markó Béla barátom! – kezdhethetném akár így is a levelet. Madarat tolláról... Könyvedben (*A nem létező ország*) többször említéd Petőfit. Én is tőle, belőle(?) merítem az idézetet: „Szeretlek téged, oh barátom.../ Nem, nem barátom!... megbocsáss/ Hogy e gúnynévvel illetélek;/ Mert a jelenkor gyermekének/ E szó „barát” csak gúnyolódás.” (Jókai Mórhoz) Ismerős a mondás: Bajban ismerik meg az igaz barát. A Nagy Könyvben pedig ezt olvasni: „Minden

időben szeret, a ki igaz barát, és testvérül születik a nyomorúság idejére." (Példabeszédek 17,17) Nem túl magas a lécz? Ezek után még mindig a barátom vagy, vagy fontolóra veszed? A barát meg sem közeli a felebarátot. De milyen jó, hogy van, vagy lehet(-ne) egy közös Barátunk! Majd helyre teszi a fejekben a fogalmakat. Moralizálok.

Közben gondolatban csapongok. Miként te is az elbeszéléseidben. Emlékek között csak csapongani lehet. Hol ez, hol az jut az ember eszébe. Nincs összefüggő történet. Csak törmelékek, darabok. De azért összeáll a kép. Az élet.

Revolveres nagymama. Ez aztán igen! Kezdődik ugye parittyával, bodzapuskával, kisbicskával a fegyverarzenál. Gyermekkorom egyik vágya volt, hogy legyen nadrágszíjam. Felkötni a felkötnivalót. De nem hiányzott a képből a bicska sem, mindegy, hogy halformájú a markolata, vagy sem. Aztán egyszer játék közben az egyik fiúnak a zsebéből kiesett a kis szúrószerszám. Én meg zsebre tettem. A helyére. A magaméba. Később megbántam, s visszaadtam. Ma már többféle késem van: oltókés, svájci, más. Ez tehát kipipálva. A konyhai kések a feleségemé, Mártáé.

Nem csak a te kakastollas csendőr nagyapád volt szűkszavú. Az apám is az volt, kinek Nagyváradon ékesítették fel a kalapját, Székelyhídon volt parancsnok, majd átírányították a törzsőrmestert az anyaországba. Magyar királyi csendőrségi Igazolványát – mely rám maradt – 74296 szám alatt Budapesten állították ki 1944. január 10-én. A hátoldalán a frissítést Celldömölkön ejtették meg 1945. február 10-én. A fénykép hajdonfőn ábrázolja. Kakastollas kalapja volt, de amúgy egy kimért, nem kakaskodó természet volt. Az emlékeink itt is összeérnek. Jobb, mintha elválaszتانának!

És így a kakastoll engem később kakastalanított. Miután véget ért a háború – bár marasztalták –, hazajött, hogy folyamatos zaklatásokban legyen része, részünk: el-elvitte a fekete autó (duba) néhány napra, voltak házkutatások, majd a '60-as éveket követő politikai nyomás enyhülése után már-már csak felhívogatták, de volt úgy is, hogy a szolgálatos körzeti belügyes eljött az otthonunkba is, és... kolléga úrnak (!) szólította a politikailag megbízhatatlan reakciót. Ezért nem feleltem meg a kor ideológiai elvárásainak, így nem lettem újságíró. Nem születtem annak. Ennyi.

Te viszont másként látod a dolgokat: „Talán tényleg költőnek születtem. Pontosabban: nem születtem prózaírónak.” Szerintem senki sem születik

sem egyiknek, sem másiknak. Egyszer csak ráeszmél, hogy az. Predestináció? A költő egyszerűen csak van. Az író is. Jelen esetben Markó Béla mind a két szerepkörben. Bajor Andor szerint – aki számodra bizonyára Bandi volt – az Író „azon egyén, aki írásban is ki tudja fejezni magát. (...) Szűkebb értelemben író az, akit már legalább egyszer megbíráltak, hogy nem tud írni.” Hát Bajor írt ilyeneket, meg másmilyeneket is. De figyelmeztetnélek, ne válj klasszikussá, mert Bajor így jellemezne: „az az író, akinek a műveit anélkül adják ki, hogy beadta volna.”

Megint ugrunk egyet. Markó Béla elhagyta Markó Bélát. Fel(le)költözött Babilonba, egy Bucur nevű faluba. Csak a gyengébbek kedvéért írom, hogy állítólag Bukarest egy Bucur nevű csobánról kapta a nevét. Bizonyára vidáman fújta furulyáját. Újra a Nomen est omen jelenség. Babilonban aztán Markó befeküdt a Nagy Parázna ágyába, ahogyan az öreg, Páthmosz szigetére úzott János írta. A nagy falu ma is tele van nyírásra ítélt birkákkal. Voltaképpen az egész ország egy nagy akol, ahol az elvtárs-urak csak nyírnak és nyírnak. Szeretik a bundánkat. Bármilyen (politikai) színű is legyen. A nyírás mellett még szeretik a jó széljárásokat.

Újból egy vicc. Egy amerikai és egy orosz dicsekszik országaik fegyveres arzenáljával. A román mélyen hallgat. Majd megkérdezik tőle, nektek mitek van? Zászlóink – feleli. S azok mire valók? Hát, hogy tudjuk merről fúj a szél. Ez jellemzi a mindenkori román politikát, a Nagy Paráznát.

Béla, te előbb voltál elvtárs, s csak később úr. Én az elsőt megspóroltam. Egyszeriből úr lettem. Tiszteletes. Később Nagytiszteletű. Nehezen is viseltem. Inkább neveztem magamat bojtárnak és számárnak. De mások nem. Pedig nem bántam volna. Nem sértődtem volna meg. Sőt!

De még az elvtárs-idődben (nem szerelemből voltál az) meglátogattad az urat. Már mint engemet. Még emlékszem a Trabantokra. Bár füstölt, de senkit sem zavart, annyira ritka madár volt a személygépkocsi. A papírtrabant is az volt. Később én is vettem egyet. Szerettem. Főként a lányaim. Szóval meglátogattál Micskén a feleségeddel és Varga Gáborékkal. Később Gabi is volt Bucurban ágyrajáró. De ugyancsak Trabanton füstölögve jött Kolozsvárról Tar Károly Feleki Istvánval. Arra már nem emlékszem, hogy Gittai Pistáék mivel, és hányan. Sajnos, választ erre már nem kapnék a Kerepes úti temetőben. Autóbuszsal viszont Székely Ervin jött, s mert írt rólam az Ifjúságunkban, kitüntették. Pártfegyelmi alapon. Utólag ő is odabújt a Paráznához. Jöttek még

Fábián Imre komámék, a Meleg Vilmos színészházaspár, s ki tudja már, hogy még kik.

De mindenkit leelőzve, Jámbor Gyula (Aranyapóca) újságíró barát egy „elegáncsos” sárgás színű Lada márkájúval költöztetett Aradról, s kérésére az úton megtanítottam a 90. zsoltárt, Himnusz gyanánt: Tebenned bízunk eleitől fogva... Énekeltünk. Katolikusként nagyon szerette. Az ideológiai számárlétra fokán neki már egy ilyen szekér dukált. De e költöztetést már nem hagyhatta írás nélkül az egyik helyi tudósítóm. Még hogy egy újságíró? No, ne felejtsem ki a felsorolásból a bőrkabátos elvtársat sem. Ez így tisztességes.

Akkoriban keményen politizáltam. De csendesen. Amikor hozzákezdtek a nem létező ország bonthatásához, én hozzákezdtem az építéshez. Közmunkában. A láthatóhoz és a láthatatlanhoz. Nehezen nyelték le az ügybuzgalmamat.

Aztán Markó Bélát hazahozta Markó Béla. Varga Gábort Varga Gábor. Székely Ervint Székely Ervin. Oda, ahol eredetileg is volt a helyük. Túl sokan vitézkedtek abban a bizonyos ágyban. Szerszámtól függött, hogy ki meddig élvezkedhetett.

Markó Béla, kivégeztelek. Szíven lőttem a könyvedet. Értsd: kiolvastalak. Bár óvsz, figyelmeztetsz: „Mert olvasni nem ajánlatos. Rajta marad az ujjlenyomat a lapokon. Ki lehet deríteni, hogy ki volt.” De ha ezt korábban tudom, bízisten a kezembe sem veszem. Utólag már sajnálkozhatom.

Tudom, hogy nem olvasol, csak írsz. Igazad van, olvassanak azok, akik nem írnak. Ezek szerint e levél formájú akármit sem fogod olvasni. Annyi baj legyen, elküldöm valamelyik szerkesztőségnek.

FARKAS ANTAL

A 10 ÉVES HOLNAP KÖNYVEK KIADÓ ÚJDONSÁGAI

Könyveink megvásárolhatóak a holnap.ro online könyvruházban

„Csókolja a kezét” – egy képeslap, ami új korszakot nyitott

A nagyváradai Emke kávéházat ábrázoló képeslap nem csupán egy századfordulós enteriőrt őriz meg, hanem egy sorsfordító pillanatot is Ady életéből.¹ Az üdvözlőlapot maga a költő vásárolta, majd ajándékozta Diósyné Brüll Adélnak, azaz Lédának nem sokkal azután, hogy a sors összehozta őket.

Megismerkedésük idejét és körülményeit sokáig legenda övezte. A félreértés alapját Ady Endre 1909 nyarán a Nyugatban közölt *Önéletrajz* című írásában tett, Lédára vonatkozó kijelentése adta: „egy hozzá jutott versem küldte, megfogta a kezemet, s meg sem állt velem Párizsig.”² Ady tehát saját maga teremtette meg azt a mítoszt, amely nyomán kibontakozott az a narratíva, miszerint Léda 1903 nyarán azért utazott haza Nagyváradra, hogy magával vigye őt Párizsba. Révész Béla, Benedek Marcell, Hegedűs Nándor, Antal Sándor, Tabéry Géza, Nagy Andor, Dutka Ákoshoz hasonlóan Dénes Zsófia közlése nyomán Emőd Tamás is eltérő módon adta elő Ady és Léda megismerkedésének saját, – ámbár fikatív – történetét.³

A megismerkedés körülményeinek valós szálai végül Dénes Zsófia Fehér Dezsónéval, született Breitner Jankával 1942-ben készült interjúja nyomán bontakoznak ki.⁴ Az MTA Kézirattárában letétbe helyezett visszaemlékezésben Fehér Janka részletesen elmeséli Ady és Léda megismerkedésének körülményeit, de annak időpontját végül az Ady Endre Emlékmúzeumban őrzött képeslap adja meg.

A címzés különösen beszédes: Ady még a pontos lakcímet sem ismerte, csupán ennyit írt rá:

- ¹ A bemutatott képeslap az Ady Endre Emlékmúzeum gyűjteményének része.
- ² Ady Endre 1909: *Önéletrajz*. Nyugat 2. évf. 10-11. sz. 513.
- ³ Péter I. Zoltán *Ady és Léda* című kötetében részletesen ismerteti a másodkézből vett információkból származó elbeszéléseket. Péter I. Zoltán 2006: *Ady és Léda. Egy szerelem története*. Noran, Budapest. 11–21.
- ⁴ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy Dénes Zsófia 1957-es kötetében, amely *Akkor a hársak épp szerettek* címmel jelent meg, Fehér Janka kérésére kihagyta a Halász Lajossal való viszonyát taglaló részt, éppen azt, amely fontos szál volt Ady és Léda megismerkedése szempontjából is.

DR. TÓTÓS ÁRON, történész, doktori fokozatot 2026-ban summa cum laude minősítéssel az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolában szerzett. A Körösvidéki Múzeum munkatársa és a Collegium Varadinum szakkollégium elnöke. Kutatási területe a dualizmus kori Magyarország, közelebbről a mai értelemben vett Erdély társadalom-, város- és népesedéstörténete.

„Önagysága Diósyné Brüll Adél úrnőnek, Nagyvárad, Fő utca, Markovits házzal szemben.” A bizonytalanság mögött azonban azonnali, elementáris vonzalom húzódott meg. Erről a mindent elsöprő mély vonzalomról számolt be Fehér Janka is.

A történet pikantériája, hogy az 1903 nyarán hazaérkező Adélnak az a Halász Lajos udvarolt, aki mindeközben Fehér Janka szeretője is volt. Azon a nyáron a távollevő, de Adéllal jó barátságot ápoló

Az Ady által feladott levelezőlapon, a költő első küldeménye a Stern–Brüll-villába, a mai Lédaházba

„Csókolja a kezét Ady
Endre. Nagyvárad
1903. szeptember 6.”
Ady kézírása az EMKE
kávéház belső terét
ábrázoló képeslapon. A
kép közepén megjelölve
(x) az asztal, ahol először
találkoztak

Fehérné úgy próbált bosszút állni, hogy még Adél visszautazása előtt vacsorára invitálta őt. Adél, hogy ne legyen egyedül meghívta Halászt is a Royal kávézóba vacsorára. Azt azonban Fehérné „elfelejtette” megemlíteni neki, hogy oda Adél is várja.

Fehér Janka beszámolója szerint Halász Lajos csak a helyszínen döbbsent rá, hogy Janka és férje, Fehér Dezső mellett a nyári kaland reményét hordozó Adél is ott van. A döbbenetét hamar tettek követték: gyors visszavonulót fűjt. Fehérné pedig, hogy Lédát se hagyja egyedül, felhívatta Adyt a szerkesztőségben, hogy csatlakozzon hozzájuk. A történet ezen a ponton némi ellentmondásba ütközik. Ady Endre ugyanis nem akart a Royalba menni; hogy végül bement-e, nem tudni. Az azonban biztos, hogy kérésének eleget téve a Fehér házaspár és Adél is átment vele az EMKE kávéházba, ott folytatták az estét.

Fehérné 1928-ban Kunda Andrásnak, a *Nagyvárad* munkatársának adott interjúban így emlékezett vissza a történetekre: „Egy este együtt mentünk ki a régi Emke kávéházba. Ady odajött az asztalunkhoz. Bemutatták Lédának. A társaságnak nagyon jó kedve volt, és reggel öt óráig mulattunk. Senki sem figyelte különösebben Adyékat, annyit azonban mondhatok, hogy hajnalban, amikor haza-

felé mentünk, Ady már karonfogva kísérte haza Lédát.”⁵

A képeslapon egy utólag odakerült jelölés mutatja azt a szeparét, ahol Ady és Diósné Brüll Adél megismerkedett – és ahol ki tudja, mit súgtak egymás fülébe azon az éjszakán. Az biztos, hogy Ady ekkor ezt írta a Lédának címzett képeslap elülső oldalára: „Csókolja a kezét Ady Endre. Nagyvárad 1903. szeptember 6.”

Léda megjelenése Ady életében új költői korszakot nyitott: már 1903 szeptemberében megszülettek az első Léda-versek, és rövid időn belül Ady egész életét és pályáját új irányba fordította ez a kapcsolat.

Ez a képeslap tehát nem pusztán egy kávéház látképe, hanem egy érzelmi és irodalmi fordulópont lenyomata: annak a pillanatnak a tanúja, amikor Nagyváradon megszületett az Ady–Léda-történet, és vele együtt a modern magyar költészet egyik alaprétege.

TÓTÓS ÁRON

⁵ Nagyvárad Napló, 1928. január 29.

